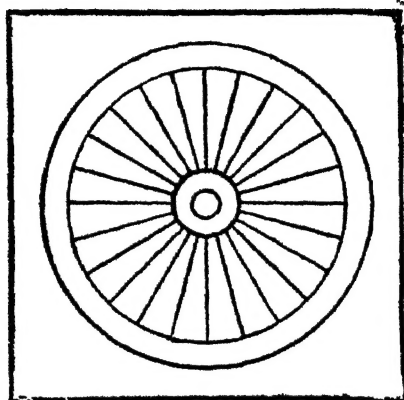

శ్రీః

శ్రీ కల్యాణగ్రంథమాలాయా ముత్తమమ్ -

వేదాంతవిమాంసామృతమ్

బ్రహ్మసూత్రభాష్యసంగ్రహః

అథమేవ ఆయతే

శ్రీవిద్యాశంకరపదమావేశప్రకాశితభారతీసంప్రదాయసార్వభౌమ
జగద్గురుశ్రీకల్యాణానందభారతీమాంతాచార్యమహాస్వామిభిర్విరచితమ్

*

ప్రకాశకః

వేదాంతపారీణవ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ

శ్రీ ఓరుగంట్యుపనామకనీలకంఠశాస్త్రి

శ్రీవిద్యాశంకరభవనమ్ - గుంటూరు

నర్వస్వామ్యసంకలితమ్

మూల్యం రూప్యకరణమ్

ప్రస్తావన

ధర్మార్థకామమోక్షో చతురోఽపి పురుషార్థా నియమనియ
తా కృత్వా తత్కామినాం యోఽనుగృహ్యంతి త ఏవ శ్రుతయః! ఏవం-
విభ సుహృద్భిల శ్రుతి సంతాన వత్తైవ భారతస్య సర్వస్య అవ్యేభ్యో
విజిప్తతా శ్రుతిసంప్రదాయః యదిలుప్యేత తర్హి భారతీయానాం
భారతీయతైవ వశ్యేదితి భియా అస్మదార్యాః తద్రక్షణాయ అసాధార
ణాని శాస్త్రాణి అన్యాయం బహువిధాః ఉపాయాః వేదాంగాదిరూ
పేణ సస్మరుః!

తాః ఏతాః సకల విజ్ఞాన నిధయః శ్రుతయః పూర్వపరకాండ
రూపేణ ద్విధా ప్రవర్తంతే! తత్ప్రే ప్రథమే కాండే ధర్మః, తదవిరుద్ధా
అర్థకామా చ, ద్వితీయే కాండే వేదాంత విజ్ఞాన మనిశ్చిత్తాః, షరమి
సాంస పరివ్రాజకాచార్య వర్త్యేరేవ ఉపలబ్ధవ్యః స్వస్వ రూపావస్థాన
రూపః తురీయ పురుషార్థః చ నిరూపితః!

యద్యపి లోక సంప్రతి చ త్వార ఏక వేదాః పరిమితాః ఉప
లభ్యంతే, తథాపి తే పురా అనన్తా ఏవ ఆసన్నితి తేభ్యః స్వల్ప ఏవ
వేదభాగః భారద్వాజేన మహర్షిణా గృహీత్వా భారతావనా ప్రవ
ర్తిత ఇతి చ గాథా ఏకా శ్రుతావేవ విలసతి! ఇత్థం భారద్వాజేన
స్తోకమూత్రమేవ ప్రవర్తనో వేదభాగః భువి క్రమేణ నానా శాఖా
సమేధితః వనస్పతిరివ ఏక త్రింశ దుత్తర శతాధిక సహస్ర సంఖ్యాపరి
మితతయా వితపార!

ఏవం అతివిస్తృతావపి చతురో వేదాః అస్మదార్యాః దృఢత
రేణ మనోవాక్కాయసామర్థ్యేన బ్రహ్మచర్యవేవ పురా సమ్యగధీ

యశేష్ఠః అన్యశ్చేషే యుగప్రభావశేస జనానాం ఆయుషి కగణ
సామర్థ్యే చ కృమణ శ్రీదేవ్యశాఖాధ్యయనమేవ అతీవ శ్రమసాన్య
మభూత్. అత ఏవ సుసూక్ష్మైకే విప్రులతర వేదప్రతిపాదితాః ధర్మాః
జనాః స గ్రహీష్యంతి విభాన్య మనుప్రభృతయః మహామతియః
తాః ధర్మాః సర్వానపి స్మృత్వా సంగ్రహయావతాం నీత్వా
సుగ్రహకాంక్షయా స్మృతిగ్రంథా నుదధరన్. తేవతే స్మృతిగ్రం
థాః ఉత్తరకాండ గతి మాధ్యాత్మిక తత్త్వం అన్యల్పమేవ సంగ్రహ్యా
పూర్వకాండగతిం విషయం విస్తరేణ నిరూపయంతి. తద్వైవ బోధపరిషదం
తత్త్వం సుబోధం నిర్విశంకంచకర్తుం ప్రవృత్తాః శ్రీకృష్ణద్వైపాయన
వేదవ్యాస మహర్షయః భగవద్గీతాస్మృతిం వేదాంతమిమాంసా
స్మృతిం చానుస్మృతనంగా. తతః ఇదం జ్ఞానశ్లేషదాయకం
శాలం నైదికమర్థం సంగ్రహీతుం జనానాం మతిః ముంశీభవతి తదా
తదా సంగ్రహగ్రంథానాం అవసరః సముత్పద్యతే ఇతి అతఏవ కాల
కృమణ ఏవేషామపి స్మృతిగ్రంథానాం వస్తుభూతే అగ్ర దురచగాపి
జాతే, విప్రీలంధనవైః కల్పితే చాన్యస్థిన్ అనైదికైర్థ తన్నిరస
నాయ అవరి యత్నిః అన్యస్త మావశ్యకో గ్రంథాత్. అతఏవ భగ
వాన్ శ్రీ విద్యాశంకరః శత్రుగ్రంథానాం భాష్యేషు ప్రావర్తత. తేన చ
తేషాం ఉచ్యమేన సర్వత్రాపి భారతే ముముక్షుసో నైదికధర్మాసక్త
చిత్తాః జనాః నిర్విచికిత్సానిస్సైగుణ్యే వధిసుసుఖం సమచరన్. వస్తుతిః
శ్రీవిద్యాశంకర భగవత్పాదైః ప్రతిష్ఠితః మార్గః సర్వేషామపి అతీవ
క్షేమంకరః అభూదిత్యుచి నకాపి విప్రీతివత్రిః కన్యాపి తథాపి సమ
తీతే కించిదేవ కాతే యుగప్రభావక్షిప్తేన బుద్ధిపాటవశైధిలేన సవప
శాంకరభాష్యరాజః జనానాం గురుతరః సమభూదితి జ్ఞాయతే, యతః
సమసత్తరమేవ తద్భాష్యస్య సంక్షేపః జన్తే రాకాంక్షితో గ్రంథాత్.
అతఏవ ఆచార్యపాదానాం ప్రశిష్యః శ్రీ సురేశ్వరాణాం శిష్యశ్చ
శ్రీ సర్వజ్ఞ మునిః సంక్షేపశారీరక నామ్నా శాంకర మాతృభాష్య సం
గ్రహం విశేషే ఏవంచ తత్తదవసరేషు భగ్మప్రవర్తకాచార్యవర్యాః

తత్త్వము గతానాం జనానాం మనోవాక్యాయ సామర్థ్యం సమ్యగ్గా
విద్యమననరూపం శ్రుతిస్మృతిపురాణాదీనాం సంగ్రహం యథాజ
నోయోగం విదధతే ఇతి శిష్టానాం నావిదితపూర్వో విషయః॥

అతఏవ సౌక్యతే భారతీసంప్రదాయ సార్వభౌమాః జగద్గురు
శ్రీకల్యాణానందభారతీ మాంతాచార్యమహాస్వామిపాదాః అద్యతనా
నాం జనానాం సామర్థ్యం ఆలక్ష్య స్వీయం ధర్మప్రవర్తనంకర్తుం ఈహం
చక్రేణ తత్త్రి శ్రీ చరణాః కాండద్వయోపాత్తమపి వైదికం ధర్మం
అగ్ని బోధాచరణ ప్రచారణైః వ్యావయితకామాః తదనుకూలాం
స్థితం అదౌ ఋక్కల్పయన్ అతఏవ ఏతే శ్రీచరణాః అద్యతనానాం
ద్విజానాం యావత్ వేదభాగేన శ్రౌతస్మార్తకర్మణాం ఆవశ్యకతా
వరిసమాప్తా భవేత్ తావత్ మేవాత్యంత మావశ్యకం వేదభాగం సముద్భు
త్య “కల్యాణసంహితా” భి ధయా ఉత్తమ మేకం గ్రంథం ప్రాచీ
కేటక ఇతిమేవ ఉత్తరకాండరూపం ఉపనిషద్దశకమపి సారాంశేన
సంగృహ్య “ఉపనిషత్సూధా” నామ్నా గ్రంథమేకం ముముక్షుజనోపకా
రకం సమర్థింక తత్తేన సప్తశతశ్లోక వరిమితాం ఈశ్వరగీతామపి సార
రూపేణ చతుః పంచాశదత్తర శత సంఖ్యాక శ్లోకవరిమితయా సం
గృహ్య నిశ్చేయ సాధినే జనాయ అస్వగృహ్యంక

ఏవమేవ భారతవరగతం శిష్యగందోహం ఉద్దిధీర్మనః శ్రీజగ
ద్గురుపాదాః బహూక్ గ్రంథాక్ శ్రౌత స్మార్త విషయాన్ విరచ్యాపి
ప్రధానవిషయం శాంకరశారీరకమీమాంసా భాష్యమపి లోకాను
గ్రహ కాంక్షయా సంజిఘ్మితేనః అద్య తదుద్యమే ప్రావర్తన్త
స్త్వైవే వాహూభిః కృతకృత్యాశ్చ సమవద్యన్త అస్మింశ్చ గ్రంథే
శాస్త్రాంగభీరాన్ దురవగాహాన్ తత్తత్సూత్రభాష్యభాగా నవ
హయ తావంతేన గ్రంథభాగం సుబోధం యథోచిత ముదధర్క,
యావాన్ నిశ్చేయసాధనాయ ఉపయోగో భవేత్ అతఏవ పంచవం

జాతదుత్తర పంచశతపరిమితా సూత్రసంఖ్యా అస్మిన్ గ్రంథే ననీత్ర
రశత పరిమితాభూత్ ।

ఏవం జగద్గురుపాదాః సంస్కృతాంధ్రాంగ్లవాణిజ్య పేరనే
దానిగ విషయకాన్ ఉపాసనా సంబంధినన్న వరశ్చ తాన్ స్వతిగ్రహాన్
గ్రంథాన్ విరచ్యాపి సాంప్రతికజనానాం అభ్యున్నోపకారకా నేతావృ
తాన్ ఉత్త మసంగ్రహరూపానపి సముత్తసి త్యైతత్ ముముక్షుజన
భాగ్యవిశేష ఫలమేవేత్యవశ్య మంగీక ర్తవ్యమ్ । అథో జగద్ధాత్రీ పు
మేవేకై వల్యవధప్రకాశికాః ఏవంవిధాః అనర్థగ్రంథ రక్షిదీపికా యథా
జగద్గురవః కై వల్య వధకామినే జనాయ అనవరతిం ప్రకాశయేయః
తథా సర్వథా ఆయురారో గ్యావకాశాదిదానేన అనుగృహ్యమానిశి
ముహుర్ముహుః పర దేవ తామర్థయామః ।

శ్రీవిద్యాశంకర భవనమ్, గుంటూరు.
శ్రీవిజయాశ్వినశుక్లాష్టమ్యాం
భృగువాసరే - 16-10-1953

ఏవం బుధజన విధేయః

నీలకంఠశాస్త్రి

శ్రీ

సత్యమేవజయతే.

వేదాన్తమీమాంసామృతే సూత్రానుక్రమః.

ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమః పాదః

1.	అథానోబ్రహ్మజిహ్వా.	1.
2.	జన్మాద్యస్యయతః.	2.
3.	శాస్త్రయోనిత్వాత్.	3.
4.	తత్తుసమన్వయాత్.	4.
5.	ఈక తేర్వాశబ్దమ్.	5.
	గోణశ్చేన్నాత్మ శబ్దాత్.	6.
	తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్.	7.
	గతిసామాన్యాత్.	8.
	శుభ్రత్వాచ్చ.	9.
6.	ఆనందమయోభ్యాసాత్.	10.
	వికారశబ్దాన్నేతి చేన్నప్రాచుర్యాత్.	11.
	తద్దైతువ్యవదేశాచ్చ.	12.
	మాంగినినికమేవచగీయతే.	13.
7.	అనన్తదర్శోపదేశాత్.	14.
8.	ఆకాశస్థితిత్.	15.
9.	అతఏవప్రాణః.	16.
10.	జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్.	17.
	ఉపదేశభేదాన్నేతిచేన్నోభయస్మిన్నవ్యవిరోధాత్.	18.

11. పాణిని ధానుగమాత్. 19.
 నవక్తు రాశ్శోపదేశాదితిచేదధ్యాత్మసంబంధ భూమాహ్యస్మిక్. 20.
 శాస్త్రస్మప్త్యాతూపదేశోవామదేవవత్. 21.
 జీవముఖ్యపాణినిక్లాన్నేతిచేన్నోపాసా త్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వా
 దిహితద్యోగాత్. 22.

ఇతి వేదాన్తమీమాంసామృతేప్రథమాధ్యాయస్య
 ప్రథమః పాదః

అథద్వితీయః పాదః

1. అన్తర్యామ్యధిదైవాదిమశద్ధర్మస్యవదేశాత్. 1.
 నచస్మార్ మతద్ధర్మాభిలాషాత్. 2.
 శారీరశ్చోభయేపిచ భేదేనైవమధీయతే. 3.
 2. వైశ్వానరః సాధారణ శబ్దవిశేషాత్. 4.
 స్మర్యమాణమను మానంస్యాదితి. 5.
 శబ్దాదిభ్యోన్తః ప్రతిష్ఠానాన్నేతి చేన్నతథా దృష్ట్యుపదేశాద
 సంభవాత్పరుషమపిచైన మధీయతే. 6.
 అతఏవనదేవతా భూతంచ. 7.
 అభివ్యక్త రిత్యాశ్శ్రేయోరధ్యః. 8.
 సాక్షాదవ్యవిరోధం జైమినిః. 9.
 అనుస్మృతేర్భావరిః 10.
 సంవత్సరిజైమినిస్తథాహిదర్శయతి. 11.
 ఆమనని చేనమస్మిక్. 12.
 3. భూమాసంప్రదాదధ్యవదేశాత్. 13.
 ధర్మోపవత్తేశ్చ. 14.
 4. అక్షరమమృరానధృతేః 15.
 సాచప్రశాసనాత్. 16.

5. దహరఉత్తరే భ్యః 17.
 గతిశ్చైవ భ్యాంతథాహి వృష్టులిజ్జంచ. 18.
 భృతేశ్చ మహిమ్నో నాస్తి స్థిరస్థుః లభ్యః 19.
 ప్రసిద్ధేషు. 20.
 ఇతరపరామళాత్స ఇతి చేన్నా సమ్భవాత్. 21.
 ఉత్తరాచ్చేదానిర్భూతస్త్వరావస్తు. 22.
 అన్యార్థత్వపరామళశః 23.
 6. జ్యోతిర్దర్శనాత్. 24.
 7. ఆకాశోద్ధానరత్వాదివ్యవదేశాత్. 25.
 8. కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథావ్యవదేశాత్. 26.
 సమాకర్షాత్. 27.
 9. వాక్యాన్వయాత్. 28.
 ప్రతిజ్ఞాసిద్ధిరేవ మాత్రరథ్యః 29.
 ఉత్క్రమివ్యతవసం భావదిక్ష్వాదులోమః 30.
 అవస్థితేరితి కాశకృత్ప్రసంగః. 31.
 10. ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టా న్నానుసరోధాత్. 32.
 అభిధ్యోతవదేశాచ్చ. 33.
 సాక్షాచ్ఛేదయామ్నానాత్. 34.
 ఆత్మకృతః 35.
 పరిణామాత్. 36.
 యోనిశ్చహిగీయతే 37.
 11. ఎతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతాః. 38.

ఇతి వేదాంతమిమాంసాస్మృతే ప్రథమాధ్యాయస్య చ్ఛిత్తియః పాదః.

సమాప్తాధ్యాయశ్చ.

ఆథర్వశ్రీ యాథ్యాయే ప్రథమః పాదః

1.	అప్యజ్ఞి రసకృదువ దేశాత్.	1.
	లిజ్ఞాచ్చ.	2.
2.	అత్యైతితూవగచ్చన్తి గ్రాహయన్తి చ.	3.
3.	అసీసః సంభ వాత్.	4.
	ధ్యానాచ్చ.	5.
	అచలత్వంచా పేక్ష్య	6.
	స్థిరన్తి చ.	7.
4.	యత్యైకాగ్రీ కాతత్యావిశేషాత్.	8.
5.	అచాగ్రయశాత్త త్యాపిహివృష్టమ్.	9.
6.	తదధిగమఉత్త రపూర్వాఘ యోగక్షేప వినాశౌతద్వ్యవ	
	దేశాత్.	10.
7.	ఇతిరస్యాపేయ్యమసంశ్లేషః పాతెతు.	11.
8.	అనాగభకార్యే ఏవతుపూ ర్వేతదవధేః.	12.
9.	అగ్నిహోత్యాదితుత్కార్యయైవతద్దర్శనాత్:	13.
	అహోన్యసిహ్యేకేమాముఖ యోః.	14.
10.	య దేవవిద్యయేతిహి.	15.
11.	భోగేనత్విత రేక పయిత్యానంవద్యతే.	16.

ఇతివేదాంతమిమాసాన్మృతేద్వితియాథ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

ఆథర్వశ్రీయః పాదః

1.	అర్చిరాదినాతత్ప్రీధితే.	1.
2.	కార్యంబాదరిరస్య గత్యవవత్తై	2.
	విశేషితత్వాచ్చ.	3.
	సామిహ్యేతుతద్వ్యవ దేశః	4.

- కార్యాత్మయేతదధ్యక్షణ సహితః పరమభిధానాత్. 5.
 స్మృతేచ్ఛ. 6.
 వరంజైమినిర్మఖ్యత్వాత్. 7.
 దశనాచచ్ఛ. 8.
 సచకార్యే ప్రాప్తినిర్ధిశ్య. 9.
 3. అప్రతికాలంబనాన్నయతీతిబాదరాయణ ఉభయధాదోషాత్తత్కృతుచ్ఛ. 10.
 విశేషంచదశయతి. 11.
 4. సంపద్యావిర్భావః స్వేనశబ్దాత్. 12.
 ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్. 13.
 ఆత్మాప్రకరణాత్. 14.
 5. అవిభాగేనద్యప్తత్వాత్. 15.
 6. బ్రాహ్మణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః 16.
 చితితన్మాత్రేణతదాత్మకత్వాదిత్యైడులోమిః 17.
 ఏవమప్రప్రపన్యాసాత్ పూర్వభావాదవిరోధం బాదరాయణః 18.
 7. సంకల్పాదేవతుతచ్ఛృతిః. 19.
 అతఏవచాపన్యాసాధిపతిః. 20.
 8. అభావంబాదరి రాహస్యేషమ్. 21.
 భావంజైమినిర్వికల్పామననాత్. 22.
 ద్వాదశాహవదు భయవిధం బాదరాయణోఽతః. 23.
 తస్యభావేసంధ్యవదుపపత్తైః 24.
 భావేవాగ్నిద్యత్. 25.
 9. ప్రదీపపదావేతస్తథాహిదశయతి. 26.
 న్వాప్యాయసంపత్క్యోరన్యతరాపేక్ష మావిమక్తృతంహి. 27.
 10. జగద్వాన్యపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్ఛ. 28.
 ప్రత్యక్షోపదేశాదితిచేన్నాధికారిక ముణ్డలస్థోక్తేః 29.
 వికారావర్తిచ తథాహిస్థితిమాహ. 30.

దశక్షయతశ్చేపం ప్రత్యక్షానుమానే.	వి1.
భాగమాత్రం సామ్యలిక్షాచచ్చ.	వి2.
అనావృత్తిః శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దాత్.	వితి.

ఇతి వేదాంతమీమాంసామృతేద్వితీయాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

సమాప్తాద్వితీయాధ్యాయః

సమాప్తంచేదం వేదాంతమీమాంసామృతమ్.

(9)

వేదాంతమీమాంసామృతేధికరణానుక్రమః

ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమఃపాదః॥౧ ద్వితీయాధ్యాయే ప్రథమఃపాదః॥౧

1. జిజ్ఞాసాధికరణమ్	1. ఆత్మత్వేధికరణమ్
2. జన్మావ్యధికరణమ్.	2. ఆత్మకౌస్థ్యాసాధికరణమ్
3. శాస్త్రయోనిత్వాధికరణమ్	3. ఆసీనాధికరణమ్
4. సమన్వయాధికరణమ్.	4. ఏకాగ్రతాధికరణమ్
5. ఈక్షత్వేధికరణమ్	5. ఆప్రాయణాధికరణమ్
6. ఆనందమయాధికరణమ్	6. తదధిగమాధికరణమ్
7. ఆనందాధికరణమ్	7. ఇతరానంతేమాధికరణమ్
8. ఆకాశాధికరణమ్	8. అనారబ్ధాధికరణమ్
9. ప్రాణాధికరణమ్	9. అగ్నిహోత్రాద్యధికరణమ్
10. జ్యోతిరధికరణమ్	10. విద్యాజ్ఞానసాధనత్వాధికరణమ్
11. ప్రాతర్దినాధికరణమ్	11. ఇతరక్షపణాధికరణమ్

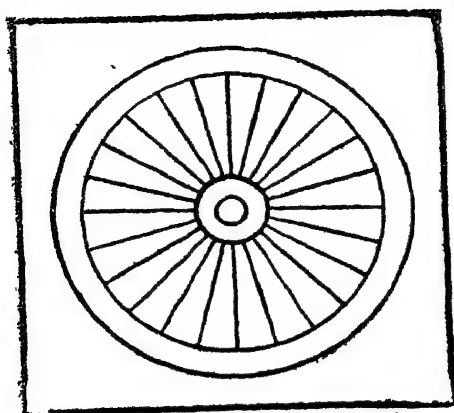
ప్రథమాధ్యాయేద్వితీయఃపాద 1.2 ద్వితీయాధ్యాయేద్వితీయఃపాద 1.2

1. అస్తర్యామ్యధికరణమ్	1. అర్చిరాద్యధికరణమ్
2. వైశ్వానరాధికరణమ్	2. కార్యాధికరణమ్
3. భూమాధికరణమ్	3. అప్రతీకాలంబనాధికరణమ్
4. అక్షరాధికరణమ్	4. సంపద్యావిర్భావాధికరణమ్
5. దహరాధికరణమ్	5. అవిభాగేనదృష్టత్వాధికరణమ్
6. జ్యోతిరధికరణమ్	6. బ్రహ్మేధికరణమ్
7. అర్థాస్తరాధికరణమ్	7. సంకల్పాధికరణమ్
8. కారణత్వాధికరణమ్	8. అభావాధికరణమ్
9. వాక్యాన్వయాధికరణమ్	9. ప్రదీపాధికరణమ్
10. ప్రకృత్యధికరణమ్	10. జగద్వ్యాపారాధికరణమ్
11. సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణమ్	

ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమఃపాదః
 " ద్వితీయఃపాదః
 ద్వితీయాధ్యాయే ప్రథమఃపాదః
 " ద్వితీయఃపాదః

అధికరణాని॥ సూత్రాణి॥

౧౧	౨౨
౧౧	౩౮
౧౧	౧౬
౧౦	౩౩
౪౩	౧౦౯

అక్షయే అక్షయే

ఓం నమోబ్రహ్మదిభ్యో బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయ
 శర్తృభ్యోవంశ ఋషిభ్యో నమోగురుభ్యః
 నారాయణ సమారంభం విద్యాశంకర మధ్యమామ్ ।
 శల్యాణానంద పర్యంతాం వందే గురువరంపరామ్ ।
 వసుదేవసుతం దేవం శంసచాణూర మర్దనమ్ ।
 దేవశ్చ పరమానందం కృష్ణం వందే జగద్గురుమ్ ।
 శంకరం శంకరాచార్యం శేషవంబాదరాయణమ్ ।
 సూత్రభాష్యకృతౌ వందే భగవంతౌ పునఃపునః

నారాయణం వద్మభువం వస్థిష్ఠం శక్తించ తత్సూత్ర పరాశరంచ ।
 వ్యాసంశుకంగౌడపదంమహాన్తంగోవిష్ణయోగీంద్రమథాస్యశిష్యమ్
 శ్రీశంకరాచార్య మథాస్యవద్మపాదంచహస్తామలకంచశిష్యమ్ ।
 తంత్రోటకం వార్తకకారమన్యావస్మద్గురూన్సంతతమానతోస్మి ।

వేదాన్ని మీమాంసామృతమ్

బ్రహ్మసూత్రభాష్యసంగ్రహః

(పథమోధ్యాయః)

యుష్మత్సన్మత్ప్రత్యయ గోచరయోర్విషయ విషయిణోస్తమః
 ప్రకాశవద్విరుద్ధ స్వభావయోరితరే తరభావానుపపత్తో సిద్ధాయాం తద్ధ
 రాజామపినుత రామితరేతరభావా నుపత్తిర్యతోఽస్మత్ప్రత్యయ
 గోచరే విషయిణి చిదాత్మకే యుష్మత్ప్రత్యయ గోచరస్య విషయస్య
 తద్ధత్తాణాం చాధ్యాసస్తద్విషయేణ విషయిణస్తద్ధత్తాణాంచ విషయే
 ధ్యాసోమిధ్యేతి భవితుంయుక్తమ్ । తథాప్యన్యోవ్యస్మిన్నన్యోన్యా
 త్మకతామన్యోవ్య ధర్మాంశ్చాధ్యక్షేతరే తరావివేకేనాత్మస్త
 వివిక్తయోర్ధర్మ ధర్మిణోర్మిథ్యా జ్ఞాననిమిత్తః సత్త్వాన్నతే మిథునీ
 కృత్యాహ మిదంమమేదమితి నైసర్గికోయం లోకవ్యవహారః । ఆహ-
 నోయమధ్యాసోనామేత్యుచ్యతే । స్మృతిరూపః పరత్రపుర్య దృష్టావ
 భాసః । తంకేచిదస్యత్రాస్యధర్మాధ్యాస ఇతివదన్తి । కేచిత్తయత్రయ
 దధ్యాసస్తద్వివేకాగ్రహ నిబన్ధనోభ్రమ ఇత్యన్యేతు యత్రయదధ్యాస
 వస్తస్యైవ వివరీతధర్మత్వోల్పనా మాచక్షత ఇతి । సర్వభాపిత్వస్యా
 స్యధర్మావభాసతాం సవ్యభిచరతి । తథాచలోకేనుభవః । శుక్తికాహీ
 రజతవదవభాసతే । ఏకశ్చన్ద్రస్సద్విత్తీయవదితి । కథంపునః ప్రత్యగా
 త్వస్య విషయేధ్యాసో విషయతద్ధత్తాణాం । సర్వోహిపురోవస్థితే
 విషయే విషయాన్తర మధ్యస్యతి । యుష్మత్ప్రత్యయాపేతస్యచ ప్రత్య
 గాత్మనోఽవిషయత్వం బ్రవిషి । ఉచ్యతే - సతావదయుమే కాస్తేనా
 విషయః । అస్మత్ప్రత్యయ విషయత్వాద పరోక్షత్వాచ్చ ప్రత్యగాత్మ
 ప్రసిద్ధిః । సతాయమస్తియమః । పురోవస్థితే ఏవవిషయే విషయా
 న్తరమధ్యసి తవ్యమితి । అప్రత్యక్షేపిహ్యకాశే బాలాస్తలమలిసతా
 ద్యధ్యస్యన్తి । ఏవమవిరుద్ధః ప్రత్యగాత్మస్య వ్యనాత్మా ధ్యాసః । తమే

తమేవం లక్షణమధ్యాసం వణితా అవిద్యేతిమన్యస్తే । తద్వివేకేనచవస్తు
 స్వరూపావధారణం విద్యామామయః । తత్త్రైవంసతి యత్రయదధ్యాసస్త
 త్కృతేన దోషేణ గుణేనవాణు మాత్రేణాపి సనసంబధ్యతే । తమే
 తమ విద్యాఖ్యమాత్మానాత్మనోరితరే తరాధ్యాసంపురస్కృత్య సర్వే
 ప్రమాణప్రమేయ వ్యవహారా తాకికా నైదికాశ్చ ప్రవృత్తాః స్పర్శా
 ణిచ శాస్త్రాణి విధిప్రతిపేధ మోక్షపరాణి । కథం పునరవిద్యావద్విష
 యాణి ప్రత్యక్షాదీని ప్రమాణాని శాస్త్రాణి చేత్యుచ్యతే । దేహేంద్రి
 యాదిష్వహం మమాభిమాన రహితస్య ప్రమాతృత్వా నుపపత్తే
 ప్రమాణప్రవృత్త్య నుపపత్తే । నహేంద్రియాణ్యనుపాదాయ ప్రత్యక్షాది
 వ్యవహారస్సంభవతి । సత్తానధ్యస్తాత్మ భావేన దేహేన కశ్చిద్వాన్య
 ప్రియతే । నచైతస్మిన్నస్య స్మిన్నునైవ సజ్జన్యాత్మనః ప్రమాతృత్వముప
 పద్యతే । సచప్రమాతృత్వమస్తరేణ ప్రమాణప్రవృత్తిరస్తి । తస్మా
 దవిద్యాసద్విషయాణ్యేవ ప్రత్యక్షాదీని ప్రమాణాని శాస్త్రాణిచ । వశ్వా
 దిభిశ్చాపి విశేషాత్ । యథాహివశ్వాదయశ్శబ్దాదిభిః శ్రోత్రాదీనాం
 సంబంధేనతి శబ్దాదివిజ్ఞానే ప్రతికూలే జాతేతతో నివర్తనే । అనుకూలేచ
 ప్రవర్తనే । యథా దండ్డోద్యతకరం పురుషమభిముఖ
 ముపలభ్యమాం హస్తుమయ మిచ్ఛతీతి వలాయితుమారభంతే
 హరితత్పణ పూర్ణపాణిముపలభ్యతం ప్రత్యభిముఖీభవన్తి । ఏవంపురుషా
 అపివ్యుత్పన్నచిత్తాః కూరదృష్టినాక్రోశతః ఖడ్గోద్యత కరాస్థులవత ఉప
 లభ్యతతో నివర్తంతే । తద్విపరీతాన్వతి ప్రవర్తంతే । అతస్సమానః వశ్వా
 మాభిః పురుడిగాం ప్రమాణ ప్రమేయ వ్యవహారః । వశ్వాదీనాంచ
 ప్రసిద్ధోఽనివేకపురస్సరః ప్రత్యక్షాది వ్యవహారః । తత్తానమాన్య దశా
 నాత్ పుష్పత్పత్తిమతామపి పురుషాణాం పృత్యక్షాది వ్యవహారస్తత్కాల
 స్సమాన ఇతినిశ్చయతే । శాస్త్రీయేతు వ్యవహారేయద్యపి బుద్ధిపూర్వ
 కారీనావిదిత్వాత్మనః పరలోక సంబంధమధిక్రియతే । తథాపిసవేదాస్తవేద్య
 మశనాయాద్యతీత మపేత బ్రహ్మక్షత్రాది భేదమసం సార్యాత్మ తత్త్వ
 మధికారేష్యతే । అనుపయోగాదధికార విరోధాచ్చ । ప్రాకృతభా

భూతాత్మ విజ్ఞానాత్మన రమానం శాస్త్రమవిద్యావద్విషయత్వం నాతి
 వర్తతే । తథాహ - “బ్రహ్మణో యజతే” త్యాదీనిశాస్త్రాణ్యత్మని
 వర్ణాశ్రమ వయోవస్థాది విశేషాభ్యాస మాశ్రిత్య ప్రవర్తంతే । అభ్యాసో
 నామా తస్మిన్ స్తద్బుద్ధిరిత్యవోచామ । తద్యథాపుత్రభార్యాదిషువికలేషు
 సకలేషువాహమేవ వికలస్సకలోవేతి బ్రాహ్మధర్మానాత్మస్వధ్యస్యతి ।
 తథా దేహధర్మాన్ స్థూలోహం కృశోహం గౌరోహం తిష్ఠామిగచ్ఛామి
 అజ్ఞయామిచేతి । తథేన్ద్రియ ధర్మాన్ముఖః కాణః క్షిబ్ధః బధిరః అన్ధో
 హమితి । తథా నైకరణ ధర్మాన్కామ సంకల్ప విచికిత్సాధ్యవసా
 యాదీనేపమహం ప్రత్యయినమశేష స్వప్రచారసాక్షిణి ప్రత్యగాత్మస్వ
 ధ్యస్యతంప ప్రత్యగాత్మానం సర్వసాక్షిణం తద్వివర్యయేణాస్తః కరణాది
 వ్యధ్యస్యత్యేష మయ మనాదిరసంతోనై సర్విభ్యాసోమిభ్యా ప్రత్యయ
 రూపః కర్తృత్వ భోక్తృత్వ ప్రపర్తకస్సర్వలోకప్రత్యక్షః । అస్యానర్థహే
 తోః ప్రహాణాయాత్మైకత్వ విద్యాప్రతిపత్తయే సర్వేవేదాన్తా ఆరభ్యనై
 యథాచాయమర్థస్సర్వేషాం వేదాన్తానాం తథావ యమస్యాం శారీ
 రక మిమాంసాయాం ప్రదర్శయిష్యామః ।

వేదాన్తమిమాంసా శాస్త్రస్యవ్యాచిఖ్యాసి తస్మేదమాదిమం
 సూత్రమ్—

౧। “జిజ్ఞాసాధికరణమ్”

“ఆథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి” ౧।

తత్రాథశబ్ద ఆనంతర్యర్థః పరిగృహ్యతే । నాధికారార్థః ।
 బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా అనధికార్యత్వాత్ । మజ్జలస్యచవాక్యాక్థే సమస్య
 యాభావా దధానరప్రయుక్త ఏవహ్యథశబ్దశ్చత్వాయ జలప్రయో
 జనోభవతి । పూర్వప్రకృతా పేక్షయాశ్చఫలత ఆనంతర్యావృత్తిరే
 కాత్ । సతిచానన్తర్యాగ్ధత్వేయథాధర్మ జిజ్ఞాసాపూర్వవృత్తం వేదా

ధ్యాయనం నియమేనాపేకత ఏవం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపి యత్పూర్వవృత్తం ని
 యమేనాపేకతే తద్వక్తవ్య మిత్యుచ్యతే । - నిత్యానిత్య వస్తువివేకః
 ఇహాముత్రాగ్ భోగవిరాగశ్చ మదమాదిసాధన సంపన్న ముక్తుత్వంచ ।
 తేషుహిసత్సుశక్యతే బ్రహ్మజిజ్ఞాసితుంజాతుంచ । నవివర్యయే! తస్మాద
 భశబ్దేన యథోక్తసాధన సంపత్త్యానంతర్యముపదిశ్యతే । అతశ్చబ్దోహే
 త్వర్థః । యస్మాద్వేదవవాగ్నిహోత్రాదీనాం శ్రేయస్సాధనానామ
 నిత్యఫలతాండశ్చయతి - “తద్వ్యభేహకర్మ చితోలోకః క్షీయత ఏవ
 మేవాముత్ర ఫణ్యచితోలోకః క్షీయత” ఇత్యాదిః- (ఛాన్దో-౮।౧।౬) ।
 తథాబ్రహ్మవిజ్ఞానాదపివరంపురుషార్థం దర్శయతి । “బ్రహ్మవిదాహ్ని
 తివర “మిత్యాదిః (తై।౨।౧) । తస్మాద్యథోక్త సాధనసంపత్త్యనంతరం
 బ్రహ్మజిజ్ఞాసాకర్తవ్యా । బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ।
 బ్రహ్మచవక్ష్యమాణలకణం జన్మాద్యస్యయత “ఇత్యతఏవన బ్రహ్మశబ్దస్య
 జాత్యాద్యర్థానర మాశ్చేజ్ఞితవ్యమ్ । బ్రహ్మణ ఇతికర్మణిషష్ఠీనశేషే ।
 జిజ్ఞాస్యాపేక్షాత్వాజిజ్ఞాసాయాః జిజ్ఞాస్యాన్తరానిరేచాచ్చ । శ్రుత్య
 నుగమాచ్చ । “యతోవాఇమానిభూతానిజాయన్త” ఇత్యాద్యాః శ్రు
 తయః “తద్విజ్ఞానస్వతద్భ్ర”హ్యేతి (తై।౩।౧) ప్రత్యక్ష మేవబ్రహ్మణో
 జిజ్ఞాసాకర్మత్వం దశ్చయన్తి । తచ్చకర్మణి షష్ఠీవిరిగహేనూతేణా
 నుగతం భవతి । తస్మాద్భ్రహ్మణ ఇతికర్మణి షష్ఠీ జాతుమిచ్ఛా
 జిజ్ఞాసా । అవగతివర్యస్తంజ్ఞానం సన్వాచ్యాయాఇచ్ఛాయాఃకర్మఫల
 విషయత్వాదిచ్ఛాయాః । జానేనహిప్రమాణేనావగన్తు మిష్టంబ్రహ్మ
 బ్రహ్మవగతిర్నిపురుషార్థః నిశ్చేషసంసారబీజా విద్యాద్యసర్థనిబర్హణాత్
 తస్మాద్భ్రహ్మ జిజ్ఞాసితవ్యమ్ । తత్సనర్థహ్య ప్రసిద్ధమప్రసిద్ధంవాస్యాత్
 యదిప్రసిద్ధం జిజ్ఞాసితవ్యమథా ప్రసిద్ధం నైవశక్యం జిజ్ఞాసే తుమిత్యు
 చ్యతే- అస్తితావద్భ్రహ్మ నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం సర్వజ్ఞం సర్వ
 శక్తి సమన్వితం । బ్రహ్మశబ్దస్యహి పుత్రత్వాద్యమానస్య నిత్యశుద్ధత్వా
 దయోర్థాః ప్రతియన్తే । బ్రహ్మతేరాతా రథానుగమాత్సర్వస్యాత్మ
 త్వచ్చ బ్రహ్మస్తిత్వ ప్రసిద్ధిః । సర్వోహ్యత్మాస్తిత్వంప్రత్యేతి । సనా

హమస్మితి । యదిహీనాత్మాస్తి త్వవసిద్ధిస్సాన్యస్సర్వోహీ లోకోనాహ
మస్మితి ప్రతీయాత్ । ఆత్మాచబ్రహ్మ । యదితస్మిలోకే బ్రహ్మత్వ
త్వేన ప్రసిద్ధమస్తితతోజ్ఞ తమవేత్త్య జ్ఞాన్యత్వం పునరావన్నమ్ । స
తద్విశేషం ప్రతివిప్రతిపత్తే రేహమాత్రం చైతన్య విశిష్టమాత్మేతి ప్రా
కృతాజ్ఞా లోకాయతి కాశ్చప్రతిపన్నా ఇన్ద్రియాణ్యేవచేతనాన్యాత్మే
త్యవరే । మనశ్చతన్యే । విజ్ఞానమాత్రం కణికమిత్యేకే । శూన్యమిత్య
వరే । అస్తిదేహాదివ్యతిరిక్త స్సంసారీ కర్తా భోక్తేత్యవరే । భోక్తృవశేష
లం నకరేత్యేకే । అస్తితద్యవతిరిక్త ఈశ్వరస్సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిం
తికేచిత్ । ఆత్మాసభోక్తురిత్యవరే । ఏవం బహవో విప్రతిపన్నాయుక్తి
వాక్య తదాభాస సమాశ్రియాన్సన్తః । తత్రావిచార్య యత్కించిత్రప్రతి
పద్య మానోనిః శ్రేయసాత్ప్రతిహన్యేతా సర్థంచేయాత్ తస్మాద్బ్రహ్మ
జ్ఞానోపన్యాస ముఖేన వేదాస్తవాక్య మీమాంసాతద విరోధి
తరో-వకరణానిః శ్రేయసప్రయోజనా ప్రన్తాయతే । ౧ ।

బ్రహ్మజ్ఞాసి తవ్యముక్తమ్ । కిం లక్షణం పునస్తద్బ్రహ్మేత్యత
అహ భగవాన్సుతకారః—

౨. జన్మాద్యధికరణమ్

“జన్మాద్యన్యాయత ఇతి । ౨ ।

జన్మోత్పత్తిరాదిరస్యేతి తద్గుణ సంవిజ్ఞానో బహువ్రీహీః । జన్మ
స్థితి భజంగసమాసార్థః । జన్మశ్చాచ్చదిత్వం శ్రుతి నిర్దేశావేకం వస్తువృత్తా
వేకంచ । శ్రుతినిర్దేశస్తావత్ — “యతోవాఇమాని భూతానిజాయంతే
(తైత్తి॥౩।౧) ఇత్యస్మిన్వాక్యే జన్మస్థితి ప్రలయానాం క్రమదశానాత్
వస్తువృత్తమపి । జన్మనాలభ్యసత్తాకస్యధర్మిణః స్థితి ప్రలయ సంభవాత్ ।
అస్యేతి ప్రత్యక్షాది సంనిధాపితస్య ధర్మిణ ఇదమానిర్దేశః । షష్ఠీజన్మాది
ధర్మసంబధార్థా । యత ఇతికారణ నిర్దేశః । అన్యజగతోనామ్ రూపా

భ్యాం వ్యాకృతస్యానేక కర్తృ భోక్తృ సంయుక్తస్య ప్రతినియత దేశ
కాల నిమిత్త క్రియాఫలాశ్రేయస్య మనసాప్యచిత్త్య రచనారూపస్య
జన్మసితి భజ్జా యతస్సర్వజ్ఞాత్సర్వశక్తేః కారణాగ్భవతి తద్బ్రహ్మేతి
వాక్యశేషః । అన్యేషామపి భావవికారాణాం త్రిష్వేవాన్తర్భావ ఇతి
జన్మసితి నాశానామిహగ్రహణమ్ । నయథోక్త విశేషణస్య జగతో
యథోక్త విశేషణ మీశ్వరం ముక్త్యావ్యతః ప్రధానాదచేతనా దణు
భ్యో-2 భావాత్సంసారిణోవోత్పత్త్యాది సంభావయితుంశక్యమ్ । సచ
స్వభావతః విశిష్ట దేశకాల నిమిత్తానా మిహోపాదానాత్ । ఏతదేవా
నుమానం సంసారివ్యతిరక్తేశ్వరాస్తిత్వాది సాధనం మన్యస్త ఈశ్వర
కారణతః । నన్యహాపిత దేవోపన్యస్తా జన్మాదిసూత్రే । స । వేదాన్త
వాక్యకుసుమగ్రథనార్థత్వా త్సూత్రాణామ్ । వేదాన్తవాక్యానిహీనూత్రై
రుదాపృత్య విచార్యన్తే । వాక్యాన్తి విచారణాభ్యవసాన నిర్వృత్తాహి
బ్రహ్మవగతిర్జనుమానాది ప్రమాణాన్తర నిర్వృత్తా । సత్పుత్ర
వేదాన్తవాక్యేషు జగతోజన్మాదికారణవాదిషు తదర్థగ్రహణవాధ్యాన్
యానుమానమపి వేదాన్తవాక్యావిరోధి ప్రమాణం భవన్న నివార్యతే ।
శ్రుత్యైవచ సహాయత్వేన తర్కస్యాభ్యుపేతత్వాత్తథాహి- “శ్రోతవ్యో
మస్తవ్య” ఇతిశ్రుతిః (బృహ॥౨।౪।౫) “పణ్డినోమేధావీగన్ధారానే
వోపసంపద్యేతైవమేవేహాచార్యవాన్పురుషోవేదే” తిచ(ఛాన్దో-౬।౧౪।
౨) పురుషబుద్ధి సాహాయ్యమాత్మనో దర్శయతి । సధర్మజ్ఞాసాయా
మినశ్రుత్వాదయ ఏవప్రమాణం బ్రహ్మజ్ఞాసాయామ్ । కింతు
శ్రుత్వాదయో నుభవాదయశ్చ యథాసంభవమిహ ప్రమాణమ్ ।
అనుభవావసానత్వాద్భూత వస్తువిషయత్వాచ్చ బ్రహ్మజ్ఞానశ్చ । కర్త
వ్యేహి విషయేనానుభవాపేక్షాసీతి శ్రుత్వాదీనామేవ ప్రమాణ్యంస్యా
త్పురుషాధీనాత్మ లాభత్వాచ్చ కర్తవ్యస్య । కర్తృమ కర్తృమన్యథావా
కర్తుంశక్యం తాకికం వైదికంచ కర్మ । యథాశ్వేనగచ్ఛతి పద్భ్యా
మన్యథా వానవాగచ్ఛతీతి । తథా “అతిరాత్రే షోడశినం గృహ్ణాతి
నాతిరాత్రే షోడశినం గృహ్ణాతి” “ఉదితే జహోత్యనుదితే జహోతీ” తి

విధిప్రతిషేధాశ్చ తార్థవ్యస్తస్యః । వికల్పోన్మగ్నా పనాదాశ్చ । నతు
 వస్త్రేపం నైవముస్తి నాస్తీతివా వికల్ప్యతే । వికల్పనాస్తు పురుషబుద్ధ్య
 పేకాః । నపస్తు యాథాత్మ్యాజ్ఞానం పురుష బుద్ధ్యపేకమ్ । కింతర్హి
 వస్తుతంత్రమేవతత్ । సహస్థాగా వేకస్మిన్నాస్థానైర్వా పురుషోవాన్యోవేతి
 తత్త్వజ్ఞానంభవతి । తత్రపురుషోన్యోవేతి మిథ్యాజ్ఞానం । స్థానైరేవేతి
 తత్త్వజ్ఞానం వస్తుతస్మాత్ । ఏవంభూతవస్తు విషయాణాం ప్రామా
 ణ్యం వస్తుతంత్రమ్ । తత్రైవంసతి బ్రహ్మజ్ఞానమపి వస్తుతంత్రమేవ ।
 భూతవస్తువిషయత్వాత్ । ననుభూతవస్తుత్వే బ్రహ్మణః ప్రమాణాంతర
 విషయత్వమేవేతి వేదాంతవాక్య విచాంకానర్థైవప్రాప్తా । న । ఇం
 ద్రియా విషయత్వేన సంబద్ధా గ్రహణాత్ । స్వభావతో విషయవిష
 యాణీన్ద్రియాణి సబ్రహ్మవిషయాణి । సతిహీన్ద్రియ విషయత్వే
 బ్రహ్మణః ఇదం బ్రహ్మణా సంబద్ధం కార్యమితి గృహ్యేత । కార్య
 మాత్రమేవతు గృహ్యమాణం కిం బ్రహ్మణా సంబద్ధం కిమన్యే నకేన
 చిద్వా సంబద్ధమితిసశక్యం నిశ్చేతుమ్ । తస్మాజ్జన్మాదినూత్రం నానుమా
 నోపన్యాసార్థం । కింతర్హి వేదాంతవాక్య ప్రదర్శనార్థమ్ కింపునస్తద్వే
 దాంతవాక్యం యత్సూత్రేణేవా లిలకయిషితమ్ । ౪ “భృగుర్వై
 వారుణిః । వరుణం పితరమువససార । అధీహి భగవోబ్రహ్మత్యు”ప
 క్రమ్యాహ — యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే । యేనజాతాని
 జీవంతి । యత్రయస్త్యభిసంవిశంతి । తద్విజ్ఞానస్త్వ । తద్బ్రహ్మేతి”
 (తైత్తి - ౩1౧) తస్యచ నిర్ణయవాక్యమ్ — “అనందాద్భేదఖల్విమాని
 భూతాని జాయంతే । అనందేనజాతాని జీవంతి । అనందం ప్రయస్త్యభి
 సంవిశంతి” (తైత్తి - ౩1౨) అన్యన్యస్యేవం జాతీయకాని వాక్యాని
 నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావ సర్వజ్ఞస్వరూపకారణ విషయాణ్యు దాహ
 రవ్యాని । ౨ ।

జగత్కారణత్వ ప్రదర్శన సర్వజ్ఞం బ్రహ్మేత్యుపక్తి పుతదేవ
 ద్రథయాన్నాహ —

3. శాస్త్రయోనిత్వాధికరణమ్

శాస్త్రయోనిత్వాదితి 131

మహత ఋగ్వేదాదేశ్యాస్త్రస్యానేక విద్యాస్థానోపబంధితస్య
ప్రదీపవత్సర్వార్థావద్యోతి నసర్వజ్ఞకల్పస్య యోనిః కారణంబ్రహ్మ ।
సహిదృశస్య శాస్త్రస్యర్వేదాది లక్షణస్య సర్వజ్ఞగుణాన్వితస్య సర్వజ్ఞా
దన్యతస్సంభవోస్తి । యద్యద్విస్తరార్థంశాస్త్రం యస్మాత్పురుషవిశేషా
త్సంభవతి, యథావ్యాకరణాది పాణిన్యాదేజ్ఞేయైక దేశార్థమపిసత
తోఽవ్యధికతర విజ్ఞాన ఇతి ప్రసిద్ధంలోకే । కిముపక్తవ్యమనేక శాఖా
భేద భిన్నస్య దేవతీర్వబృహదుష్య వర్ణాశ్రమాది ప్రవిభాగహేతో ఋగ్వే
దాద్యాఖ్యస్య సర్వజ్ఞానాకరస్యా ప్రయత్నేనైవ లీలాన్యాయే- నపురుష
నిశ్వాససదస్యాస్థమాతో భూతాద్యోనేనసంభవః “అన్యమహతో
భూతస్య నిశ్చసితమేతద్వదృగ్వేద ఇత్యాది శ్రుతేః । (బృహ-౨1౪1౦౦)
తస్యమహతోభూతస్య నిరతిశయం సర్వజ్ఞత్వం సర్వశక్తిమత్వంచేత్య
థవా యథోక్తమృగ్వేదాది శాస్త్రంయోనిః కారణం ప్రమాణమస్య
బ్రహ్మణో యథావత్సహాపాధిగమే । శాస్త్రాదేవప్రమాణజ్ఞగతో
జన్మాదికారణం బ్రహ్మాధిగమ్యత ఇత్యభిప్రాయః । శాస్త్రముదాహృ
తం పూర్వసూత్రే - ‘యతోవా ఇమానిభూతానిజాయంతే’ ఇత్యాది
కిమర్థంత్వీదం సూత్రం యావత్పూర్వసూత్ర ఏవైవం జాతీయకం
శాస్త్రముదాహరతా శాస్త్రయోనిత్వం బ్రహ్మణోదర్శితమ్ । ఉచ్యతే-
తత్రపూర్వసూత్రాక్షరేణ స్పష్టం శాస్త్రస్యానుపాదానాజ్ఞానాది కేవల
మనుమానముపన్యస్త మిత్యాశంక్యేత । తామాశక్యాం నివర్తయితు
మిదం సూత్రం ప్రవృత్తే శాస్త్రయోనిత్వాదితి131

కథం పునర్బ్రహ్మణశాస్త్ర ప్రమాణకత్వముచ్యతే- యావత్
“అమ్నాయస్య క్రియార్థత్వా దానర్థక్య మతదర్థానామ్”ఇతి(జై.సూ.1౦

అ(గ) ఇతి క్రియాపరత్వం శాస్త్రస్మప్రదశిత మనోవేదాన్తానామా
 సర్వకృమక్రియార్థత్వా త్కర్తృదేవతాది ప్రకాశనార్థత్వేనవాక్రియావిధి
 శేషత్వముపాసనాది క్రియా స్తరవిధానార్థత్వంతా । సహిపరినిష్ఠిత సస్తు
 ప్రతిపాదనం సంభవతి ప్రత్యక్షాది విషయత్వా త్పరినిష్ఠిత వస్తుస స్తత్ప్రతి
 పాదనేచ హేయోపాదేయ రహితే పురుషార్థాచావాత్ అతివీచ
 “సాహోదీ” దిశ్యేనమాదీనామాసర్వకృమ మభూదితి “విధివాత్వేకవాక్య
 త్వాత్ స్తుత్యుక్తేన విధినాంస్యతి” (జైమిని || ౧|౨౭|) స్థానకత్వే
 నార్థ వత్త్వముక్తమ్ । మన్తాగ్రాంత “ఇషేత్వ” త్యాదిని క్రియా
 తత్సాధనాభిధాయత్వేన కర్మసమవాయిత్యముక్తమ్ । సక్వచిదపి వేద
 వాక్యానాం విభిన్నసంస్పృశమస్తరేణార్థవత్తాత్పప్యోపవన్నావా । సచపరి
 నిష్ఠితేవస్తుస్వరూపే విధిసంభవతి క్రియావిషయత్వాద్విధేః । తస్మా
 త్కర్మాప్రేక్షిత కర్తృస్వరూపదేవతాది ప్రకాశనేన క్రియావిధిశేషత్వం
 వేదాన్తానామథ ప్రకరణా స్తర భయాన్నై తదభ్యుపగమ్యతే తథాపిర్వ
 వాక్యగతోపాసనాది కర్మపరత్వమ్ । తస్మాన్నబ్రహ్మణ శాస్త్రయో
 నిత్వ మితిప్రాప్తేచ్యతే-

౪. సమన్వయాధికరణమ్॥

తత్సమన్వయాదితి ॥౪॥

తుశ్చ పూర్వవక్త వ్యాప్త్యర్థః । తస్మిన్పూర్వ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి
 జగదుత్పత్తిసిద్ధిలయ కారణం వేదాన్తశాస్త్రాదేవావగమ్యతే । కథమ్
 సమన్వయాత్ । సర్వేషుహి వేదాన్తేషు వాక్యాని తాత్పర్యైశ్చైతస్యార్థ
 స్యప్రతిపాదకత్వేన సమనుగతాని । సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ । “ఏక
 మేవాద్వితీయమ్” (ఛాన్దో - ౬|౨|౧) “అత్యవా ఇదమేక ఏవాగ్ర
 ఆసీత్” (ఐత - ౨|౧|౧) “తదేతద్భువోపూర్వమన పరమనస్తర
 మబ్రాహ్మమ్” “అయమాత్మా బ్రహ్మసర్వానుభూః” (బృహ - ౨|౫|
 ౧౯). “బ్రహ్మేదమమృతంపురస్తాత్” (ముణ్డ - ౨|౨|౧) ఇత్యాది

దీని । నచతదగతానాం పదానాం బ్రహ్మస్వరూప ఏషయే నిశ్చితే సమ
 స్వయేఽచగమ్యమానేఽర్థానర కల్పనాయుక్తా । శ్రుతహాస్య శ్రుత
 కల్పనా ప్రసంగాత్ । నచతేషాం కర్తృస్వరూప ప్రతిపదన పరతాప
 నీయతే - “తత్తేన కంపశ్యేతేది” త్యాది (బృహ-౨౪/౩) క్రియా
 కారక ఫలనిరాకరణశ్రుతేః । నచపరినిష్ఠిత వస్తుస్వరూపత్వేపి (వత్స
 కాది విషయత్వం బ్రహ్మణః । “తత్త్వమసి” (ఛాన్దో-౩/౧౨) ఇతి
 బ్రహ్మస్వభావస్య శాస్త్రమస్తరేణానవగమ్యమానత్వాద్యత్తుహేయో
 పాదేయరహితత్వా దుపదేశానరక్యమితి । నైవదోషః హేయో
 పాదేయ శూన్యబ్రహ్మత్వతావగమాదేవసర్వకేశ ప్రమాణత్వరుషార్థ
 సిద్ధేః । దేవతాది ప్రతిపదనస్వతుస్వవాక్య గతోపాసనార్థత్వేపి నకశ్చి
 ద్విరోధః । నతుతథాబ్రహ్మణ ఉపాసనావిధి కేవత్వం సంభవతి । ఏకత్వే
 హేయోపాదేయ శూన్యతయాక్రియా కారకాదిద్వైత విజ్ఞానోప
 మద్దోషవత్తేః । నహ్యేకత్వ విజ్ఞానేనోన్మథితస్య ద్వైతస్య పునస్సంభ
 వోస్తి యేనోపాసనావిధి కేవత్వం బ్రహ్మణః ప్రతిపద్యేత । యద్యవ్యస్య
 త్రవేద వాక్యానాం విధిసంస్పృశేమస్తరేణ ప్రమాణత్వం నదృష్టంతథా
 ప్యాత్మ విజ్ఞానస్య ఫలవర్త్యస్తత్వాన్నతద్విషయస్య శాస్త్రస్య ప్రమాణ్యం
 శక్యం ప్రత్యాఖ్యాతుమ్ । నచానుమానగమ్యం శాస్త్రప్రమాణ్యం
 యేనాస్యత్రదృష్టం నిదర్శన ముపేక్షేత తస్మాన్నిధం (బ్రహ్మణః శాస్త్ర)
 ప్రమాణకత్వమ్ । తస్మాదహంబ్రహ్మస్మిత్వేతదవసానా ఏవసర్వేవిధయః
 సర్వాణి చేతరాణి ప్రమాణాని । సహ్యహేయానుపాదేయా ద్వైతా
 త్మావగతౌ నిర్విషయాణ్య ప్రమాతృకాణిచ ప్రమాణానిభవితుమర్హం
 తీ త్యపిచాహుః । గౌణమిథ్యాత్వనోఽసత్వేపుత్ర దేహదిబాధనాత్ ।
 సద్రుహ్యత్వాహమిత్యేవం బోధేకథం కార్యంభవేత్ । అన్నేప్రవ్యాత్మ
 విజ్ఞానాత్ప్రమాతృత్వ మాత్మనః । అన్నిష్టసాస్త్రిప్రమాత్రైవ పాప్త
 దోషాది పరితః । దేహాత్మ ప్రత్యయో యద్యత్ప్రమాణత్వేన కల్పితః ।
 తాకికం తద్వదేవేదం ప్రమాణం త్వాఽఽత్మనిశ్చయాదీతి । ఇతి
 చతుస్సూత్రీసమాప్తః

ఏవం తావద్వేదాంత వాక్యానాం బ్రహ్మత్వావగతి ప్రయోజనానాం బ్రహ్మత్వనితాత్పర్యేణ సమన్వితానామస్తరేణాపికార్యాను ప్రవేశం బ్రహ్మణి పర్యవసానముక్తమ్ । బ్రహ్మచ సర్వజ్ఞం స్యుశ్చ జగదుత్పత్తిసిద్ధి నాశకారణ మిత్యుక్తమ్ । సాంఖ్యాదయస్తు పరినిష్ఠితం వస్తుప్రమాణాంతరగమ్యవే వేతిమన్యమానాః ప్రధానాదీని కారణాంతర్యామిమానాస్తత్పరతయైవ వేదాంతవాక్యాని యోజయన్తి । సర్వోష్ణేవ వేదాంతవాక్యేషు సృష్టివిషయేష్వనుమానే నైవకార్యేణ కారణం లిలక్లయిషేతమ్ । ప్రధానపురుషసంయోగా నిత్యానుమేయా ఇతిసాంఖ్యామన్యన్తే । కాణావాప్త్యేతేభ్య ఏవవాక్యేభ్య ఈశ్వరం నిమిత్త కారణమనుమిమతే అణూంశ్చ సమవాయికారణమ్ । ఏవమనేయ పితార్కికావాక్యా భాసయుక్త్యా భాసావప్తంభాః పూర్వపక్షవాదిన ఇహోత్థిస్తేతత్రపదవాక్యప్రమాణజ్ఞేనాచార్యేణ వేదాంతవాక్యానాం బ్రహ్మవగతిపరత్వదర్శనాయ వాక్యాభాసయుక్త్యా భాసప్రతిపత్తయః పూర్వపక్షీకృత్య నిరాక్రియన్తే । తత్రసాంఖ్యాః ప్రధానం త్రిగుణమచేతనం జగతః కారణమితి మన్యమానా అహుః - యానివేదాంతవాక్యాని సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తే బ్రహ్మణో జగత్కారణం దర్శయ తీత్యవోచ స్తాని ప్రధానకారణ ఏకేపియోజయితుం శక్యన్తే । త్రిగుణత్వాత్తు ప్రధానస్య సర్వజ్ఞానకారణభూతం సత్త్వం ప్రధానాచస్థాయామపివిద్యత ఇతి ప్రధానస్యా చేతనస్యైవరతః సర్వజ్ఞత్వ ముపచర్యతే । అపిచ ప్రధానస్యానేకాత్మకస్య పరిణామ సంభవాత్కారణత్వోపపత్తిర్లూదాదివత్ । నాసంహత స్త్రైకాత్మకస్య బ్రహ్మణ ఇత్యేవం ప్రాప్త ఇదం నూత్రమారభ్యతే -

౧. ఈక్షత్యధికరణమ్ ।

ఈక్షతేర్నాశబ్దమితి । ౧ ।

ససాంఖ్య పరికల్పిత మచేతనం ప్రధానం జగతః కారణం శక్యం వేదాంతేహ్యుక్తియితుమ్ । అశబ్దంహితత్ । కథమశబ్దత్వం - ఈక్షతేః

ఈక్షిప్త్య శ్రవణాత్కారణస్య । కథమ్ । ఏవంహి శ్రూయతే - “స దేవ
సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయ మిత్యుపక్రమ్య (ఛాన్దో - ౬.౧౨౧
'తదైక త బహుస్యాం పృథా యేయేతి తత్రేజోఽన్మజతేతి (౬.౧౨౩)
తత్తేదం శబ్దవాచ్యం నామరూపవ్యాకృతం జగత్ప్రాగుత్పత్తేః సదా
త్మనా వభార్య తస్యైవ ప్రకృతస్య సచ్చబ్దవాచ్యసేక్షణ పూర్వకం
తేజః ప్రభృతేః సప్తత్వం దర్శయతి । తథాన్యత్ర - “ఆత్మావా
ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ । నాన్యత్కించన మిషత్ । స ఈకత లోకాన్ము
న్మజా ఇతి । స ఇమాం లోకాన స్మజతేతీకాపూర్వకామేవస్మప్తిమూచప్తే
(ఐత-౧౧౧౧) క్వచిచ్ఛోడశ కలం పురుషం ప్రస్తుత్యాహ - “స ఈ
కాంచక్రే । సప్రాణమన్మజతేతి (పశ్చ - ౬౧౩) ఈక్ష తేరితిచధా
త్విర్ధనిరేకోభిప్రేతో యజతేరితివత్ । సధాతునిర్దేశః । తేన యస్సర్వజ్ఞ
సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయంతపః । తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామ రూపమన్నంచ
జాయతే ఇత్యేవమాదీన్మపి (ముణ్డ - ౧౧౧౨) సర్వజ్ఞేశ్వరకారణపరాణి
వాక్యాన్యదాహర్తవ్యాని । యదప్యక్తం ప్రధానస్యానేకత్వ కత్వా
స్మదాదివత్కారణత్వోపపత్తిర్నా సంహతస్య బ్రహ్మణ ఇతి తత్ప్ర
ధానస్యా శబ్దత్వేనైవ ప్రత్యుక్తమ్ ।

అత్రాహ - యదుక్తంనాచేతనం ప్రధానం జగత్కారణమి
త్తత్వ శ్రవణాదితి తదవ్యవృథాప్యవద్యతే । అచేతనేచేతనవదుపచార
దర్శనాత్ । యథాప్రత్యాసన్న పతనతాం సద్యాఃకూలస్యా లక్ష్య
కూలంపిపతివతీత్య చేతనేపికూలే చేతనవదుపచారో దృష్టస్తద్వదచేత
నేపి ప్రధానే ప్రత్యాసన్నస్థరే చేతనవదుపచారోభవిష్యతి “తదైకతే”
తి । యథాలోకే కశ్చిచ్ఛేతనఃస్నాత్వా భుక్త్యాచాపరాణ్ణా గ్రామం
రథేనగమిష్యామి తిక్ష్ణత్వానంతరం తథైవనియమేన ప్రవర్తతే । తథా
ప్రధానమపి మహదాద్యాకారేణ నియమేన ప్రవర్తతే । తస్మాచ్ఛేతన
వదుపచర్యతే । కస్మాత్పునః కారణాద్విహాయ ముఖ్యమిక్షిత్వత్వమాప
చారికం కల్ప్యతే । “తత్రేజవక్త” “తావదవక్త” ఇతి చాచేతన

యోరవ్యపేజసోశ్చేతన వదువచార దశనాత్ (ఛాన్దో - ౬.౨౩౧౪)
తస్మాత్సత్యైర్తృక మపీకణమాపచారిక మితిగమ్యతే ఉపచారవాయే
వచనాదిత్యేనం ప్రాప్త ఇదంసూత్రమారభ్యతే-

గాణశ్చేన్నాత్మశబ్దాదితి ॥౬॥

యదుక్తం ప్రధానమచేతనం నచ్చబ్రహ్మచ్యం తస్మిన్నాపచారిక
ఈకతిరపేజసోశ్చేతి తదనత్ । కస్మాత్ । ఆత్మశబ్దాత్ । “స దేవసోమ్యే
దమగ్ర ఆసీత్” తద్దత్త తత్తేజోసృజతేతిచ (ఛాన్దో - ౬.౨౧,౩) తేజో
బన్నానాం సృష్టిముక్త్యా తదేవప్రకృతం నదీకత్వతానిచ తేజోబన్నాని
దేవతాశబ్దేన పరామృత్యాహ- “సేయ దేవతైతహనాహమిమాన్సి
ప్రొదేవతా అనేన జీవేనాత్మా నానుప్రవిశ్యనామయాపే వ్యాకరవాణీ”తి
(ఛాన్దో - ౨౩/౧) తత్రయది ప్రధానమచేతనం గుణవృత్త్యేత్వత్వత్వేత
తదేవ ప్రకృతత్వాత్సేయం దేవతేతి పరామృత్యేత । సతదాదేవతా
జీవమాత్మశబ్దేనాభిదధ్యాత్ । జీవోహినామచేతనః శరీరాధ్యక్షః ప్రాణా
నాం ధారయితా । తత్ప్రసిద్ధిర్నిర్వచనాచ్చ । సకథమచేతనస్యప్రధాన
స్యాత్మా భవేత్ । ఆత్మాహినామ స్వరూపమ్ । నాచేతనస్య చేతనో
జీవః స్వరూపం భవితుమర్హతి ; అథతుచేతనం బ్రహ్మముఖ్యమిహాక్షిత్వ
పరిగృహ్యేత తస్యజీవవిషయ ఆత్మశబ్దప్రయోగ ఉపపద్యతే । తథా
“సయమహిమేతదాత్మ్య మిదం సర్వం తత్సత్యంన ఆత్మాతత్త్వ
మసిశ్చేతకేతో” ఇత్యత్ర (ఛాన్దో - ౬.౧౪/౩) “స ఆత్మా” ఇతిప్ర
కృతం సదగిమాన మాత్మాన మాత్మశబ్దేనోపదిశ్య “తత్త్వమసిశ్చేత
కేతో”ఇతిచేతనస్య శ్చేతకేతోరాత్మత్వేనోపదిశతి । ఆపేజసోమివిషయ
త్వాదచేతనత్వం । నామరూపవ్యాకరణాదాచ ప్రయోజ్యత్వే నైవనిర్దే
శాత్ । నచాత్మశబ్దపత్రించిన్యుఖ్యత్వే కారణమస్తీతియుక్తం కూల
వద్గాణత్వ మిహాక్షిత్వత్వస్య । తయోరపి సదభిప్రీతత్వాపేక్షమేవేక్షిత్వ
త్వమ్ । సతస్త్వత్వశబ్దాన్నగాణమిహాక్షిత్వత్వ మిత్యక్తమ్ ॥౬॥

అథోచ్యతా చేతనేపి ప్రధానే భవత్సాత్మశబ్ద ఆత్మసస్పర్శార్థ
కారిత్వాద్యధారాజ్ఞః సర్వార్థకారిణిభృత్యేభవత్సాత్మశబ్దోమమాత్మా
భద్రసేనఇతి ప్రధానంహి పురుషస్యాత్మనో భోగాపవర్గా కుర్వదుప
కరోతిరాజ్ఞ ఇవభృత్యః సంధివిగ్రహాదిషు న రమానః। అథవైకవీవాత్మ
శబ్దశ్చేతనాచేతన విషయోభవిష్యతి భూతాత్మేన్ద్రియాత్మేతిచప్రయో
గదశ్శనాద్యధైక ఏవజ్యోతిశ్శబ్దః క్రతుజ్వలనవిషయః। తత్ర త
ఏతదాత్మశబ్దాద్వికేతరగాత్య మిత్యత ఉత్తరంపతతి—

తద్వివస్యమోక్షోపదేశాదితి॥

నప్రధానమచేతనమాత్మశబ్దాలంబనంభవితుమర్హతి। “సలత్మా”
ఇతిప్రకృతం సదణిమానమాదాయ” తత్త్వమసిక్వేతకేతో ఇతిచేతనస్య
క్వేతకేతోర్లోక యితవ్యస్యతన్నిష్ఠాముపదిశ్య “అచార్యవాన్పురుషో
వేదతస్య తావదేవచిరం యావన్నవిమ్నాక్వేథ సమ్ప్రతేన్ద్రి” (భాష్ట్రో-
౬।౧౮।౨) ఇతిమోక్షోపదేశాత్ । యదివ్యాచేతనం ప్రధానం సచ్ఛబ్ద
వాచ్యం తదసిద్ధిగ్రాహయే స్మముక్తుం చేతనంన సమచేతనోసీతి తదావిప
రీతవాది శాస్త్రం పురుషస్యానర్థాయేత్యప్రమాణంస్యాత్ । నతునిర్దో
షం శాస్త్రమప్రమాణం కల్పయితుంయత్కమ్ । యదిచాజ్ఞస్యసత్యో
ముముక్షో రచేతనమనాత్మానమాత్మేత్యుపదిశేత్ప్రమాణభూతంశాస్త్రం
సశ్రద్ధానతయానగోలాం గూలన్యాయేన తదాత్మదృష్టిం నపరిత్యజేత్
తద్వ్యతిరిక్తంచాత్మానం ప్రతిపద్యేత్ । తథాసతిపురుషార్థాద్విహన్యేతా
నర్థంచ ఋచ్చేత్ । తస్మాన్యథాస్వరాన్యరినోఽగ్నిహోత్రాది సాధనం
యథాభూతముపదిశతి తథాముముక్షోరపి” సలత్మాత తత్త్వమసిక్వేతకేతో
ఇతి యథాభూతమాత్మాన ముపదిశేతీతియత్కమ్ । ఏవంచసతి తప్రపర
శుగ్రహణ మోక్షదృష్టానేన సత్సాభిసనస్య మోక్షోపదేశ ఉపపద్యతే।
అన్యథాన్యముఖ్యే సదాత్మ తత్త్వోపదేశే “అహముక్తమస్మితివిద్యా
ది”తీవత్సం వన్మాత్ర మిదమనిత్యఫలంస్యాత్ । (వత. ౬-౨౧।౨౯)
తమోక్షోపదేశోనోపపద్యేత్ । తస్మాన్న సదణిమన్యాత్మశబ్దసన్ధిగాణ

త్వమ్ । భృత్యేతుస్వామి భృత్యభేదస్య ప్రత్యక్షత్వాదుపపన్నో గౌణ
 ఆత్మశబ్దోమమాత్మా భద్రసేన ఇతి । అపిచక్వచిద్దాణః శబ్దోదృష్ట
 ఇతి నైతావతాశబ్దప్రమాణకేరేగాణి కల్పనాన్యాయ్యా సర్వతా
 నాశ్వాస ప్రసంగాత్ । యత్ప్రాకం చేతనాచేతనయోస్సాధారణ ఆత్మ
 శబ్దః క్రతుజ్వలన యోరివజ్యోతిశ్శబ్దః ఇతితన్న । అనేకార్థత్వస్యాన్య
 య్యత్వాత్ । తస్మాచ్ఛేతన విషయ ఏవముఖ్య ఆత్మశబ్దశ్చేతనస్యో
 పచారాద్భూతాదిషు ప్రయుజ్యతే భూతాజ్ఞేంద్రియా జ్ఞేతిచ । సాధా
 రణత్వేస్యాత్మశబ్దస్యప్రకరణముపపదం వాకింన్నిశ్చాయకమస్తరేణా
 న్యతర వృత్తితానిధార యితంశక్యతే । నచాత్ర చేతనస్య నిశ్చయ
 కం కించిత్కారణమస్తి । ప్రకృతంతు సదీకిత్య సంనిహితశ్చేతనః
 శ్చేతకేతుః । నహిచేతనస్యశ్చేతకేతోరచేతన ఆత్మాసంభవతీ త్వవో
 చామ । తస్మాచ్ఛేతన విషయ ఇహాత్మశబ్ద ఇతినిశ్చయతే । జ్యోతిశ్శ
 బ్దోపి లాకికేన ప్రయోగేణ జ్వలన ఏవ రూఢోర్థవాద కల్పితేతు
 జ్వలన సాదృశ్యేన క్రతప్రవృత్త ఇత్యదృష్టాంతః । అథవాపూర్వసూత్ర
 ఏవాత్మశబ్దం నిరస్త సమస్తగౌణత్వ సాధారణత్వ శిజ్జతయావ్యాఖ్యా
 య తతఃస్వతంత్ర ఏవప్రధానకారణ నిరాకరణ హేతుర్వాప్యభ్యయః-
 “తన్నిషస్య మోక్షోపదేశాది”తి । 2॥

కుతశ్చనప్రధానం జగతఃకారణమ్

గతిసామాన్యతే । ౧॥

యదితార్కిక సమయ ఇవ వేదాన్తేష్వపి భిన్నాకారణావగతిర
 భవిష్యత్కవించేతనం బ్రహ్మజగతః కారణం క్వచిదచేతనం ప్రధానం
 క్వచిదన్య దేవేతి తతఃకదా చిత్ప్రధాన కారణవాదాను రోధేనాపీక
 త్యాది శ్రవణముకల్పయిష్యతే । నత్యేషదస్తి । సమానైవహి సర్వేషు
 వేదాన్తేషు చేతనకారణావగతిః । “యథాగ్నేర్జ్వలతస్సర్వాదిశో విస్ఫు
 లిజ్జావిప్రతిష్ఠే రన్నేవ మేవైతదాత్మనః సర్వప్రాణాయథాయతనం విశ్ర

తిష్ఠనే ప్రాజేభ్యో దేవాదేవేభ్యో లోకాః" ఇతి (కా-303) "తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత" ఇతి । (తై-9.1) "ఆత్మతపశేదం సర్వమితి (ఛా - 21.2.10) ఆత్మన ఏషప్రాణోజాయతే." ఇతి చాత్మనఃకారణత్వం (ప్ర-3.3) దర్శయన్తి సర్వేవేదాంతాః । ఆత్మ శబ్దశ్చ చేతనవచన ఇత్యవోచామ । మహచ్చప్రామాణ్య కారణమేతద్వ ద్వేదా నవాక్యానాం చేతనకారణత్వే సమానగతిత్వం చక్షు రాదినా మివ రూపాదిషు । అతో గతిసామాన్యత్వస్సర్వజ్ఞం బ్రహ్మజగతఃకారణమ్ ॥౮॥

కుతశ్చ సర్వజ్ఞం బ్రహ్మజగతఃకారణమ్ -

(శ్రుతత్వాచ్చ 1౯)

స్వశబ్దేనైవచ సర్వజ్ఞ ఈశ్వరోజగతఃకారణ మితి హ్యయతే । శ్వేతాశ్వతరాణాం మన్త్రోపనిషదిన సర్వజ్ఞ మిశ్వరం ప్రకృత్య "సకారణం కరణాధిపాధిప సచాస్య కశ్చిజ్జనితానచాధిప" ఇతి (శ్వే-21౯) తస్మాత్సర్వజ్ఞం బ్రహ్మజగతః కారణం నాచేతనం ప్రధానమస్య ద్వేతి సిద్ధమ్ 1౯

"జన్మాన్యన్యయత" ఇత్యారభ్య "శ్రుతత్వాచ్చే" త్యేవమనై స్సూత్రైర్యాన్యదాహృతాని వేదా నవాక్యాని తేషాం స్వజ్ఞస్సర్వ శక్తి రీశ్వరో జగతో జన్మస్థితిలయకారణమిత్యేత స్సార్థస్య ప్రతిపాదకత్వం న్యాయపూర్వకం ప్రతిపాదితమ్ । గతిసామాన్యోపన్యాసే నచసర్వే వేదాంతాశ్చేతన కారణవాదిన ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । అతఃపరస్య గ్రంథస్య కిముత్థాన మిత్యుచ్యతే । ద్విరూపహి బ్రహ్మవగమ్యతే । నామరూప వికార భేదోపాధి ఏశిష్టం తద్విపరీతంచ సర్వోపాధివివర్జితమ్ । "యత్రహి ద్వైత మివభవతి తదితర ఇతరంవశ్యతి యత్రత్వస్య సర్వమైత్యైవా భూతత్యే-సకంపశ్యేత్" (బృహ-4.1.10) "యత్రనాన్యత్వశ్యతి నాన్యచ్ఛ్రుణోతి నాన్యద్విజానాతి సభూ మాథయత్రాన్యత్వశ్యత్వస్య చ్ఛ్రుణోత్యన్యద్విజానాతి తదల్పం యోవై భూమాతదమృత మథ యదల్పంతస్మర్త్యమ్ (ఛాన్దో-21.2.10) "సర్వాణిరూపాణి విచిత్వ

ధీరోనామాని కృత్వాభివదన్యదాస్తే” (తై. ఆ-3!౧-౨౨) “నిమ్న-లం
 నిష్క్రియం తానం నిరవద్యం నిరంజనమ్ । అమృతస్యవరం సేతుం
 దగ్ధేననమివానలమ్” (శ్వే-౬!౧౯) “నేతి నేతీ”తి (బృ-౨!౩!౬) అస్థూల
 మనణు” (బృహ-౩!౧-౧౮) “న్యూనమన్యత్కానం సంపూర్ణమన్యది”తి
 చైవం సహస్రకోవిద్యా విద్యావిషయభేదేన బ్రహ్మణో ద్విరూపతాం
 దక్షయన్తి వాక్యాని । తత్ర విద్యవస్థాయాం బ్రహ్మణ ఉపాస్యే-
 షాసకాది లక్షణస్సర్వోవ్యవహారః । తత్ర కాచి చిచ్ఛబ్దాణ ఉపాసనాస్య
 భ్యుదయార్థానికాని చిత్తముక్త్యర్థానికానిచిత్తార్థసమృద్ధ్యర్థాని ।
 తేనాం గుణవిశేషోపాధి భేదేన భేదః । ఏక ఏవతువరమాత్మేశ్వరస్సైవై-
 రుదైశ్చిశిష్ట ఉపాస్యోయద్యపిభవతి తథాపి యథాగుణోపాసనమే-
 షలాని భిద్యన్తే । “తం యథాయథోపాసతే తదేవభవతీ”తి (శ్రుతేః ।
 యథాక్రతురస్మిం లోకే పురుషోధవతి తథేతః ప్రత్యభవతి (ఛాన్దో-
 ౩!౧౮!౧) ఇతిచ । స్మృతేశ్చ - యంయంవాపి స్మరన్నానంత్యజత్యస్తే
 కలేవరమ్ । తంతమేవైతి కాస్తేయ సదాతద్భావ భావితఇతి । (గీ-౮!౬)
 యద్యప్యేక ఆత్మాసర్వభూతేషు స్థావరజగ్దమేషు గూఢస్తథాపిచిత్తో-
 పాధి విశేషతారతమ్యాదాత్మనఃకూటస్థనిత్యస్యైకరూపస్యా పుత్ర-
 రోత్తరమావిష్కృతస్య తారతమ్య మైకస్య శక్తి విశేషైః శ్రూయతే-
 “తస్యహియ ఆత్మానమావిస్తరాం నేదే”త్యత్ర (ఐ ఆ ౨!౩!౨౧) ।
 స్మృతావపి - “యద్యద్విభూతి ముత్పత్త్యం శ్రీమదూర్జిత మేవనా ।
 తత్తదేవానామచ్యుత్వం మమతేజోంశ సంభవమితి (గీ-౧౦!౮౧) యత్ర
 యత్ర విభూత్యాద్యతిశయః ససతశ్వర ఇత్యుపాస్య తయాచోద్యతే ।
 ఏవమహోప్యాదిత్యమణ్డలే హిరణ్మయః పురుషః సర్వసామ్యో దయలిజ్ఞః
 త్వర ఏవేతి వక్యతి । ఏవ “మాకాశస్తలిజ్ఞా”దిత్యాదిషు (బ్రాహ్మ-
 ౧!౧!) ద్రష్టవ్యమ్ । ఏనం సగ్గోముక్తి కారణమప్యాత్మజ్ఞానముపాధి
 విశేషద్వారేణోపదిశ్యమానమవ్య విశక్తితోపాధి సమృద్ధ విశేషం పరా-
 పర విషయత్వేన సందిహ్యమానం వాక్యగతి పర్యాలోచనయానిరీ-
 తవ్యంభవతి । యథైవైవతావత్ “జనన్దమయోభావిత” ఇతి ।

ఏవమేకమపి బ్రహ్మపేక్షితోపాధిసంబంధం నిరస్తోపాధి సమ్మేధం చోపాస్య
త్వేనజ్ఞేయత్వే నచవేదానేషావదిత్యేతదిప్రదేశకం యితం పరోగ్రహ
అరభ్యతే । యచ్చ“గతి సామాన్యాది”త్య చేతనకారణముక్తం తదను
వాక్యాన్తరాణి బ్రహ్మవిషయాణి వ్యాచక్షాణేన బ్రహ్మవిపరీతకారణ
నిషేధేన ప్రవశ్యంతే ।-

౬. ఆనందమయాధికరణమ్ ।

“ఆనంద మయోభ్యాసాత్ । ౧౦ ।

తైత్తిరీయకే-అన్నమయం ప్రాణమయం మనోమయం విజ్ఞాన
మయం తానుక్రమ్యామ్నాయతే - “తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయా
దనోన్తర ఆత్మానందమయ ” ఇతి । తత్రసంశయః- “బ్రహ్మపుచ్చం
ప్రతిష్ఠా” ఇత్యత్రకిమానందమయావయవత్వేన బ్రహ్మవిపక్ష్యత ఉతస్వ
ప్రధానత్వేనేతి । పుచ్చశబ్దాదవయవత్వేనేతి ప్రాప్తఉచ్యతే - ఆనంద
మయోభ్యాసాత్ । ఆనందమయ ఆత్మేత్యత్ర “బ్రహ్మపుచ్చంప్రతిష్ఠా”
ఇతి స్వప్రధానమేవ బ్రహ్మోపదిశ్యతే । ఆభ్యాసాత్ । “అనన్తేవసభ
వతీ” త్యస్మిన్నిగమనశ్లోకేబ్రహ్మణవివక్షేపలస్యాభ్యస్యమానత్వాత్ ౧౦

వికారశబ్దాన్నేతి చేన్నప్రాచుర్యాత్ । ౧౧ ।

వికారశబ్దేనావయవ శబ్దోభిప్రేతః । పుచ్చమిత్యవయవశబ్దాన్న
స్వప్రధానత్వం బ్రహ్మణ ఇతి యదుక్తం తస్యపరిహారోపశక్త్యః । అత్రో
చ్యతే - నాయందోషః ప్రాచుర్యాదవ్యవ యవశబ్దోపపత్తేః । ప్రాచు
ర్యం ప్రాయావత్తి అవయవప్రాయే వచనమిత్యర్థః । అన్నమయాదీనాంహీ
శిర ఆదిషు పుచ్చస్తేవ్యవయవేషాక్షేపానందమయాస్యాపిశిర ఆదీన్యవ
యవాన్తరాణ్యుక్త్యావయవ ప్రాయావత్త్య “బ్రహ్మపుచ్చంప్రతిష్ఠా”
త్యాహనావయవ విసేషయా । యత్కారణమభ్యాసాదితి స్వప్రధా
నత్వం బ్రహ్మణఃసమర్థితమ్ । ౧౧ ।

తదేతువ్యవదేశాచ్చ ॥౧౨॥

సర్వస్యవీకారజాతస్య సానన్దమయస్య కారణత్వేన బ్రహ్మవ్యవదిశ్యతే - “ఇదం సర్వమసృజత । యదితం కించేతి । (తై-౨౬) సచ కారణం సద్రుహ్మస్యవీకారస్యానన్దమయస్య ముఖ్యయా సృత్యాసయవ ఉపపద్యతే । అవరాణ్యపి నూత్రాణి యథాసంభవం పుచ్చవాక్యనిర్దిష్టత్వేన బ్రహ్మణ ఉపపాదకాని ద్రష్టవ్యాని ॥౧౨॥

“మాంత్రివర్ణిక మేవచగ్మీయ తే ॥౧౩॥

ఇతశ్చ “బ్రహ్మపుచ్చంప్రతిష్ఠా”పర ఎవాత్మా । యస్మాత్ - బ్రహ్మవిదాపాక్షితి పరమి”త్యుపక్రమ్య” సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే త్యస్మిన్మనే (తై - ౨౧) యత్ప్రకృతం బ్రహ్మసత్యజ్ఞానానంత విశేషజైర్నిరారితం, తస్మాదాకాశాదికమేణ స్థావరజగ్గమాని భూతాన్యజాయంత యచ్చభూతాని సృష్ట్యాతాన్యనుప్రవిశ్యగుహయా మనస్థితం సర్వాన్తరం యస్యవిజ్ఞానాయ అన్యోన్తర ఆత్మా అన్యోన్తర ఆత్మాఇతి ప్రకాశం తస్మాంత్రివర్ణిక మేవబ్రహ్మహమీయతే - “బ్రహ్మపుచ్చంప్రతిష్ఠే”తి (తై-౨౫) మన్తబ్రాహ్మణ యోజ్యైకార్థత్వం యుక్తమవిరోధాదన్యథాపి ప్రకృతహానాప్రకృతప్రక్రియేన్యాతమ్ । ఏతన్నిష్ఠేనచ “సైమాభార్గవీ వారుణేవిద్యా” (తై-౩౧౬) తస్మాద్రుహ్మ పుచ్చంప్రతిష్ఠేత్సత్త్వ ప్రధానత్వంబ్రహ్మణస్తస్మాత్పర ఎవాత్మాబ్రహ్మ ౧౩॥

2. అన్తర్ధిక్షరణమ్॥

అన్తర్ధోపదేశాత్ ॥౧౪॥

ఇదమామూయతే - “అథయ ఏషాన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషోద్భవ్యతే హిరణ్యక్మ శ్రుహిరణ్యకేత ఆప్రణభాత్సర్వ ఏవమన్తః ‘తస్యయథాకప్యాసం పుణ్డరీక మేవమగ్నిః తస్యేదితినామస ఏవసర్వేభ్యః సావృభ్య ఉదిత ఉదేతహవై సర్వేభ్యః సావృభ్యోయ ఏవంవేదే

తృప్తిదైవతమ్ (భా - ౧౧౬౧౬, ౨, ౮) “అథాధ్యాత్మమ్” అథయవహా
 సరస్వతీ పురుషోద్భవతే (భా - ౧౧౭౧౧౭) ఇత్యాది । తత్రసంశయః -
 కింవిద్యాకర్మాతిశయవశాత్ప్రాప్తోత్పన్నః కల్పితసంసారి సూర్యమణ్డలే
 చక్షుషిచోపాస్యత్యేన శ్రూయతే కింవానిత్యసిద్ధివరమేశ్వర ఇతి । కింతా
 వత్ప్రాప్తం । సంసారితి । కుతః । రూపవత్త్వవశాత్ । అదిత్యపురుషే
 తావత్ “హిణ్యశ్చశ్రుః” ఇత్యాదిరూపముదాహృతమ్ । అక్తిపురుషేఽపిత
 దేవాదిదేశేనప్రాప్యతే - “తస్యైతస్యతదేవరూపంయదమువ్యరూపమి”
 తి । నచవరమేశ్వరస్యరూపవత్త్వంయుక్తమ్ “అశేబ్దమస్పశ్య మరూప
 మవ్యయమి” తిశ్రుతేః (కా - ౧౩౧౧౩) ఆధారశ్రవణాచ్చ - “య
 వహాస్తరాదిత్యే” ఏయహా సరస్వతీ “తిచహ్యనాధారస్యస్యమహిమప్రతిష్ఠ
 స్య సర్వవ్యాపినిః పరమేశ్వరస్యాధార ఉపదిత్యేత । గర్భగవశఃస్మిన్ప్రతి
 స్థిత ఇశాస్యేమహిమి” తి (భా - ౨౧౨౪౧), “అకాశవత్సర్వగతత్వనిత్య
 ఇతిచశ్రుతిభవతః । ఐశ్వర్యమర్యాదాశ్రుతేశ్చ । “సవీషయేచాముష్మా
 త్పూరాఘ్నోలోకాస్తేషాం చేష్టేదేవకామానాం చేత్యాదిత్య పురుషస్యై
 శ్వర్యమర్యాదా (భా - ౧౧౭౧౭) “సవీషయేచైతస్మాదర్వాఘ్నోలోకా
 స్తేషాం చేష్టేనునుష్యకామానాంచేత్వక్తిపురుషస్య । (భా - ౧౧౭౧౭)
 నచవరమేశ్వరస్య మర్యాదావదైశ్వర్యంయుక్తమ్ । “ఏషసర్వేశ్వరేష
 భూతాధిపతిరేష భూతపాల ఏషసేతుర్విధరణ ఏషాంలోకానామ సం
 భేదాయేత్వవిశేషశ్రుతేః (బృ - ౪౧౪౧౨౨) తస్మాన్నావ్యాదిత్య
 యోరస్తే పరమేశ్వర ఇత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః - అన సర్వార్థోపదేశా
 దితి । “యవహాస్తరాదిత్యే” “యవహా సరస్వతీ” తిచ శ్రూయమాణాపురు
 షఃపరమేశ్వరవత్ । నసంసారి । కుతః । తద్ధర్మోపదేశాత్ । తస్యహిపర
 మేశ్వరస్య ధర్మా ఇహోపదిష్టాః । తద్భూతాః - “తస్మాదితినామేతి
 శ్రావయిత్వాప్యాదిత్య పురుషస్యనామ “సవీషసర్వేశ్వరేభ్యఃపాప్యభ్యఉదిత
 ఇతిసర్వ పాప్మావగమేన నిర్వక్తి । తదేవచకృతనిర్వచనం నామాక్తి
 పురుషస్యావ్యదితీ - “ యన్నామతిన్నామేతి । సర్వపాప్మావగమశ్చ
 పరమాత్మన ఏవశ్రూయతే - ” య ఆత్మా పహతపాప్మే

“త్యాజా । తథాచాక్షుషేపురుషే” సైవర్కతా మతదుక్థం తస్య
 జన్మద్భిష్కా “త్వంకానమాద్యాత్మకతాం నిర్ధాయతి । నాచవరమే
 శ్వరస్య పవద్యతే । సర్వకారణత్వాత్సర్వశక్తోః పవత్యే । పృథివ్య
 గ్నాత్రిద్యాత్మకే చాధిదైవతం ఋకానామేవాకాన్రిద్యాత్మకేవాధ్యాత్మ
 మనుక్రమ్యానా - “తస్యర్కసామచగేష్టా” “ఇత్యధిదైవతమ్” ।
 తథాధ్యాత్మమపి యావమువ్యగేష్టతాగేష్టా” ఇతి । తచ్చసర్వాత్మన
 ఏనోపపద్యతే “తద్యధిమేవీణాయాంగాయస్త్యేతుతే గాయతి తస్మా
 తేధననయ” ఇతిచ తాకికేవ్యపిగానేవ్యస్యైవగీయమానత్వం దత్త
 యతి । తచ్చపరమేశ్వర పరిగ్రహే ఘటతే యద్యద్విభూతిమత్సత్వం
 శ్రీమదూర్జితమేవవా । తతః జీవావగచ్ఛత్త్వా మమతేహిం శసంభవమితి
 (గీ - ౧౦।౪౦) భగవద్గీతాదత్తనాత్ । లోకకామేశితృత్వ మపిని
 తజ్ముక్తం త్రాయమాణం పరమేశ్వరంగమయతి, యత్పూర్వం హిరణ్యశక్తి
 శ్రుత్వాదిరూపశ్రవణం పరమేశ్వరేనోపపద్యత ఇత్యత్రబ్రూమః- స్యాత్ప
 రమేశ్వరస్యాపీత్యాచకాన్యాయామయం రూపం సాధకానుగ్రహార్థమ్ ।
 “మాయాహ్యేషామయాసృష్టాయనాన్మం ఐశ్వరీ నారదా సర్వభూత
 గుణైర్ముక్తం మేవం మాంజ్ఞాతుమర్హసి” తిస్మరణాత్ । అపిచయత్ర తుని
 రస్తసర్వవిశేషం పారమేశ్వరం యావముపదిశ్యతే భవతి తత్రకాన్త్రమ్
 “అశబ్దమస్పృశమరూపమవ్యయమి” త్యాది । సర్వకారణత్వాత్పరికా
 రధర్మైరపిక్షైచ్చిద్విశిష్టః పరమేశ్వర ఉపాస్యత్వేన నిర్దిశ్యతే “సర్వకర్తా
 సర్వకామః సర్వగర్భః సర్వరస ” ఇత్యాదినా (వా-౩।౧౪।౨) తథా
 హిరణ్యశక్తశ్రుత్వాది నిర్దేశోపిభవిష్యతి । యదప్యాధారశ్రవణాన్న పర
 మేశ్వర ఇత్యత్రోపద్యతే- స్వమహిమప్రతిష్ఠస్యా ప్యాధారవిశేషవచేక
 ఉపాసనార్థో భవిష్యతి । సర్వగతత్వాద్భృహ్మహ్వోమవత్సర్వాంతర
 తోవపవత్యే । ఐశ్వర్యమర్వాదాశ్రవణమవ్యధ్యాత్మాధిదైవతవిభాగాపేక్ష
 ముపాసనార్థమేవ । తస్మాత్పరమేశ్వర ఏవాత్మాదిత్యయో రస్తరు
 దిశ్యతే । ౧౪ ।

౧. ఆకాశాధికరణమ్.

ఆకాశస్సలిజ్జా త్థి ॥౧౫॥

ఇదమామనన్తి - “అన్యలోకస్య కాగతిరిత్యాకాశ ఇతిహోవాచ
సర్వాణిహవా ఇమానిభూతాన్యాకాశా దేవసముత్పద్యంత ఆకాశం
(వత్ససంయుక్త్యాకాశో హ్యేవైభ్యోజ్ఞాయానాకాశోపరాయణమితి (భా
౧| 21౧). తత్రసంశయః - కిమిహాకాశజేన పరబ్రహ్మభిధీయతే
ఉత్తభూతాకాశమితి కుతస్సంశయః! ఉభయత్రప్రయోగదశానాత్
భూతవిశేషే తావత్సుప్తసిద్ధో లోకవేద యోరాకాశశబ్దః! (బ్రహ్మణ్య
విక్వచిల్పి)య్యుజ్యమానోద్భవ్యతే! యత్రవాక్యశేష పశాదసాధారణ
గుణశ్రవణాద్వా నిరారితం బ్రహ్మభవతి యథా - “యదేష ఆకాశ
అనన్తోనస్మాది”తి (తై - ౨| ౮) ఆకాశోవైనామ నామరూపయో
ర్విర్వహితాతేయదన్తరాతప్యహ్యే”తి చైవమాదా (భా-౮|౧౮| ౧)
అతస్సంశయః! కింపునరత్రయైకత్వే! భూతాకాశమితి కుతస్సద్ధి ప్రసిద్ధ
తరేణప్రయోగేణ శీఘ్రంబుద్ధి మారోహతిన చాయమాకాశశబ్ద ఉభ
యోస్సాధారణశ్శక్యో విజ్ఞాతృమనేకార్థత్వ ప్రసక్తాత్! తస్మాద్బ్రహ్మణి
గాణ ఆకాశశబ్దోభవితృమన్తతి! విభుత్వాది భిర్భూమభిర్భుక్తైః సదృశ
మాకాశేన బ్రహ్మభవతి! సచముఖ్యసంభవే గాణోర్థోగ్రహణమన్తతి
సంభవతిచేహముఖ్యస్యైవాకాశస్యగ్రహణమ్! ననుభూతాకాశపరిగ్రహే
వాక్యశేషోనోపపద్యతే - “సర్వాణిహవా ఇమాని భూతాన్యాకాశా దేవ
సముత్పద్యంత ఇత్యాదిః! నైషదోషః భూతాకాశస్యాపివాయ్యాది
క్రమేణ కారణత్వోపపత్తే! విజ్ఞాయతేహ - “తస్మాద్వా ఏతస్మా
దాత్మేన ఆకాశస్సంభూతః! ఆకాశాద్వాయుః! వాయోర్హ్యైత్యాది
(తై - ౨|౧)। జ్ఞాయస్త్వపరాయణత్వే అపిభూతాన్తరాగ్నేక్షయోప
పద్యతే భూతాకాశస్యాపి! తస్మాదాకాశజేన భూతాకాశస్య గ్రహణ
మిత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః - ఆకాశస్సలిజ్జా త్థి! ఆకాశశబ్దేనబ్రహ్మణో

గ్రహణం యుక్తమ్ । కుత స్తలిజ్ఞాత్ । పరస్యహి బ్రహ్మణ ఇదం లిజ్ఞమ్ -
 “సర్వాణి హవా ఇమాని భూతాన్యాకాశాదేవ సముత్పన్నే” ఇతి ।
 పరస్మాద్ధిబ్రహ్మణో భూతానాముత్పత్తి రితి వేదాన్తేషు మర్యాదా । నను
 భూతాకాశస్యాపి వాయ్వాది క్రమేణ కారణత్వం దర్శితమ్ । సత్యం
 దర్శితమ్ । తథాపి మూలకారణస్య బ్రహ్మణోఽపరిగ్రహ దాకాశా
 దేవేత్యవధారణం సర్వాణీతిచ భూత విశేషం నానుసూలాస్యాత్ ।
 తథా “ఆకాశం ప్రత్యస్తం యన్తి” ఇతి బ్రహ్మ లిజ్ఞం “ఆకాశో హ్యేవై
 భ్యోజ్ఞాయానాకాశః పరాయణమితిచ జ్యాయాన్త్యపరాయణత్వే ।
 జ్యాయాన్త్యం హ్యనాపేక్షికం పరమాత్మన్యే వైకస్మిన్నాన్నూత్తమ్ - “జ్యాయాన్త్య
 యాన్త్యధివ్యా జ్యాయానంతరికాజ్యాయాన్త్యో జ్యాయాన్త్యేభ్యోలోకే
 భ్యః” (భా - 310813) ఇతి తథాపరాయణత్వమపి పరమకారణత్వా
 త్పరమాత్మన్యోవపన్నతరమ్ । శ్రుతిశ్చభవతి - “విజ్ఞానమాన్దం బ్రహ్మ
 రాతేర్దాతృః పరాయణమితి । (బృ - 312109) అపిచాన్త్యత్వదో
 షేణ శాలానత్యస్య వక్షం నిర్దిత్యానన్తం కించిద్వస్తుకా మేనజైవ
 లినాఽఽకాశః పరిగృహీతస్తం చాకాశముద్గీఢే సంపాద్యోవసంహరతి -
 “సప్తవపరోవరీయః సుదీఢస్స ఏషానన్త ఇతి । (భా - 312109) తచ్ఛా
 నన్త్యం బ్రహ్మ లిజ్ఞమ్ । యత్సరుక్తం భూతాకాశం ప్రసిద్ధిబలేన ప్రథమ
 తరం ప్రతీయత ఇత్యత్ర బ్రూమః - ప్రథమతరం ప్రతీతిమపిసత్ వాక్య
 శేష గతాన్త్యహ్మ గుణాన్త్యప్త్యాన పరిగృహ్యతే । దర్శిత శ్చ బ్రహ్మ
 ణ్యస్యాకాశకత్వః - “ఆకాశో వైనామనామరూపయోర్విరహితేత్యా
 దా । తథాకాశపర్యాయనాచినామపి బ్రహ్మణి ప్రయోగోద్భవ్యతే -
 “ఋచోఅక్ష రేపరమేవోమస్యస్మిన్దేవా అధివిశ్వేనిషేదుః” (ఋ1 సం -
 10108132) “సైషాభార్గవీ వారుణీవిద్యాపరమేవోమస్యస్మిన్దేవా”
 (తై - 312) “ఓంకం బ్రహ్మఖంబ్రహ్మ” (భా - 310813) “ఖం
 పురాణమి” తిచైవమాదా । వాక్యోపక్రమేపి వర్తమానస్యాకాశకత్వస్య
 వాక్యశేషవశాద్యుక్తా బ్రహ్మవిషయత్వావధారణా । “అగ్నిరధీ తేనువా

కమి"తిహివాక్యోపక్రమగతోష్ఠ్యశ్చబ్దోమాణవక విషయోద్భవశ్చే ।
తస్మాదాకాశతబ్దం బ్రహ్మేతి సిద్ధమ్॥౧౫॥

౯. ప్రాణాధికరణమ్॥

అతవప్రప్రణః ॥౧౬॥

ఉద్గ్రీథే - “ప్రస్తావత్య దేవతా ప్రస్తావమన్వాయతే” త్యుప
క్రమ్యశ్చాయతే - “కతమాసా దేవతేతిప్రణ ఇతిహోవాద సర్వాణి
హవా ఇమానిభూతాని ప్రాణమేవాభిసందితే నిప్రణ మభ్యుజ్జహతే సైమా
దేవతాప్రస్తావమన్వాయతే”తి (భా-౧౧౧౧౪, ౫) తత్రసంశయనిర్ణయా
పూర్వవ దేవద్రష్టవ్యం । “ప్రాణబన్ధసంహీసోమ్యమనః” (భా-౬౧౮, ౨)
“ప్రాణస్యప్రాణమి”తి (బృ - ౪౧౪౧౮) చైవమాదా బ్రహ్మవిషయః
ప్రాణశబ్దోద్భవశ్చే । వాయువికారేతు ప్రసిద్ధతరోలోక వేదయోరత
ఇహ ప్రాణశబ్దేన కతరస్యోపాదానం యుక్తమితి భవతి సంశయః । కిం
పునరత్ర యుక్తమ్ । వాయువికారస్యవచ్చేవృత్తైః ప్రాణస్యోపాదానం
యుక్తమితి భవతిసంశయః । కింపునరత్రయుక్తమ్ । తత్రహిప్రసిద్ధతరః
ప్రాణశబ్ద ఇత్యహోవామ । ననుపూర్వవదిహాపి తల్లిజ్ఞాద్రుహ్మణ ఏవ
గ్రహణం యుక్తమ్ । ఇహాపివాక్యశేషే భూతానాం సంవేశనోద్గమన
పారమేశ్వరం కర్మప్రతియతే । న । ముఖ్యేపిప్రాణే భూతసంవేశనోద్గమన
స్యవశ్శనాత్ । ఏవం శ్లోమాన్వయతే - “యదావైపురుషఃస్వపితి
ప్రాణంతర్హి వాగవ్యేతిప్రాణం చక్షుః ప్రాణం శ్రోత్రం ప్రాణం మనః
సయదాప్రబుధ్యతే ప్రాణాదేవాధి పునర్జాయంతే ఇతిశ్చ । (బా-౧౦౧౩
౩౧౬) ప్రత్యక్షం చైతత్వాప్యవకారే ప్రాణవృత్తావ పరిలుప్యమానాయా
విన్దియవృత్తయః పరిలుప్యంతే బోధకాలేచప్రాదుర్భవన్తితి । ఇంద్రియ
సారత్వాచ్చ భూతానామవిరుద్ధో ముఖ్యేప్రాణేపి భూతసంవేశనోద్గమన
వాదీవాక్యశేషః । అపిచాదిత్యోన్నం చోద్గ్రీథ ప్రతిహారయోర్దేవతే
ప్రస్తావదేవతాయాః ప్రాణస్యసంతరం నిర్దిశ్యతే । నచతయోర్భ్రహ్మ

త్వమస్తి । తత్సమాన్యచ్చ ప్రాణస్యాపి న బ్రహ్మత్వ మిత్యేవం ప్రాప్తే
 సూత్రకార ఆహ - అతవప్రాణ ఇతి । “తల్లిజ్ఞాది”తి పూర్వసూత్రే
 నిపమ్ । అతవ తల్లిజ్ఞాత్ప్రాణశబ్దమపివరం బ్రహ్మభవితుమర్హతి ।
 ప్రాణస్యాపి బ్రహ్మలింగరంబన్ధఃకర్యతే । - “సర్వాణిహవా
 ఇమాని భూతాని ప్రాణమేవాభిసంవిశంతి ప్రాణమభ్యజ్ఞహతే (భా - ౧
 ౧౧) ఇతి । ప్రాణనిమిత్తే సర్వేషాం భూతానాముత్పత్తి ప్రలయా
 పుచ్చమానా ప్రాణస్య బ్రహ్మతాంగమయతః । సనూక్తం ముఖ్యప్రాణ
 పరిగ్రహేపి సంవేశనోద్గమన దర్శనమవిరుద్ధ స్వాప్రవబోధయోర్దర్శన
 నాదిత్యత్రోచ్యతే - స్వాప్రవబోధయో రింద్రియాణామేవ కేవలీనాం
 ప్రాణాశ్రయం సంవేశనోద్గమనందృశ్యతేన సర్వేషాం భూతానామ్ ।
 ఇహతుస్త్వియాణాం సకరీరాణాంచ జీవావిష్టునాంభూతానాం “సర్వాణి
 హవా ఇమాని భూతానీ”తి శ్రుతేః । యదాపిభూత శ్రుతిర్మహాభూత
 విషయాపరిగృహ్యతే తదాపి బ్రహ్మ లింగత్వమవిరుద్ధమ్ । యత్సునర
 న్నాదిత్య సంవిధానాత్ప్రాణస్యా బ్రహ్మత్వమితి తదయుక్తమ్ । వాక్య
 శేషబలేన ప్రాణశబ్దస్యోచ్చితత్వే ప్రసిద్ధతరత్వం తదాకాశశబ్దస్యేవ
 ప్రతి విధేయమ్ । తస్మాత్సిద్ధం ప్రస్తావదేవతాయాః ప్రాణస్య బ్రహ్మ
 త్వమ్ । ౧౬ ।

౧౦. జ్యోతిరధికరణమ్ ।

జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ । ౧౭ ।

ఇదమామనన్తి - “అథయదతఃపరోదీప్తోజ్యోతిర్దీప్యతే విశ్వతః
 వృషేష్యనుత్తమేషాన్తమేషు లోకేష్యదం వానదత్తది దమస్మిన్నస్తః
 పురుషేజ్యోతిరితి (భా - ౩/౧౩) తత్రసంశయః - కిమహజ్యోతిశ్చజ్ఞేనా
 దిత్యాది జ్యోతిరభిధీయతే కింవాపరమాత్మేతి । అర్థానరవిషయస్యాపి
 శబ్దస్య తల్లిజ్ఞమేవాస్తీనాస్తీతి ఏచార్యతే । కింతాప్రత్నాత్పమ్ । అదిత్యా
 దిక మేవజ్యోతిశ్చజ్ఞేన పరిగృహ్యత ఇతి । కుతఃప్రసిద్ధేః । తమాజ్యోతి

రితిహిమాశబ్దా వరస్పరప్రతిద్యంద్వివిషయాప్రసిద్ధా । చక్షుర్వృత్తేర్నిరో
 ధకం శార్వరాదికం తమ ఉచ్యతే । తస్మాన్వివానుగ్రాహకమాదిత్యా
 ఇదికం జ్యోతిః । తథా “దీప్యతే” ఇతియమపి శ్రుతిరాదిత్యాది
 విషయా ప్రసిద్ధా । సహిరూపాదిహీనం బ్రహ్మ “దీప్యతే” ఇతి ముఖ్యాం
 శ్రుతిమర్హతి । ద్యుమన్యాదత్వశ్రుతేశ్చ । సహిచరాచరబీజస్య బ్రహ్మ
 ణః సర్వాత్మకస్య ద్యౌర్మర్యాదాస్యాత్ । “వరోదివోజ్యోతి” రితిచ
 బ్రాహ్మణమ్ । సతునిష్ప్రదేశస్యాపిబ్రహ్మణః ప్రదేశవిశేష కల్పనాభా
 గినీ । సర్వతః పృష్ఠేష్వనుత్రమేషూత్రమేషులోకేష్వి”తివాధార బహు
 త్వశ్రుతిః శార్వజ్యోమ్యవపద్యతేతరామ్ । “ఇదం వావత్తద్యదిదమస్మి
 న్మనః పురుషేజ్యోతి” రితి (ఛా - 3/13/10) చక్షుర్వేద్యేజ్యోతిసి పరం
 జ్యోతి రధ్యస్యమానందృశ్యతే । సారూప్య నిమిత్తాశ్చాధ్యాసాభవన్తి
 కాకేయస్యతుజ్యోతిషః ప్రసిద్ధమబ్రహ్మత్వమ్ । “తస్యైషాదృప్తిః”
 “తస్యైషాశ్రుతి” రితి (ఛా - 3/13/12) చోష్ణ్యఘోషవిశిష్టత్వస్య శ్రవ
 ణాత్ । “తదేతద్దృష్టంచశ్రుతం చేత్యుపాసీతే” రిచ శ్రుతేః । “చక్షు
 మ్యః శ్రుతోభవతియ ఏవంవేదే” రితి (3/13/10) చాల్పఫలశ్రవణాదబ్రహ్మ
 త్వమ్ । మహాతేహిఫలాయ బ్రహ్మాసానసమివ్యతే । సచాస్యదపి కిం
 చిత్స్వవాక్యేప్రాణాకాశ వజ్యోతిషోస్తిబ్రహ్మలిజ్జమ్ । తస్మాత్ప్రాకృతం
 జ్యోతిరిహగ్రాహ్యమిత్యేవంప్రాప్తేబ్రూనుః జ్యోతిరిహబ్రహ్మగ్రాహ్యమ్ ।
 కుతశ్చరణాభిధానాత్ । పాదాభిధానాదిత్యర్థః । పూర్వస్త్విన్వివాక్యే
 చతుష్పాదృహ్య నిర్దిప్తమ్ - “తావాసస్య మహిమాతతో జ్ఞాయాం
 శ్చపూరుషః । పాదోస్య సర్వాభూతాని త్రిపాదస్యా మృతం
 చివీత్యనేననుస్తే” రితి (3/10/11) తచ్ఛయచ్ఛతుష్పదో బ్రహ్మణస్త్రీ
 పాదమృతం ద్యుసంబధిరూపం నిర్దిప్తం తదేవేహ ద్యుసంబధ్నాన్విర్దిప్త
 మితి ప్రత్యభిజ్ఞాయతే । తత్పరిత్యజ్యప్రాకృతంజ్యోతిః కల్పయతిఃప్రకృత
 హానాప్రకృత ప్రక్రియే ప్రసక్తేయాలామ్ । సకేలః జ్యోతిర్వాక్య ఏవ
 బ్రహ్మనువృత్తిః । వరస్యా మపిశాణ్డిల్య విద్యాయా మనువర్తివ్యతే
 బ్రహ్మ । తస్మాదిహజ్యోతిరితి బ్రహ్మ ప్రతిపత్తవ్యమ్ । యత్తత్తమ్ -

“జ్యోతిర్దీప్యతే” ఇతి చైతా శబ్దా కార్యజ్యోతిషి ప్రసిద్ధా వితి నాయం
 దోషః ప్రకరణాద్బ్రహ్మగమే సత్యసయోశ్చిబ్దయోరవిశేషక త్వాత్ ।
 దీప్యమానకార్యజ్యోతిరుపలితే బ్రహ్మణ్యపి ప్రయోగసంభవాత్ ।
 యేనసూర్యస్తపతితేజశ్చ” ఇతి (తై. బ్రా. 31.12) ఇతిచమస్తా
 వరాత్ । యదప్యక్తం ద్యుమర్త్యాదత్వం సర్వగతప్యబ్రహ్మశోనోపద్యత
 ఇత్యత్యోచ్యతే । సర్వగతస్యాపి బ్రహ్మణ ఉపాసనార్థః ప్రదేశ విశేష
 పరిగ్రహోన విరుద్ధతే । ననూక్తం నిష్ప్రదేశస్య బ్రహ్మణః ప్రదేశ
 విశేషకల్పనానోపపద్యత ఇతి । నాయం దోషః । నిష్ప్రదేశస్యాపి
 బ్రహ్మణ ఉపాధి విశేషసంబంధాని బ్రహ్మణ ఉపాసనాని శ్రూయన్తే ।
 తథాపి - ఆదిత్యే చకుషిహృదయ ఇతి ప్రదేశవిశేష సంబంధాని
 బ్రహ్మణ ఉపాసనాని శ్రూయన్తే । ఏతే “విశ్వతఃపృష్ఠేష్వి” త్యాధార
 బహుత్వమునపాదితమియదవ్యతదుక్తంబౌష్ఠ్యఘోషానుమితీకాకేయే
 కార్యే జ్యోతిష్యధ్యస్యమానత్వాత్సరమపి దివఃకార్య జ్యోతిరేవేతి ।
 తదవ్యయక్తమ్ । పరస్యాపి బ్రహ్మణోనామాది ప్రతీకత్వవత్ - కేయ
 జ్యోతిఃప్రతీకత్వోపపత్తేః । “దృష్టంచ శ్రుతంచేత్యుపాసీతే”తితు ప్రతీక
 ద్వారకం దృష్టత్వం శ్రుతత్వంచ భవిష్యతి । యదవ్యల్పఫల శివణాన్న
 బ్రహ్మతి తదవ్య నుపపన్నమ్ । సహాయతేఫలాయ బ్రహ్మక్రయణీ
 యం ఇయతేనేతి నియమహేతురసి । యత్రహి నిరస్తసర్వవిశేష సం
 బంధంపరం బ్రహ్మత్వత్వేనోపదిశ్యతేతత్తైకరూపమేవఫలంమోక్ష ఇత్యర
 గమ్యతే । యత్రతుగుణవిశేషసంబంధం ప్రతీకవిశేషసంబంధంబ్రహ్మ
 పదిశ్యతే తత్రసంసార గోచరాణ్యేవోచ్యాచచాని ఫలాని దృశ్యస్తే
 “అన్నాదోషసుదానోవిస్తతే వసుయ ఏవంవేదే” త్యాద్యాను (బృ-ర.13
 -13) శ్రుతిషు । యద్యపినస్యవాక్యే కించిజ్యోతిషో బ్రహ్మలిజ్జమస్తీ
 తథాపి పూర్వస్మిన్వాక్యే దృశ్యమానం గ్రహీతవ్యం భవతి । తదుక్తం
 మాత్రకారణ - “జ్యోతిశ్చరణాభిధానాది”తి । కథం పునర్వాక్యాస్తర
 గతేన బ్రహ్మగుణిధానేన జ్యోతిఃశ్రుతిః స్వవిషయాచ్చక్యా ప్రచ్యాప
 యితుమ్ । నైషదోషః “యదతః పరోదివోజ్యోతిరితి ప్రథమతర త్వివ

తేన యచ్చబ్దేన సర్వనామ్నాద్యు సంబన్ధాత్ప్రత్యభిజ్ఞాయమానేపూర్వ
వాక్య నిర్దిష్టబ్రహ్మణీస్ససామర్థ్యేన పరామృష్టై సత్యధాజ్ఞోన్యతిః శబ్ద
స్యాపి బ్రహ్మవిషయత్వోపపత్తేః । తస్మాదిహజ్ఞోన్యతి రితిబ్రహ్మ ప్రతిపత్త
వ్యమ్ ॥౧౮॥

ఉపదేశభేదాన్నేతి చేన్నోభయస్మిన్నవ్య విరోధాత్ ॥౧౮॥
యదప్యేతదుకం పూర్వత్ర - “త్రిపాదమృతస్యాం దివీ”తి సప్తమ్యా
ద్యారాధారత్వేనోపదిష్టా ఇతిపునః “అథయదతః పరోదివః” ఇతి వశ్చ
మ్యామర్యాదాత్వేన । తస్మాదుపదేశభేదాన్నతస్యేహ ప్రత్యభిజ్ఞాన
మస్తీతితత్పరిహారవ్య మత్రోచ్యతే - నాయం దోషః ఉభయస్మిన్న
వ్యవిరోధాత్ । ఉభయస్మిన్నపిసప్తమ్యస్తేవశ్చమ్యస్తేచోపదేశోనప్రత్య
భిజ్ఞానం విరుధ్యతే । యథాలోకేవృక్షాగ్ని సంబద్ధోపిశ్యేన ఉభయభో
పదిశ్యమానో దృశ్యతే । అపరఆహ - యథాలోకేవృక్షాగ్నిణా సం
బద్ధోపిశ్యేన ఉభయభోపదిశ్యమానోదృశ్యతే - వృక్షాగ్నేశ్యేనో వృక్ష
ాగ్ని త్వరతః శ్యేన ఇతిచ । ఏవంచ దివః పరమపి సద్రుహ్యుదివీత్యుప
దిశ్యతే । తస్మాదస్తీపూర్వనిర్దిష్టస్య బ్రహ్మణ ఇహ ప్రత్యభిజ్ఞానమ్ ।
అతఃపరమేవ బ్రహ్మజ్యోతిశ్శబ్దమితిసిద్ధమ్ ॥౧౮॥

౧౧: ప్రాతర్దనాధికరణమ్ ।

ప్రాణస్తథానుగమాత్ ॥౧౯॥

అస్తి । కాపీతః ప్రాహ్మణోప నిషదీన్ప్ర) ప్రతర్దనాభ్యాయికా-
ప్రతర్దనోహవైదైవాదాసిరింద్రస్య ప్రియంధామోపజగామ యుద్ధేనచ
పౌరుషేణచ” త్వారభ్యామ్నతా । తస్యాంశ్చోయతే - “సహోవాచ
ప్రాణోస్మి ప్రజ్ఞాత్కారం మామాయురమృత మిత్యుపాస్వే”తి । తథో
త్తరత్యాపి - “అథఖిలు ప్రాణివప ప్రజ్ఞాత్మైదం శరీరం పరిగృహ్యో
త్థావయతీ”తి (కా- 3/౧/౨3) । తథానవాచం విజ్ఞానీతవత్కారం

విద్యాది" త్యాది । అస్తేచ "స ఏవప్రాణ ఏవప్రజా త్కాఽఽదోజో
 మృత" ఇ త్యాది (కా - 3111) తత్సంశయః - కిమిహ ప్రాణజైవ
 వాయుమాత్రమభిధీయత ఉత దేవతాత్మేతి జీవోభవావరం బ్రహ్మేతి
 నను "అతఏవప్రాణ" ఇత్యత్రోపనిషత్సం ప్రాణశబ్దరశ్య బ్రహ్మపరత్వమ్ ।
 ఇహోపిచ బ్రహ్మలింగమస్తి - "అనన్తో జోమృత" ఇ త్యాది । కథమిహ
 పునస్సంశయ స్సంభవతి । ఆనేక లింగదర్శనాదితిబూయః । న కేవల
 మిహ బ్రహ్మలింగ మేవోపలభ్యతే । సన్నిహితం లిక్నాని 'మామేవవిజా
 నీహి' తిన్నస్య వచనం (కా - 311) దేవతాత్మలింగమ్ "ఇదంశరీరం
 పరిగృహ్యతావయతి" తిప్రాణలింగమ్ । "నవాచం విజ్ఞానీవక్తారం
 విద్యా ది" త్యాది జీవలింగుత ఉపపన్నః సంశయః తత్సన్నిధిర్వాయుః
 ప్రాణ ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే - ప్రాణశబ్దం బ్రహ్మవిజ్ఞేయమ్ । కుతస్త
 ధానుగమాత్రథాహి - పార్వావశ్యేణవర్మాలోచ్యమనానేవాశ్యేపదార్థా
 నాం సమన్వయో బ్రహ్మవతిపాదన పర ఉపలభ్యతే । ఉపక్రమేతా
 వత్ - "వరంపృణేష్య" తిన్నేనోక్తః ప్రతర్దనః పరమం పురుషార్థంపర
 ముపవిషేష । "త్యమేవమేవృణేష్యయంత్యంమనుష్యామహితతమంమన్వస
 ఇతి । తస్మై హితతమత్వేనోపదిశ్యమానః ప్రాణః కథం పరమాత్మా
 నస్యాత్ । సహ్యాన్యత్ర పరమాత్మజ్ఞానాదితతమప్రాప్తి స్తి । "తమేవ
 విదిత్వాతి మృత్యుమేతినాన్యః పథావిద్యతేయనాయే" త్యాది (శ్వేతా -
 311) శ్రుతిభ్యః । తథాసయోమాంపేదనహవైతన్యకేనచన కర్మణా
 లోకోమీయతే ననేయేనవభూణహత్యయే త్యాది (కా - 311) చ
 బ్రహ్మపరిగ్రహేఘటతే । బ్రహ్మవిజ్ఞానేనహి సర్వకర్మకయః ప్రసిద్ధః ।
 "క్షీయనేతాన్యకర్మాణి తస్మిన్మృతే పరావర" ఇ త్యాద్యాను (ము. - 9
 111) శ్రుతిమ । ప్రజ్ఞాత్మత్వంచ బ్రహ్మవత్సంబంధవద్యతే ! సహ్య
 చేతనన్య వాయోః ప్రజ్ఞాత్మత్వం సంభవతి । తథోపసంహారేపి -
 "అనన్తో జోమృత" ఇ త్యానన్తత్వాదీని సబ్రహ్మణోన్యత్రసమ్యక్సంభవతి
 "సపసాధునాకర్మణాభూయాన్భవతినో ఏవాసాధునాకర్మణా కసియా
 నేవ హ్యేవసాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యో ఉన్నిన్తి

షతే । ఏష ఉపవా సాధుకర్మకారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యో
 ధోని నీషతే" ఇతి । ఏషలోకాధిపతిరేష లోకేశ ఇతిచ (కా - 31౮)
 సర్వమేతత్పరస్మిన్ప్రహ్మ్యా శ్రీయమాణేనుగన్తు, శక్యతేన ముఖ్యే
 ప్రాణే । తస్మాత్ప్రాణోబ్రహ్మ ౧౯ ।

నవమరాశోష్టవదేశాదితీచేద్యాత్మాసంబంధమహ్యస్మిన్ ॥ ౨౦ ॥
 యదు కం ప్రాణోబ్రహ్మేతి తదాష్టి శే । నవరం బ్రహ్మప్రాణశబ్దమ్ ।
 కస్మాత్ । ఎక్తరాశోష్టవదేశాద్వక్తా హింద్రానామ కశ్చిద్విగ్రహవా
 దేశతావిశేషః స్వమూర్త్యానం ప్రకరనాయాచ చక్రే "మామేవవిజాసి
 హి" త్యుపక్రమ్య "ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాశ్చై" త్యహంకారవాదేన । నవమ
 ఎక్తరాత్మత్వేనోపదిశ్యమానః ప్రాణః కథం బ్రహ్మస్యాత్ । నహి బ్ర
 హ్మణోవక్తృత్వం సంభవతి - "అవాగమనా" ఇత్యాదిప్రతిభ్యః (బృ-
 31౮1౮) తథావిగ్రహసంబంధిభి రేవ బ్రహ్మణ్య సంభవిద్భిర్భైరాత్మా
 నం తుష్టాన - "త్రిశీరాణం త్యాప్తమహంమరున్ముఖాన్వతీభ్యాలాపృకే
 భ్యః ప్రాయచ్చమి" త్యేవమాదిభిః ప్రాణత్వంచేంద్రస్య బలవత్త్వాదువ
 పద్యతే । "ప్రాణోవైబలమి" తిహి విజ్ఞాయతే । బలస్యచేంద్రోదేవతా
 ప్రసిద్ధా । యాచకాచిష్టలకృతి రింద్రస్య కర్తృవ తదితిహి వదన్తి ।
 ప్రజ్ఞాత్మత్వ మప్యవజిహితిజ్ఞానత్వా దేవతాత్మనసంభవతి । అప్రతి
 హతిజ్ఞానాదేవతా ఇతి వదన్తి । నిశ్చితచైవం దేవతాశోష్టవదేశేహితత
 మత్వాదివచనాని యథాసంభవం తద్విషయాశ్చేవయోజయితవ్యాని ।
 తస్మాద్విక్తరింద్రాశోష్టవదేశాన్నప్రాణో బ్రహ్మత్యాకిప్యప్రతిసమా
 ధీయతే - "అధ్యాత్మసంబంధ భూమాహ్యస్మిన్ని" తి । అధ్యాత్మ సంబంధః
 ప్రత్యేగాత్మసంబంధ స్వభూమాబాహుల్యమస్మిన్నధ్యాయశుభలభ్యతే -
 "యావద్ధ్యస్మిన్మోక్షేరేప్రాణోవసతి తావదాయురీతి ప్రాణస్యేవప్రజ్ఞా
 త్మనః ప్రత్యగ్భూతస్యా యుష్మదానోప సంహారయోః స్వాతంత్ర్యం
 దక్షయతి న దేవతావిశేషస్య పరాచీనస్య । తథాస్తిత్యేవప్రాణానాం
 నిశ్చేయసమిత్యధ్యాత్మమేవేంద్రియా శ్రయంప్రాణం దక్షయతి । తథా

“ప్రాణవప్రజాత్వేదం శరీరం పరిగృహ్యోత్పాదయతీతి (కా - 313)
 “ననాచం విజ్ఞానీతవక్తారం విద్యాది”తి చోపక్రమ్య - “తద్యథారథ
 స్యారేషునేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతాభూతమాత్రాః
 ప్రజ్ఞా మాత్రాస్త్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేర్పితాః సవప్రాణ
 ఏవ ప్రజ్ఞాత్మానందోజయోమృత” ఇతి విషయేద్వైయ వ్యవహారార నాభి
 భూతం ప్రత్యగాత్మానమోప సంహరతి । “సమ ఆత్మేతి విద్యాది”తి
 చోపసంహరః ప్రత్యగాత్మ పరిగ్రహే సాధున్నవరాచీన పరిగ్రహే ।
 “అయమాత్మా బ్రహ్మసర్వానుభూ”రితి (బృ - ౨/౫/౧౯) చశ్రుత్వ
 నరమ్ । తస్మాదధ్యాత్మ సంబన్ధ బాహుల్యాద్బ్రహ్మాపదేశ ఏవాయం
 పదేవతాత్మోపదేశః । ౨౦।

శాస్త్రదృష్ట్యాత్మపదేశోనామ దేవవత్ । ౨౧।

ఇన్ద్రోనామదేవతాత్మా స్వమాత్మానాం పరమాత్మత్వేనాహ
 మేవపరంబ్రహ్మేత్వారణదర్శనేన యథాశాస్త్రం పశ్యన్నపదిశతిస్మ-
 “మామేవవిజానీహీ”తి । యథా “తద్దైత్యకృత్వన్నపిర్వామదేవః ప్రతి
 పేదేహం మనురథవం సూర్యశ్చ”తి తద్వత్ । తద్యోయో జేహానా
 ప్రత్యబుధ్యత సవప తదభవది”తి (బృ- ౧/౪/౧౦) శ్రుతేః । యత్పన
 దుక్తం - “మామేవవిజానీహీ”త్యుక్త్వా విగ్రహధర్మైర్ని ఆత్మానం
 తుష్టావత్వాప్రసాదాదిభిరితి తత్పరిహర్యమత్రోచ్యతే - సత్వాప్ర
 వధాదీనాం విజ్ఞేయైర్నిస్తుత్వర్థే నోపన్యాసోయస్మాదేవం కర్మాహం
 తస్మాన్మాం విజానీహీతి । కథంతర్హి । విజ్ఞానస్తుత్వర్థేన । యత్కా
 రణంత్యాప్రవధాదీని సాహసాన్యవన్యస్య పరేణ విజ్ఞానస్తుతిమనుసం
 దధాతి- “తస్య మేతత్రలోమచనమీయతే సయోమాం వేదసహజైతస్య
 కేనచకర్మాణా లోకోమీయత” ఇత్యాదినా । ఏ తదుక్తం భవతి -
 యస్మాదీదృశాన్యపి క్రూరాణి కర్మాణికృతవత్తోమమబ్రహ్మ భూతస్య
 లోమాపిసహింస్యతే । సయోన్యోపిమాం వేదసతస్య కేనచిదశిర్కణా

లోకోపాన్యత ఇతి । విజ్ఞేయంతు బ్రహ్మైవ “ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మా”
ఇతి వక్ష్యమాణం । తస్మాద్బ్రహ్మవాక్యమేతత్ ॥ ౨౦ ॥

జీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్వాన్నేతి చేన్నోపాసాత్త్రై విధ్యాదాశ్రితత్వా
దిహతద్యోగాత్ ॥ ౨౧ ॥

యద్యవ్యధ్యాత్మ సంబంధ భూమదక్షానాన్న పరాచీనస్య జీవ
తాత్మన ఉపదేశః తథాపి బ్రహ్మవాక్యం భవతుమర్హతి । మతః ।
జీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్వాచ్చ । జీవస్య అవదస్మిన్నాకేయ విస్మయం నిజముప
లభ్యతే । “నవాచం విజ్ఞానీతవక్తారం విద్యాదిత్యాది అత్రహివాగా
దిభిః కరణైర్వాప్యంతస్య కార్యకరణధర్మస్య జీవస్య విజ్ఞేయత్వనుభిధీ
యతే । తథాముఖ్యప్రాణలిక్ష్వమపి - “అథఖిలుప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేనం
శరీరం పరిగృహ్యతావయతి”తి । శరీరధారణంచ ముఖ్యప్రాణస్య
ధర్మః । ప్రజ్ఞాత్మత్వమపి జీవేతావచ్చేతనత్వా దుపపన్నమ్ । ముఖ్యేపి
ప్రాణే ప్రజ్ఞాసాధకపాణానరాశయత్వా దుపపన్నమేవ । తస్మాదిహ
జీవముఖ్యప్రాణయోగస్యతర ఉభావాప్రత్యేయేయాతాం సప్రహ్మేతిచేత్
నతదీవం ఉపాసాత్త్రైవిధ్యాత్ । ఏవం సతి త్రి ధముపాసనం ప్రసక్త్యేత
జీవోపాసనం ముఖ్యప్రాణోపాసనం జీవోపాసనం చేతి । సచైతదేకస్మిన్నా
కేయభ్యవగనుం యుక్తమ్ । ఉపక్రమోపసంహారాభ్యాం హివాక్యైకత్వ
ముపగమ్యతే । “మామేవవిజానీహి” త్యుపక్రమ్య “ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞా
త్మాతం మామాయురమృత మిత్యూపాస్మ్యి” త్యుక్త్వాస్తే “సపప్రజ్ఞా
ఏవప్రజ్ఞాత్మానన్తోజరోమృత” ఇత్యేకయాపా పుపక్రమోపసంహారా
ద్యుక్త్యేతి । తత్తత్కర్తవ్యం యుక్తమాశ్రయితుమ్ । సచబ్రహ్మలిక్ష్వమస్య
పరత్వేన పరిణేతుం శక్యమ్ । దశానాం భూతమాత్రాణాం ప్రజ్ఞామా
త్రాణాంచ బ్రహ్మోస్యతార్పణా నుపపత్తే । ఆశ్రితత్వాచ్చాస్య
త్రాపి బ్రహ్మలిక్ష్వతాత్పరాశ్రిబస్య బ్రహ్మణీవుత్తే । ఇహపిచహిత
తమోపన్యాసాదిబ్రహ్మలిక్ష్వయోగాద్బ్రహ్మోపదేశవ వాయమితిగమ్యతే

యతుముఖ్యప్రాణలింగందర్శితం - “ఇదః శరీరం పరిగృహ్యోత్థాప
యత్” తి తదనత్ । (ప్రాణవ్యాపరస్యాపి పరమాయ తత్త్వా త్పరమాత్మ
న్యూనచరితుం శక్యత్యాత్ । “నప్రాణేన నాపానేన మర్యోజీవతిశ్చన ।
ఇత రేణతు జీవ ని యస్మిన్నేతా పుపాశ్రితా” వితిశ్రుతేః (కాత - ౨।
౫।౫) యదపి “నవాచం విజ్ఞానీతవక్తారం విద్యాది” త్యాది జీవలింగం
దర్శితం తదిహిం బ్రహ్మచక్షం నివారయతి । సహజేనామాత్మన
భిన్నో బ్రహ్మణః “తత్త్వమసి” అహం బ్రహ్మాస్మి” త్యాది శ్రుతిభ్యః ।
బుద్ధ్యాద్యుపాధికృతంతు విశేషమాశ్రిత్య బ్రహ్మైవ సజ్జీవః కర్తాభోక్తా
చేత్యుచ్యతే । తస్యోపాధికృత విశేషపరిత్యాగేన స్వరూపం బ్రహ్మ
దర్శయితుం “వాచం విజ్ఞానీత వక్తారం విద్యాదిత్యాదినా వ్రత్య
గాత్మాభి ముఖికరగార్థముపదేశోన విరుధ్యతే ।

అథవా “నోపాసాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్యాదిహతద్యోగాది” త్యస్యా
యమన్యోర్థః । నబ్రహ్మవాక్యేపి జీవముఖ్య ప్రాణలింగం నిరుధ్యతే ।
అథమ్ । ఉపాసాత్రైవిధ్యాత్ । త్రివిధమిహ బ్రహ్మోపాసనం వివక్షితం
ప్రాణధర్మేణ ప్రజ్ఞాధర్మేణ స్వధర్మేణచ । తస్మాద్బ్రహ్మణ ఏనై తదు
పాధిద్వయ ధర్మేణ స్వధర్మేణ చైకముపాసనం త్రివిధం వివక్షితమన్య
తాపి “మనోమయః ప్రాణశరీరః” (ఛా - ౩।౧౪।౨) ఇత్యాదా పుపాధి
ధర్మేణ బ్రహ్మణ ఉపాసనమాశ్రిత మిహాపి తద్యుచ్యతే వాక్యస్యోప
సాహసం హారాభ్యా మేకార్థత్వానగమాత్ప్రాణప్రజ్ఞాబ్రహ్మలింగా
నగమాచ్చ । తస్మాద్బ్రహ్మ వాక్యమేతిదితి సిద్ధమ్ । ౨౨।

(శ్రీ)

వేదా నమోమాంసామృతమ్

బ్రహ్మ సూత్ర భాష్య సం గ్రహః

అథ ప్రథమా ధ్యాయే

ద్వితీయఃపాదః

ప్రథమేపాదే “జన్మాద్యసృత” ఇత్యాకాశాదేస్సమస్తస్య జగతో జగదాదికారణం బ్రహ్మైత్యుక్తమ్ । తస్యసమస్తజగత్కారణస్య బ్రహ్మణో వ్యాపిత్వం నిత్యత్వం సర్వజ్ఞత్వం సర్వశక్తిత్వం సర్వాత్మకత్వ మిత్యేవం జాతీయకాధర్మా ఉక్తావచ భవన్తి । అర్థానర ప్రసిద్ధానాంచ కేమాంచిచ్ఛబ్దానాం బ్రహ్మవిషయత్వ హేతుప్రతిపాదనేనకాని చిద్వా క్యానిస్పష్ట బ్రహ్మలిక్లాని సందివ్యామానాని బ్రహ్మవరతయా నిర్ణీతాని పునరవ్యన్యాని వాక్యాన్యస్పష్ట బ్రహ్మలిక్లాని సందివ్యామానాని బ్రహ్మ వరతయా నిర్ణీతాని । పునరవ్యన్యాని వాక్యాన్యస్పష్ట బ్రహ్మలిక్లాని సందివ్యానే - కింపరం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయన్త్యాహోన్విదర్థానరం కించిదితి తన్నిర్ణయాయారభ్యతే ద్వితీయః పాదః ।

౧౨. అస్త్ర్యామృధికరణమ్ ।

అస్త్ర్యామృధిదైవాదిషు తద్ధర్మవ్యవదేశాత్ । ౧ ।

“య ఇమంచలోకం పరంచలోకం సర్వాణిచభూతానియోస్త రోయమయతీ” త్యుపక్రమ్యశ్రోయతే - “యఃపృథివ్యాం తిష్ఠన్నృ థివ్యా అస్తరోయం పృథివీపవేదయస్య పృథివీ శరీరం యఃపృథివీ మస్తరోయ మయత్యేవత ఆత్మాస్త్ర్యామృతమ్” ఇత్యాది (బృహ - ౩।౭।౧౨) । అత్రాధిదైవత మధిలోక మధివేద మధియజ్ఞ మధిభూత

మధ్యాత్మంచ కశ్చిదస్తర సస్థితో యమయితాస్తర్యామీతి శ్రోయతే
 సకిముద్ధిదేవతాద్యభిమానీ దేవతాత్మా కశ్చిత్కించాప్రాప్తాః సూద్యై
 శ్వర్యః కశ్చిద్యోగీ కింవాపరమాత్మా కింవార్థాస్తరం కించిదిత్య పూర్వ
 సంజ్ఞాదశ్శనాత్సంశయః । కింతావన్నః ప్రతిభాతి । సంజ్ఞాయా అప్ర
 సిద్ధత్వాత్సం జ్ఞానావ్య ప్రసిద్ధేనార్థాస్తరేణకే సచిచ్ఛవిత్య మిత్యథవా
 నాని రూపితమర్థాస్తరం కక్యమి నీత్యభ్యుపగమ్య మంతర్యామిశిబ్బత్వా
 స్తర్య మనయోగేన ప్రవృత్తానాత్మస్తమప్రసిద్ధః । తస్మాత్పృథివ్యావ్యభి
 మానీ కశ్చిదేవోస్తర్యామీ స్యాత్తథాచశ్రూయతే - “పృథివ్యే
 వయస్యాయతన మగ్నిర్లోకా మనోజ్యోతి” రిత్యాది (బృ- 31.100)
 సచకార్యకరణవత్పృథివ్యాదీన స్తస్మిన్మయమయతీతియక్తం దేవతా
 త్వనోయమయితృత్వమ్ । యోగినోవాకస్య చిత్సిద్ధస్య సర్వానుప్రవే
 శేన యమయితృత్వంస్యాత్ । సతుపరమాత్మా వేదీయేత । అకార్య
 కరణాత్మాదిత్యేవం ప్రాప్త ఇదముచ్యతే - యోస్తర్యామ్యధిదైవాదిహ
 శ్రోయతే సపరమాత్మై వస్యాన్నాస్య ఇతి । కుతస్తస్థర్మపదేశాత్ ।
 తస్యహిపరమాత్మనోధర్మా ఇహనిర్దిశ్యమానాదృశ్యతే । పృథివ్యాది
 తావదధిదైవాది భేదభిన్నం సమస్తం వికారజాతమస్తస్మిన్మయ మయ
 తీతి పరమాత్మనో యమయితృత్వం ధర్మ ఉపపద్యతే । సర్వవికార
 కారణత్వే సతిసర్వశక్తుపవత్తే । ఏవత ఆత్మాస్తర్యామ్యమృత” ఇతి
 చాత్మత్వా మృతత్వముఖ్యే పరమాత్మన ఉపపద్యతే । “యంపృథివీన
 వేదే”తి చపృథివీ దేవతాయా అవిజ్ఞేయమస్తర్యామీణా బృవన్దేవతా
 త్వనోఽస్య మస్తర్యామీణం దశ్శయతి । “పృథివీదేవతాహ్యహమస్మి
 పృథివీత్యాత్మానం విజానీయాత్ “తథాఽదృష్టోశ్రుత” ఇత్యాదివ్యవదే
 శోయాపాదివిహీనత్వాత్పరమాత్మన ఉపపద్యత ఇతి । యత్ప్రకార్య
 కారణభ్య పరమాత్మనో యమయితృత్వం నోపపద్యత ఇతి । నైష
 దోషః । యోన్నియచ్ఛతి తత్కార్యకరణై రేవతస్య కార్యకరణవత్త్వేన
 వత్తే । తస్యాస్యనో నియతైత్య సవస్థాదోషశ్చ ససంభవతి । భేదా

భావాత్ । భేదేహి సత్యసవస్థాదోఽపవత్తి । తస్మాత్సరమాత్మైవాన్త
ర్యామి॥౧॥

నచస్మార్ మతద్ధర్మాభిలాపాత్ ॥౨॥

స్వాదేతత్ । అదృష్టత్వాదయో ధర్మాసాన్నిఖ్యస్మృతి పరికల్పి
తస్య ప్రధానస్వాప్యవపద్యంతే యాపాదిహీనత యాతస్యతైరభ్యుప
గమాత్ । “అప్రతర్కమవిశ్లేయం ప్రసుప్తమివసర్వత” ఇతిహీస్మరన్తి
తస్యాపి నియన్తృత్వం సర్వవికార కారణత్వా దుపపద్యతే । తస్మా
త్ప్రధాన మన్తర్యామి శబ్దం స్వాదత ఉత్తరముచ్యతే - నచస్మార్
ప్రధానమన్తర్యామిశబ్దం భవతుమర్హతి । కస్మాదతద్ధర్మాభిలాపాత్ ।
యద్యవ్యదృష్టత్వాదివ్యవదేశః ప్రధానస్య సంభవతి తథాపినదృష్ట
త్వాదివ్యవదేశసంభవతి । ప్రధానస్యాచేతనత్వేన తైరభ్యుపగమా
“దదృష్టేదద్వైశుతశ్చోతామతోమనా విజ్ఞాతోవిజ్ఞాతే”తి (బృ -
౩|౭|౨౩) హివాక్యశేష ఇహభవతి । ఆత్మత్వమపి నప్రధానస్యావ
పద్యతే॥౨॥

శారీరశ్చోభయేపి హిభేదేనైవమధీయతే ॥౩॥

నేతిపూర్వ సూత్రాదను వర్తతే । శారీరశ్చనాన్తర్యామి ।
కస్మాత్ । యద్యపిదృష్టత్వా దయోధర్మాన్తస్య సంభవన్తితథాపి
ఘటాకాశావదుపాధిపరిచ్ఛిన్నత్వాన్న కారైన్నిర్మలన వృథివ్యాదివ్యవ
రవస్థాతం నియన్తుంచ శక్నోతి । అపిచోభయేపిహి శాఖనశాఖ్యా
మాధ్యందినాశ్చాన్తర్యామిః భేదనైసం శారీరం వృథివ్యాది వదధిష్ఠా
నత్వేన నియమ్యత్వేనచాధీయతే - “యోవిజ్ఞానే తిష్ఠన్తితి । (బృ -
౩|౭|౨౨) కాణ్వః । య ఆత్మనితివ్యన్తి”తి మాధ్యం ధినిః । య
ఆత్మ నితివ్యన్తి “తస్మిన్ స్థానత్వాత్ భవత్యాత్మ శబ్దః శారీరస్యవాచకః
“యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్తి”తస్మిన్ స్థాపితాత్ విజ్ఞాన శబ్దేన శారీర ఉచ్యతే ।

వీజ్ఞానమయోహి శారీరః । తస్మాత్సాక్షీరాదస్య ఈశ్వరో వైశ్వా
మితి సిద్ధమ్ । 3 ।

౧౩. వైశ్వానరాధికరణమ్ ।

వైశ్వానరః సాధారణశబ్దవిశేషాత్ । ౧ ।

కోన ఆత్మాకిం బ్రహ్మ"తి "ఆత్మాన మేవేమం వైశ్వానరం
సంప్రత్యక్ష్యేషి తమేవనో బ్రూహీతి చోపక్రమ్య (భా - ౫.౧౧.౧)
మృత్యుర్య వాయుకాశవారి పృథివీనాం సుతేజస్త్వాది గుణయోగ
మేతైకోపాసన నిశయాచ వైశ్వానరం ప్రత్యేషాం మూర్ధ్వాది భావముప
దిశ్యా మ్నాయతే । "యస్తేత మేవం ప్రాదేశ మాత్రి మభివిమాన
మాత్మానం వైశ్వానర ముపాస్తేన సర్వేషులోకేషు సర్వేషుభూతేషు
సర్వేషాత్మస్వన్నమ తిత్సయవా ఏతస్యాత్మనో వైశ్వానరస్వమూర్ధైవ
సుతేజాశ్చక్షుర్విశ్వరూపః ప్రాణః పృథగ్వర్తాత్మా సందేహణా బహు
లోబ స్తిరేవరయః పృథివ్యేవపాదాపురవన వేదిర్లోమాని బర్హిర్హృద
యం గార్హ వశోమనోన్వాహర్య పచన ఆస్యమాహవసీయ" ఇత్యాది
(భా - ౫.౧౧.౨) తత్రసంశయః- కింవైశ్వానశబ్దేజాతరోగ్ని రుప
దిశ్యతే ఉతభూతాగ్నిరథతదభిమానీ దేవతాథవా శారీరఆహోస్విత్పర
మేశ్వర ఇతి । కింపునరత్ర సంశయకారణమ్ । వైశ్వానర ఇతి జాతర
భూతాగ్ని దేవతానాం సాధారణ శబ్దప్రయోగాదాత్మేతిచ శారీర పర
మేశ్వరయోః । తత్రతస్యోపాదానం న్యాయ్యం కన్యవాహన మితి
భవతి సంశయః । కింతావత్ప్రాపం । జాతరోగ్నిరితి । కుతః । తత్రహి
విశేషేణక్వ చిత్ప్రయోగోదృశ్యతే - "అయమగ్నిర్వైశ్వానరోయో
యమస్త, పురుషేయే నేదమన్నం పచ్యతే యదిదమద్యతేః ఇత్యాదా
(బృ - ౫.౧) అగ్నిమాత్రం వాస్యాత్ । సామాన్యేనాపి ప్రయోగ
దత్తనాత్ । "విశ్వస్మా అగ్నిం భవనాయ దేవా వైశ్వానరం కేతు

మహామహాకృష్ణాన్ని త్యాగం (ఋ. సం - ౧ - ౧౦౮౧౧౨) అగ్నిశరీరా
 వాదేవతాస్మాత్తస్యా మపి ప్రయోగదశానాత్ । “వైశ్వానరస్య సుమ
 తోస్యా మరాజాహికం భువనానామభిశ్రీ రిత్యేవమాద్యాయాః (ఋ.
 సం - ౧౧౯౩౧౧) శ్రుతేర్దేవతా యా మైశ్వర్యాద్యుపేతాయాం సంభ
 వాత్ । అథాత్మశబ్ద సామానాధికరణ్యాదుపక్రమేచ “ఓన ఆత్మా
 కిం బ్రహ్మేతి క్షేలాత్మాశబ్ద ప్రయోగాదాత్మ శబ్దవశేనచ వైశ్వా
 నరశబ్దః పరిణేయ ఇత్యుచ్యతే తథాపి శారీర ఆత్మాస్మాత్తస్య భోక్తృ
 త్వేన వైశ్వానరసం నికరాత్పాదేకమాత్రమితి విశేషణస్య తస్మి
 న్నుపాధి పరిచ్ఛిన్నే సంభవాత్తస్మాన్నేత్వో వైశ్వానర ఇత్యేవం
 ప్రాప్తేతత ఇదముచ్యతే - వైశ్వానరః పరమాత్మాభవితు మ్నాతి ।
 తులనాధారణశబ్ద విశేషాత్ । సాధారణశబ్దయోర్విశేష సాధారణ
 శబ్ద విశేషః । యదప్యేతా ప్రభావప్యత్మ వైశ్వానర శబ్దా సాధారణ
 శబ్దా వైశ్వానరశబ్దస్మరయస్య సాధారణ ఆత్మశబ్దస్య ద్వయస్య తథాపి
 విశేషా ద్యుచ్యతే యేవపరమేశ్వర పరత్వంతయోరభ్యుపగమ్యతే - “తస్య
 మావా ఏతిస్యాత్మనో వైశ్వానరస్య మూర్ధనసుతేజా” ఇత్యాదిః । ఆత్ర
 హి పరమేశ్వర ఏవద్యుమూర్ధత్వాది విశిష్టసన్ధానరగతః ప్రత్యగాత్మత్వే
 నోవస్యస్త ఆధ్యానాయేతి గమ్యతే కారణత్వాత్ । కారణస్య హి
 సర్వాభిః కార్యగతాభిరవస్థాభిరవస్థావత్త్వాద్యై లోకాద్యవయవత్వముప
 పద్యతే । “స సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేష్మాత్మస్వన్న
 మత్రీ”తిచ సర్వలోకాద్యాశ్రయం ఫలం శ్రూయమాణం పరమకారణ
 పరిగ్రహే సంభవతి । “ఏవంహాస్య సర్వేషామ్నానః ప్రదూయన్” ఇతిచ
 (ఛా - ౫.౧.౩౧౪). తద్విడః సర్వపాప్మప్రదాహాశ్రవణమ్ । “ఓన ఆత్మా
 కిం బ్రహ్మేతి చాత్మబ్రహ్మశబ్దభ్యా ముపక్రమ ఇత్యేవ మేతాని
 లిక్తాని పరమేశ్వర మేవాపగమయన్తి । తస్మాత్పరమేశ్వర ఏవ వైశ్వా
 నరః । ౪।

స్వర్ణమాణమనుమానంస్యాదితి 171

ఇతిశ్చ పరమేశ్వర ఏవ వైశ్వానరః । యస్మాత్పరమేశ్వరస్యై
వాగ్నిరాస్యం ద్యౌర్మురేతీదృశం త్రైలోక్యాత్మకం రూపం స్వర్ణతే-
“యస్మాగ్నిరాస్యం ద్యౌర్మురౌఖం నాభిశ్చరణోక్షితిః । సూర్యశ్చ
క్షుధిశః శ్రోత్రం తస్మైలోకాత్మనేనమః” ఇతి ॥ ఏతత్స్వర్ణమాణం
రూపం మూలభూతాం శ్రుతిమనుమాన యదస్య వైశ్వానరశబ్దస్య పర
మేశ్వర పరత్వేనుమానలింగం గమకం స్యాదిత్యర్థః । ఇతిశబ్దో హేత్వర్థః
యస్మాదిదం గమకం తస్మాదపి వైశ్వానరః పరమాత్మైవేత్యర్థః ।
యద్యపి స్తుతిరియం “తస్మైలోకాత్మనేనమః” ఇతి స్తుతిత్వమపినా సతి
మూలభూతే వేదవాక్యే సమ్యగీదృశేన రూపేణ సంభవతి । “ద్యాం
మూర్ధానం యస్య విప్రావదన్తి ఖం వైవాఖిం చంద్రసూర్యాచనేత్రే ।
దిశః శ్రోత్రేవిద్ధి పాదోక్షితిం చ సోదిన్యాత్మా నర్వభూతప్రణేతే” త్యే
వం జాతీయకాచస్మృతి రిహోదాహరణ్యాః ॥

శబ్దాదిభ్యోస్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చనేతి చేన్నతథాదృష్ట్యప దేశా
దసంభవా త్పురుషమపిచైవ మధీయతే 121

అత్రాహ - స పరమేశ్వరో వైశ్వానరో భవతుమర్హతి । కుతః ।
శబ్దాదిభ్యోస్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చ । శబ్దస్తావద్యైశ్వానరశబ్దో నపరమేశ్వరే
సంభవత్కర్తృత్వేన రేరూఢత్వా తథాగ్నిశబ్ద “స్స ఏవోగ్నిర్యైశ్వానరః” ఇతి
అదిశబ్దా “ద్భృదయంగార్హవత్య” ఇత్యాద్యగ్ని త్రేతావక్యమమ్ ।
(భా - ౫10౮-౨) “తద్యద్యత్తం ప్రథమమాగచ్ఛేత్తద్ధోమీయమి”
త్యాదినాచ (భా - ౫10౮-౧) ప్రాణాహుత్యధికరణతాసంకీర్తనమేతేభ్యో
హేతుభ్యోజాతరో వైశ్వానరః ప్రత్యేతవ్యః । తథాస్తః ప్రతిష్ఠానమపి
త్రోయతే - “పురుషేస్తః ప్రతిష్ఠితంవేదే”తి । తచ్చజాతరే సంభవతి ।
తస్మాన్నపరమేశ్వరో వైశ్వానర ఇత్యత్రోచ్యతే - సతథాదృష్ట్యప దేశా
దితి । సశబ్దాదిభ్యః కారణేభ్యః పరమేశ్వరస్య ప్రత్యాభ్యాసంయుక్తమ్

మతస్తథా జాతర పరిత్యాగేన దృష్టుప జేశాత్పరమేశ్వర దృష్టిర్ని జాతరే
వైశ్వానర ఇహోపదిశ్యతే । “మనోబ్రహ్మేత్యపాసేత” త్యాదివత్
(ధా - 310౮10) అథవా జాతర వైశ్వానరోపాధిః పరమేశ్వర ఇహ
ద్రష్టవ్యత్వేనోపదిశ్యతే - “మనోమయఃప్రాణ శరీరోబరూప” ఇత్యా
దివత్ । (ధా - 310౮1౨) యదిచేహ పరమేశ్వరో నవివక్ష్యేతకేవల
ఏవ జాతరోగ్నిర్వివక్ష్యేత । తతోమూర్తైఃసుతేజా ఇత్యాదేర్విశేషస్యా
సంభవ ఏవస్యాత్ । యదిచ కేవల ఏవ జాతరో వివక్ష్యేత పురుషేస్తః
ప్రతిష్ఠి తత్త్వం కేవలం తస్యస్యాన్నతు పురుషత్వమ్ । పురుషమపిచైన
మథీయతే వాజస నేయిసః - “స ఏహోగ్నిర్వైశ్వానరోయత్పురుషః
సయోహౌతమేవమగ్నిం వైశ్వానరం పురుషవిధం పురుషేస్తః ప్రతిష్ఠి
తం వేదే”తి (శ్రాబ్రా1001౬10100)1 పరమేశ్వరస్యతు సర్వాత్మత్వా
త్పురుషత్వం పురుషేస్తః ప్రతిష్ఠితత్వంచో భయముపపద్యతే । ౬ ।

అత ఏవన దేవతాభూతంచ । 21

యత్పనరుక్తంభూతాగ్నేరపి మస్త్రవర్ణేద్యులోకాదిసంబంధశ్చ-
నాన్యుర్ధ్వ సుతేజా ఇత్యాద్యనయవ కల్పనంత్వస్యైవ భవిష్యతితితచ్చ
రీరాయా దేవతా యావైశ్వర్యయోగాదితితత్పరిహర్తవ్యమశ్రోచ్యతే-
అత ఏవోక్తేభ్యోన దేవతా వైశ్వానరః । తథాభూతాగ్నిరపి నవైశ్వా
నరః । నహిభూతాగ్నేరాష్ట్య ప్రకాశమాత్రాత్మకస్య ద్యుమూర్ధ
త్వాది కల్పనోపపద్యతే । వికారస్య వికారాస్తరాత్మత్వా సంభవాత్ ।
తథాదేవతాయాస్సత్వవైశ్వర్య యోగోనద్యుమూర్ధత్వాది కల్పనా
సంభవతి । అకారణత్వాత్పరమేశ్వరా ధీనైశ్వర్యత్వాచ్చ । అత్మశబ్దా
సంభవశ్చ సర్వేష్వేవ పక్షేషు స్థిత ఏవ । 21

పాక్షాపవ్య విరోధం జైమినిః ॥౮॥

పూర్వంజాతరాగ్ని ప్రతీకో జాతరాగ్న్యపాథికోవాపరమేశ్వర
ఉపాస్య ఇత్యుక్తమస్తః ప్రతిష్ఠితత్వా ద్యనురోధేన । ఇదానీంశువిన్యైవ
ప్రతీకోపాథి కల్పనాభ్యాం సాక్షాదపి పరమేశ్వరోపాసన పరిగ్రహేనకశ్చి
ద్విరోధ ఇతి జైమినిరాచార్యోమన్యతే ॥౮॥

కథం పునః పరమేశ్వర పరిగ్రహేనాదేశ మాత్రశ్రుతిరుపపద్యత
ఇతితాం వ్యాఖ్యాతు మారభతే

అభివ్యక్తేరిత్యాశ్చర్యధ్యః ॥౯॥

అతినూత్రస్వాపి పరమేశ్వరస్య ప్రాదేశమాత్ర మభివ్యక్తినిమి
త్తం స్యాదభివ్యజ్యతేతిల ప్రాదేశమాత్ర పరిమాణః పరమేశ్వర ఉపాసకా
నాం కృతే । ప్రదేశేషు వాహృసయాదిషూ లభిస్తానేషు విశేషేణాభివ్య
జ్యతే । తతః పరమేశ్వరేపి ప్రాదేశమాత్రశ్రుతిరభివ్యక్తే రుపపద్యత
ఇత్యాశ్చర్యధ్య ఆచార్యోమన్యతే ॥౯॥

అనుస్మృతేన్బదరిః ॥౧౦॥

ప్రాదేశమాత్ర హృదయప్రతిష్ఠేన వాయం మనసానుస్మర్యతే
తేన ప్రాదేశమాత్ర ఇత్యుచ్యతే । యథాప్రశ్నమితా యవాః ప్రస్తా
ఇత్యుచ్యంతే తద్వత్ । ఏవ మనుస్మృతి నిమిత్తా పరమేశ్వరే ప్రాదేశ
మాత్రశ్రుతిరితి బాదరిరాచార్యోమన్యతే ॥౧౦॥

సంపత్తేరితి జైమినిస్తథాహి దత్తయతి ॥౧౧॥

సంపత్తినిమిత్తావాప్యాత్ప్రాదేశమాత్రశ్రుతిః । కుతస్తథాహి -
సమానప్రకరణేవాజనేయి బ్రాహ్మణం ద్యుప్రభృతీస్సృధివీపర్యంతాం

ప్రేక్షాత్మనో వైశ్వానరస్యావయవా నధ్యాత్మమూర్ధ ప్రభృతిషు
చుబుక పర్వస్తేషు జేహవయజేషు సంపదయన్ప్రాదేశమాత్రసంపత్తిం
పరమేశ్వరస్య దత్తాయతి । చుబుకమిత్యధరం ముఖఫలక ముచ్యతే ।
సంపత్తినిమిత్రాం ప్రాదేశమాత్రశ్రుతిం యుక్తతరాం జైమినిరాచార్యో
మన్యతే ॥౧౧॥

అమన నిచైనమస్త్రిక్ ॥౧౨॥

అమన నిచైనం పరమేశ్వరమస్మిన్మూర్ధ చుబుకానరాశే జాబా
లాః- “య ఏహేనన్దోవ్యక్త ఆత్మాసో విముక్తే ప్రతిష్ఠిత ఇతి । సోవిము
క్తః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి । పరణాయాం నాస్మాంచ మధ్యే ప్రతిష్ఠిత ఇతి
కావై పరణాకాచనాసీతి” । తత్రచేమామేవ నాసికాం పరణానాసీతి
నిరుచ్యయా సర్వాణిండియ కృతాని పాపాని పారయతీతి సావరణా
సర్వాణిండియ కృతాని పాపాని నాశయతీతి సానాసీతి” పునరామన ని
“కతమచ్చాస్యసానం భవతీతి । భ్రువోర్ద్వారానస్యచయః సుంధిః సపష
ద్యులోకస్య పరస్యచ సంధిర్భవతీతి” (జాబా - ౧) తస్మాదుపనానా పర
మేశ్వరే ప్రాదేశమాత్రశ్రుతిః । అభివిమానశ్రుతిః ప్రత్యగాత్మత్వాభి
ప్రాయా । ప్రత్యగాత్మత యాసర్వైః ప్రాణిభిరభివి మియత ఇత్యభి
విమానః । అభిగతో వాయం ప్రత్యగాత్మత్వాద్విమానశ్చమానవియో
గాదిత్యభిప్రాయః । అభివిమి మితేనా సర్వం జగత్సర్వత్యాదిత్యభి
విమానః । తస్మాత్పరమేశ్వరో వైశ్వానర ఇతి సిద్ధమ్ ॥౧౨॥

౧౩. భూమాధికరణమ్॥

భూమాసంప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్ ॥౧౩॥

ఇదమామన ని - “భూమాత్యేవ విజ్ఞానాసితవ్య ఇతి భూమానం
భగవో విజ్ఞాన ఇతి । “యత్రనాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛ్రుణోతి

నాన్యద్విజానాతి సభూమాధయత్రాన్యత్పశ్యత్పశ్యన్యద్విజానాత్పశ్యచచ్ఛే
 ణోతి తదల్పమిత్యాది (ఛా- 21.931-98) తత్రసంశయః- కింప్రాణో
 భూమాస్వాదాహోస్వి త్వరమాత్మేతి । కుతస్సంశయః । భూమేతి తావ
 ద్భూమత్వ మభిధీయతే । “బహోర్లోపోభూచబహోః” (పా-21.811-812)
 ఇతి భూమశబ్దస్య భావప్రత్యయాస్తతా స్మరణాత్ । కిమాత్మకం పున
 స్తద్భూమత్వమితి విశేషా కాంక్షాయాం “ప్రాణోవా ఆశాయా భూ
 యూని” (ఛా-21.811-812) సంనిధానాత్ప్రాణోభూమేతి ప్రతిభాతి తథా
 శ్చేతంహ్యేవ మేధగవద్దృశ్యేభ్యస్త రతిశోకమాత్మ విదితి సోహంభగవః
 శోచామితం మాభగవాన్భోకస్య పారం తారయతు” (ఛా- 21.813)
 ఇతి ప్రకరణోక్తానాత్వరమాత్మా భూమేత్వపి ప్రతిభాతి । తత్రకస్యో
 పాదానం న్యాయ్యం కస్యవాహనమితి భవతి సంశయః । కింతావత్ప్రా
 నమ్ । ప్రాణోభూమేతి । కస్మాద్భూయః ప్రశ్నప్రతివచన పరంపరా
 దర్శనాత్ । యథాహి- “అస్తిభగవో నామ్నోభూయ” ఇతి “వాగ్వా
 వనామ్నోభూయసీ”తి । తథా “స్తి భగవోవాచో భూయ” ఇతి ।
 “మనోవాచవాచో భూయ” ఇతిచ నామాదిభ్యోహ్య ప్రాణాద్భూయః
 ప్రశ్నప్రతివచన ప్రవాహః ప్రవృత్తః । నైవం ప్రాణాత్పరం భూయః
 ప్రశ్న ప్రతివచనం దృశ్యతేస్తీ భగవః ప్రాణాద్భూయ ఇత్స్యదోవావ
 ప్రాణాద్భూయ ఇతి । ప్రాణమేవతు నామాదిభ్య ఆశాస్తేభ్యోభూయూ
 సం “ప్రాణోవా ఆశాయాభూయూని” త్యాదినాస ప్రవర్జ్యముక్త్యా ప్రాణ
 దర్శనశ్చాతి వాదిత్వ-మతివాద్య సీత్యతివాద్యసీతి బ్రూయూన్నా
 వహ్నువీతే” త్యభ్యనుజ్ఞాయై వతువా అతివదతియః స త్యేనాతివదతి”తి
 ప్రాణవ్రతమతి వాదిత్వ మనుకృప్యావరిత్యజ్యేష ప్రాణం స త్యాది పర
 మ్పరయా భూమాన మవతారయ న్ప్రాణమేవ భూమానం మన్యత
 ఇతి గమ్యతే । కథం పునః ప్రాణేభూమ నివ్యాభ్యాయమాసే” యత్ర
 నాన్యత్పశ్యతీ” త్యేతద్భూమ్నా లక్షణసరం వచనం వ్యాభ్యాయే తేత్యు
 చ్యతే - సుఖప్రావసాయాం ప్రాణగ్రస్తేషు కరణేషు దర్శనా దివ్యవ
 హార నివృత్తి దర్శనాత్సంభవతి ప్రాణస్వాపి” యత్రనాన్యత్పశ్యతీత్యే

తల్లకణమ్ । తస్మాత్ప్రాణో భూమేత్యేవం ప్రాప్తమ్ । తత ఇదముచ్యతే
 పరమాత్మైవేహ భూమా భవతు మర్హతి సప్రాణః । కస్మాత్సంప్ర
 నాదా దధ్యుపదేశాత్ । సంప్రసాద ఇతి సుషుప్తం స్థానముచ్యతే ।
 సమ్యక్ప్రసీదత్యస్మిన్నితి నిర్వచనాత్ । బృహదారణ్యకేచ స్వప్నజాగ
 రిత స్థానాభ్యాం సహపాతాత్తప్యంచ సంప్రసాదావస్థాయాం ప్రాణో
 జాగర్తీతి ప్రాణోత్ర సంప్రసాదోభి ప్రేయతే । ప్రాణాదూర్ధ్వం భూమ్న
 ఉపదిశ్య మానత్వా దిత్యర్థః । ప్రాణ ఏవచేద్భూమాస్యాత్స ఏవతస్మా
 దూర్ధ్వముపదిశ్యతే త్యజేత్ప్రమేనైతత్స్యాత్ । సహినామైవనామ్నో
 భూయ ఇతి నామ్న ఉర్ధ్వ ముపదిష్టమ్ । కింతర్హినామ్నోస్య దధాస్తర
 ముపదిష్టం వాగాఖ్యమ్ - “వాగ్వాపనామ్నోభూయసీ”తి । తథా
 వాగాదిభ్యోప్యాప్రాణాదధాస్తర మేవ తత్ర తత్రోర్ధ్వముపదిష్టమ్ । తద్వ
 త్ప్రాణాదూర్ధ్వ ముపదిశ్యమానో భూమాప్రాణాదధాస్తర భూతో
 భవతుమర్హతి । నన్విహనాస్తీవశో”స్తి భగవః ప్రాణాద్భూయ ఇతి
 నాపి ప్రతిపచనమస్తి ప్రాణాద్వాప భూయోస్తీతి । కథం ప్రాణాదధి
 భూమోపదిశ్యత ఇత్యుచ్యతే । ప్రాణవిషయమేవచాతివాదిత్వ ముత్తర
 త్రాను కృష్యమాణం వశ్యామః - “ఏవతువా అతిపదతి యస్సత్యే
 నాతి పదతీ”తి । తస్మాన్నాస్తి ప్రాణాదధ్యుపదేశ ఇత్యుచ్యతేనతా
 వత్ప్రాణ విషయస్యైవాతి వాదిత్వ స్తైతదనుకరణ మితీశక్యంవస్తుం
 విశేషవాదాత్ । “యస్సత్యేనాతి పదతీ”తి । ననువిశేషవాదోవ్యయం
 ప్రాణవిషయ ఏవ భవిష్యతి । కథమ్ । యథాహ్నిహోత్రీయః సత్యం
 పదతిత్యుక్తేన సత్యపదనేనాగ్నిహోత్రీత్వం । కేనతర్హగ్నిహోత్రేనైవ
 సత్యపదనంత్యగ్నిహోత్రీణో విశేష ఉచ్యతే । తథా “ఏవతువా అతి
 పదతి యస్సత్యేనాతి పదతీ”త్యుక్తేన సత్యపదనేనాతి వాదిత్యమ్ । కేన
 తర్హిప్రకృతేన ప్రాణవిజ్ఞానేనైవ । సత్యపదనంతు ప్రాణవిశేషో విప
 క్యత, ఇతి । నేతిబ్రూమః శ్రుత్యర్థ పరిత్యాగ ప్రసక్తాత్ । శ్రుత్యాహ్య
 త్ర సత్యపదనే నాతి వాదిత్వం ప్రతీయతే , “యస్సత్యేనాతి పదతిభూతి
 పదతీ”తి । నాత్రప్రాణ విజ్ఞానస్య సంకీర్తన మస్తి । ప్రకరణాత్తు ప్రాణ

విజ్ఞానం సంబద్ధేత । తత్రప్రకరణానురోధేన శ్రుతిః పరిత్యక్తా గ్యతీ ।
 ప్రకృతవ్యావృత్త్యర్థశ్చతుశ్చోన సంగచ్ఛతే “ఏవమతువా అభివదతి”తి ।
 సత్యం త్వేన విజ్ఞాసి తవ్యుచ (భా - 21౧౬) ప్రయత్నాన్తరకరణ
 మర్థానర వివక్షాం సూచ యతి । తస్మాచ్ఛ్లేషేద ప్రశంసాయాం
 ప్రకృతా యామేవతు మహాబ్రాహ్మణో యశ్చతురోవేదానధీః ఇత్యే
 కవేదేభ్యోర్థాన్తర భూతశ్చతు ర్వేదః ప్రశస్యతే । తాదృగేతద్విప్రవ్యమ్
 నచ ప్రశ్నప్రతి వచన రూపయైవార్థానర వివక్షయాభవితవ్య మినినియ
 మోస్తి । ప్రకృత సంబంధా సంభవకారితత్వాన్తరార్థానర వివక్షాయాః ।
 తత్రప్రాణాన్తమనుశాసనం శ్రుత్వాత్మాక్షీం భూతం నారసం స్వయ
 మేవ సనత్కుమారోవ్యుత్పాదయతి । యత్రాపి విజ్ఞానేన వికారా
 నృతవిషయేణాతివాదిత్వమనతివాదిత్వమేవత “దేవతువా అభివదతియస్మ
 త్యేనాతివదతి”తి । తత్రసత్యమితివరంబ్రహ్మచ్యతేపరమార్థరూపత్వాత్
 “సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మేతిచ (తై - ౨౧) శ్రుత్యన్తరాత్ ।
 తథావ్యుత్పాదితా యనారదాయ “సోహం భగవన్సత్యేనాతివదానీ”
 త్యేవం ప్రవృత్తాయ విజ్ఞానాది సాధనవరంసరయూభూమాన ముపదితి
 తత్రయత్రాణాదధిసత్యం వక్తవ్యం ప్రతిజ్ఞాతం తదేవేహ భూమెత్వ
 చ్యుత ఇతి గమ్యతే । తస్మాదస్తిప్రాణాదధిభూమ్న ఉపదేశ ఇత్యతిః
 ప్రాణాదన్యః పరమాత్మాభూమా భవతుమ్నాతి । ఏవం చేహార్థ
 వివిదిషయా ప్రకరణస్యోత్థాన ముపపన్నం భవిష్యతి ప్రాణవేహత్వా
 వివక్షిత ఇత్యేతదపి నోపపద్యతే । సహిప్రాణస్య ముఖ్యయావృత్త్యా
 త్మత్వ మస్తి సచాన్యత పరమాత్మజ్ఞానాచ్ఛ కనివివృత్తిరస్తి । నాన్యః
 పంథావిద్యతేయనాయోతి శ్రుత్యన్తరాత్ (శ్వే = ౬౧౧౫) “తంమా
 భగవాన్భోకన్య పారంతారయత్త్వి”తి (భా - 21౧3) చోపక్రమ్య
 సంహరతి “తస్మైమృదితకషాయాయతమసః పారదర్శయతి భగవా
 న్సనత్కుమార” ఇతి । తమ ఇతిశోకాది కారణ మవిద్యోచ్యతే ।
 ప్రాణాన్తే చానుశాసనేపప్రాణస్యాన్యాయ తతోచ్యతే । ఆత్మనఃప్రాణ
 ఇతిచ బ్రాహ్మణమ్ (భా - 21౨౬౧౧) ప్రకరణాన్తే పరమాత్మవివక్షా

భవిష్యతి । భూమాతుప్రాణ ఏవేతి చేస్తు । సభగవః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత
ఇతిస్వే మహిమ్నీ “త్యాదినా (భా- 21-20) 1) భూమ్న ఏవాప్రక
రణ సమాప్తే రనుకరణాత్ । వైపుల్యాత్మికాచ భూమయాపతా సర్వ
కారణ త్యాత్వరమాత్మ సస్సుతరాముపపద్యతే 11031

ధర్మోపపత్తేశ్చ 11041

అపిచయే భూమ్నిశ్రూయస్తే ధర్మాస్తే పరమాత్మయ్యుపపద్యంతే
“యత్రనాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛ్రోణోతి నాన్యద్విజానాతి సభూషే”తి
దర్శనా దివ్యవహారాభావం భూమన్యవగమయతి । పరమాత్మచా
యం దర్శనాదివ్యవహారాభావోఽవగతః । “యత్రత్వస్య సర్వమాత్మే
వాభూతత్వేన కంపశ్యేదిత్యాది (బృ-ర1గ1104) శ్రుత్యంతరాత్ ।
కించ” యోవైభూమాతత్సుఖం నాల్పేసుఖమస్తి భూమైవసుఖమితి
సామయ సుఖనిరాక రణేన బ్రహ్మీవ సుఖం భూమానం గర్హయతి ।
“యోవైభూమాతదమృత మిత్యన్యతత్వ మపీహశ్రూయమాణం పర
మకారణం గమయతి । వికారాణామమృతత్వస్యా పేక్షికత్వా “దతో
న్యదార్తమితిచ (బృ-81ర1105) శ్రుత్యంతరాత్ । తథాచ సత్వ
త్వం స్వమహిమప్రతిష్ఠితత్వం సర్వగతత్వం సర్వాత్మత్వ మితిచైతే
ధర్మాః శ్రూయమాణాః పరమాత్మస్యేవోపపద్యంతే నాన్యత్ర । తస్మా
ద్భూమాపరమాత్మేతి సిద్ధమ్ 11061

1071. అక్షరాధికరణమ్ । అక్షరమహురాస్తథ్యతే 11071

“కస్మిన్నుఖల్యాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి సహావాచితవ్యై
తదక్షరం గార్హిత్యాహుణా అభివదన్త్యమూలమనన్యో” త్యాది (బృ- 3
101ర, 10) శ్రూయతే తత్రసంశయః - కిమక్షరశబ్దేన వర్ణ ఉచ్యతే కిం
వాపరమ్యేర ఇతి । తత్రాక్షరసమామ్నాయ ఇత్యాదావక్షర శబ్దస్య
వర్ణప్రసిద్ధత్వాత్పసిద్ధతిక్రమస్యచాయుక్తత్వాత్ । “ఓంకార ఏవేదం

సర్వమిత్యాచార (చా ౨.౨౩:౩) శ్రుత్యస్త రేరణాస్యా పుసాన్యజ్ఞేన
సర్వాత్మ కత్వావధారణాత్పర్ణ వనాక్షరశబ్ద ఇశ్యేచం పాప్తణ్డచ్యజే-
వరవవాక్షర శబ్దవాచ్యః। కస్మాదమ్మరాస్తధృతే - పృథివ్యాదేరా
కాశాన్తస్య వికారజాతిస్య ధారణాత్తస్మిహి పృథివ్యాదేస్సమస్త వికా-
రజాతిస్య కాలత్రయవిభక్తస్య “కాశవనతినోతంచ ప్రోతంచే” త్యా
కాశేవ్రతిస్థితత్వముక్త్యా “కస్మిన్నుఖిల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చే” త్యనే
నప్రశ్నే నేద మక్షరమవ తారితిమ్। తిథాచోప సంహృతమ్ - ఏతస్మిన్ను
ఖిల్వక్షరేగార్థ్యాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చే” తిని చేయచుమ్మరాస్త ధృతి
ర్బృహ్మణోన్యత్ర సంభవతి। యదప్యోంకార ఏవేదం సర్వమితి తదపి
బహ్యప్రతిపత్తి సాధనత్వాత్ స్తు త్యిథం ద్రవ్యవ్యమ్। తస్మాన్నక్షరత్వ
శ్చుతే చేతినిత్యత్వవ్యాపిత్యాభ్యామక్షరం పరమేవ బ్రహ్మ । ౧౫।

సాచప్రశాసనాత్ । ౧౬।

సాచామ్మరాస్తధృతి పరమేశ్వర సైవకర్మ। తస్మాత్ప్ర శాస-
నాత్ప్రశాసనం హీహాశ్రూయనే - “ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే
గార్థి సూర్యాచంద్ర మసావిధృతౌతివృత ఇత్యాది (బృ-౩ ౧౮:౨) ప్రశా-
సనం చపారమేశ్వరం కర్మ। నా చేతనస్య ప్రధానస్యప్రశాసనం భవతి।
నహ్యచేతనానాం ఘటాది కారణానామ్మదాదీనాం ఘటాది విషయం
ప్రశాసనమస్తి। తస్మాత్పరమేవ బ్రహ్మక్షర మితి నిశ్చయః । ౧౬।

౧౭। దహరాధికరణమ్।

దహరఉత్తరేభ్యః । ౧౮।

“అథయదిద మస్మిన్నృహ్మపు రేదహరం పుణ్డరీకంవేశ్య దహరో
స్మిన్నస్త రాకాశస్తస్మిన్య దస్తస్త ద స్వేష్టవ్యంతద్వావవిజ్ఞాసితవ్య
మి” త్యాది వాక్యం (చా-౨:౧౧) సమామూయతే। తత్రయోయం
దహరేహృదయపుణ్డరీ కేదహర ఆకాశః శ్రుతః। సకింభూతాకాశోధవా
విజానాత్మాధవా పరమాత్మేతిసంశయ్యతే। కుతస్సంశయః। ఆకాశ

బ్రహ్మపురశబ్దాభ్యామాకాశ శబ్దోహ్యాయం భూతాకాశే పరిస్థింశ్చ
 ప్రయుజ్యమానోద్భవ్యతే తత్రకింభూతాకాశ ఏవదహరః స్యాత్కింవా
 వర ఇతి సంశయః తథా బ్రహ్మపురమితి కింజ్వోత్ర బ్రహ్మనామాత
 స్వేదంపురం శరీరం బ్రహ్మపురమథవావరస్వైవ బ్రహ్మణః పురం బ్రహ్మ
 పురమితి తత్ర జీవస్య పరస్యవాన్యతరస్య పురస్వామినో దహరా
 కాశ త్వేనంశయః తత్రాకాశశబ్దస్యభూతాకాశేరూఢత్వాద్భూతాకాశ
 ఏవదహరశబ్దఇతి ప్రాప్తమ్ తస్యచదహరాయతనాపేక్షయాదహరత్వమ్
 “యావాన్వాయ మాకాశస్తావనే షోనర్హదయ ఆకాశ” ఇతిచ
 బాహ్య భంతరిభావకృత భేదస్యోపమానోపమేయ భావః ద్యావా
 వృధివ్యాధిచతస్మిన్నంతః సమాహితం అపకాశత్త్వానా కాశస్వైకత్వా
 త్ అథవాజీవోదహర ఇతి ప్రాప్తమ్ బ్రహ్మపురశబ్దాత్ జీవస్వహీదం
 పురంసచ్చరీరం బ్రహ్మపురమిత్యుచ్యతే తస్యస్వకర్మణోపార్జితత్వాత్
 భక్త్యాచరితస్య బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వమ్ సహిపరస్యబ్రహ్మణః శరీరేణస్వ
 స్వామిభావః సంబంధీ తత్రపురస్వామినః పురైకజే శీవ స్థానందృష్టం
 యథారాజః మనఃపాథికశ్చజీవః మనశ్చ ప్రాయోగహృదయే ప్రతిష్ఠి
 తమిత్వతో జీవస్వైవేదం హృదయేనైవ వస్థానంస్యాత్ దహరత్వమపి
 తస్వైవ ఆరాగోపమితత్వాదవ కల్పతే ఆకాశోపమితత్వాదిచ బ్రహ్మ
 భేదవి వక్షయాభవిష్యతి సచాత్రదహరస్యా కాశస్యాస్వేష్టవ్యత్యం
 విజ్ఞాసితవ్యత్వంచ శ్రోయతే తస్మిన్వదన్త “ఇతి వర విశేషణ త్వేనో
 పాదానాదిత్యతి ఉత్తరం బ్రూమః - వరమేశ్వర ఏవాత్రదహరాకాశో
 భవితుమర్హతిస భూతాకాకాశో జీవోవా కస్మాదుత్తరే భ్యోవాక్య
 శేషగతేభ్యో హేతుభ్యస్తథాహి-అన్వేషితయాభిహితస్యదహరస్యాకా
 శస్య” తంచేద్భూయ “రిత్యుపక్రమ్య” కింతదత్రవిద్యతే యదన్వేష్టవ్యం
 యద్యావవిజ్ఞాసితవ్యమి త్యే ఏమాక్షేపపూర్వకం ప్రతిసమాధానవచ
 నం భవతి “సబ్రూయాద్యావాన్వా అయమాకాశస్తావానే షోనర్హ
 దయ ఆకాశఉభే అస్మిన్ ద్యా వావృధివీలన్త రేవసమాహితే “ఇత్యాది
 (చా-౨-౧౨౩) తత్రపుణ్డరీకదహరత్వేన ప్రాప్తదహరత్వస్యా కాశస్య

ప్రసిద్ధకాశోపమ్యేన దహరత్వం నివర్తయన్ముతాకాశత్వం దహరన్ముతాకాశస్యనివర్తయతీతి గమ్యతే। యద్యప్యాకాశ శబ్దో భూతాకాశే రూఢస్తథాపితేనైవ తస్మాదమానో పవన్యతే ఇతిభూతాకాశశక్త్యా నివర్తతా భవతి। సన్వేకస్యాప్యాకాశస్య బాహ్యభవనరత్వ కల్పితేన భేదేనోపమానోపమేయ భావస్సంభవతీత్యుక్తమ్। నైవం సంభవతి। అగతి కాహీయం గతిః యత్కాల్పనిక భేదాశ్రయణమ్, అపిచకల్పయిత్వాపి భేదమువ మానోపమేయభావం వర్ణయతః పరిచ్ఛిన్నత్వా దభ్యంతరాకాశస్యన బాహ్యకాశపరిమాణత్వమువ పద్యేతే। ననువరమేశ్వరస్యాపి “బ్యామానాకాశా”దితి (శతాబ్రా-౧౦|౬|౩|౨) శ్రుత్యన్తరాన్నైవాకాశ పరిమాణత్వ ముపపద్యతే। నైవదోషః। పుణ్డరీక వేష్టన ప్రాప్తదహరత్వనివృత్తిపరత్వాద్వాక్యస్యన తావత్ప్రతిపాదన పరత్వమ్। ఉభయ ప్రతిపాదనే హివాక్యం భిద్యేతే। నచకల్పిత భేదే పుణ్డరీక వేష్టిత ఆకాశైక దేశేద్వావాప్యధివ్యాదీనా మనస్సమాధానముపపద్యతే। “ఏవమత్యావమాత పాస్యా విజరోవిమృత్యుర్విశోణో విజిఘ్నోసిపానః సత్యకామః సత్యసంకల్పః” ఇతి చాత్మత్వా వమాత పాప్యత్వాదయశ్చగుణాన భూతాకాశేసంభవన్తి। యద్యప్యాత్మశబ్దో జీవే సంభవతి తథాపిత రేభ్యః కారణేభ్యోజీవాశక్త్యాపినివర్తతాభవతి సహ్యుపాధి పరిచ్ఛిన్నస్యా రాగ్రోపమితస్య జీవస్య పుణ్డరీక వేష్టనకృతం దహరత్వం శక్యం నివర్తయితుమ్। బ్రహ్మభేద వివక్షయా జీవస్య సర్వగతత్వాది వివక్ష్యేతేతి చేద్యదార్మికతయాజీవస్య సర్వగతత్వాది వివక్ష్యేత తస్యైవబ్రహ్మణః సాక్షాత్సర్వగతత్వాది వివక్ష్యతా మితి యుక్తం బ్రహ్మపురమితి జీవేన పురస్యోపలక్షితత్వాద్రాజ్య ఇవ జీవస్యైవేదం పురస్వామినః పురైక దేశవర్తిత్వ మస్మిత్కృతే (బ్రూమః-పరస్యైవేదం బ్రహ్మణః పురం సుచచ్ఛరీరం బ్రహ్మపురమిత్యుచ్యతే। బ్రహ్మ శబ్దస్య తస్మిన్ముఖ్య త్వాత్తస్యా ప్యస్తేపురేణానేన సంబన్ధ ఉపలబ్ధిధిమానత్వాత్। అథవాజీవపుర ఏవాస్మిన్పుర్యా సంనిహితము పలక్ష్యతే। యథాశాలగ్రామే విష్ణుః సంనిహిత ఇతితదవత్, “తస్యభేదా కర్మ

చిత్తోలోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచిత్తోలోకః క్షీయత ఇతిచ
 (భా-౮।౧।౬) కర్మణామస్తవత్ఫలత్వ ముక్త్వా “అథయ ఇహాత్మాన
 మను విద్యవ్రజంత్యే తాంశ్చసత్యాన్కామాంస్తేషాం సర్వేషులో
 కేషు కామచారోభవతీ” త్రిప్రకృతదవారాకాశ విజ్ఞానస్యానస్త ఫల
 త్వం వదస్సరమాత్మత్వమస్యసూచయతి। యదప్యేతదుక్తం నదహరస్యా
 కాశస్యా స్వేష్టత్వత్వం విజ్ఞాపితస్యత్వంచశ్రుతం పరవిశేషణత్వేనో
 పాదానాదిత్యత్రబ్రూమః। యద్వాకాశేనా స్వేష్టవ్యత్వే నోక్తః స్యాత్
 ‘యానాన్వా అయమాకాశసావానేషాన ర్హదయ ఆకాశ ఇత్యాద్యా
 కాశస్వరూప ప్రదర్శనంనోప యుజ్యేత। నన్వేత దవస్తర్సర్తి వస్తుస
 ద్భావప్రదర్శనాయైవ ప్రదర్శ్యతే। “తంచేద్భూయ్యర్పదిదమస్మిన్ను
 హ్నాపురే దహదం పుణ్డరీకం వేశ్మదహరోస్మిన్నంతరాకాశః కింతదత్ర
 విద్యతే యద స్వేష్టత్వం యద్వావవిజ్ఞాపితవ్యమి” త్యాక్షి ప్యపరిహారా
 వసరకాశే పమ్యాపక్రమేణద్వా వాపుధివ్యాదీనామస్తః సమా
 హితత్వదర్శనా న్నైల దేవమ్। ఏవంహిసతియదస్త స్సమాహితంద్వావా
 పుధివ్యాదితద స్వేష్టత్వం విజ్ఞాపితవ్యం చోక్తంస్యాత్। తత్రవాక్యకే
 షోనోపపద్యేత। “అస్మిన్కామాః సమాహితాః” ఏవకత్వావహత
 పాప్కా ” ఇతిహిప్రకృతం ద్యావాపుధివ్యాది సమాధానా ధారమా
 కాశమాకృప్య “అథయ ఇహాత్మానమను విద్యవ్రజంత్యే తాంశ్చ
 సత్యాన్కామాని”తి సముచ్చయార్థేనచశబ్దేనాత్మానం కామాధార
 మాశ్రితాంశ్చకామాన్విజ్ఞే యాన్వాక్యకేషోదర్శన యతితస్మాద్వాక్యో
 పక్రమేపిదహరవవాకాశో హృదయ పుణ్డరీకాధి స్థానః సహస్రస్థానః
 సమాహితైః పుధివ్యాదిభిః సత్వైశ్చకామైర్విజ్ఞేయ ఉక్తఇతి గమ్యతే।
 సచోక్తభ్యోహేతుభ్యః పరమేశ్వరఇతి।౧౮।

గతికదాభ్యాంతథాహిదృష్టం లిజ్గంచ।౧౮।

దహరః పరమేశ్వర ఉత్తరేభ్యోహేతుభ్య ఇత్యుక్తం। తవనా

త తే హేతవ ఇదానీం ప్రవశ్యంతే ఇతశ్చ పరమేశ ఏవ హరః॥ యస్మా
ద్దహరవాక్యశేషే పరమేశ్వరస్యైవ ప్రతిపాదకౌగతి శబ్దాభవతి-
“ఇమాన్సుర్వాః ప్రజాతహర హర్తచ్ఛన్యవీణం బ్రహ్మలోకం నవి
ద్దన్తి”తి (ఛా-౮।౩।౨) తత్రప్రకృతం దహరం బ్రహ్మలోకశబ్దేనాభిధా
యతద్విషయాగతిః ప్రజాశబ్దవాచ్యానాం జీవానామభిధీయనూనాద్ద
హరస్య బ్రహ్మతాంగమయతి తథాహ్యహరహర్జీవానాం సుషుప్తావస్థా
యాం బ్రహ్మవిషయం గమనం దృష్టం శ్రుత్యన్త రే - “సతాతవాసో
పన్నోభవతీత్యేవమాదా (ఛా-౩।౮।౧) లోకేపి కిలగాఢంసుషుప్త
మాచక్షతే బ్రహ్మీభూతో బ్రహ్మతాంగతఇతి తథా బ్రహ్మలోక
శబ్దోఽపిప్రకృతే దహరే ప్రయుజ్య మానోజీవభూతాకాశశబ్దాం నిక
ర్తయన్బ్రహ్మతామన్యంగమయతి నను కమలాసనలోకమపి బ్రహ్మ
లోకశబ్దోగమయేత్ గమయేద్దది బ్రహ్మలోక ఇతి షష్ఠీ సమాస
వృత్త్యాప్యతాద్యేత త సామానాధికరణ వృత్త్యాతుప్యతాద్యమానో
బ్రహ్మైవలోకో బ్రహ్మలోక ఇతి పరమేవ బ్రహ్మగమయతి ఏత దేవ
చాహరహర్బ్రహ్మలోకగమనం దృష్టం బ్రహ్మలోకశబ్దస్యసామానాధి
కరణ్యవృత్తి పరిగ్రహేల్లితమ్ సహ్యహరహరిమాః ప్రజాః కార్యబ్ర
హ్మలోకం శ్రుత్యలోకాఖ్యం గచ్ఛన్తి శక్యంకల్ప యితమ్ ॥౧౮॥

ధృతేశ్చ మహిమ్నాస్యాస్మిన్నపలభేః ॥౧౯॥

ధృతేశ్చ హేతోః పరమేశ్వర ఏవాయం దహరః । కథమ్ ।
“దహరోస్మిన్నత్తరాకాశ” ఇతిహి ప్రకృత్యాకాశౌపమ్య పూర్వకం
తస్మిన్సర్వ సమాధాన ముక్త్యా తస్మిన్నేవతాత్మశబ్దం ప్రయుజ్యవహత
వాప్యత్వాది గుణయోగంచోపదిశ్యత మేవానతి వృత్తప్రకరణం నిరిశతి
“అథయ ఆత్మాసనేతుర్విధృతిరేమాం లోకానామ సంభేదాయ”తి
(ఛా-౮।౪।౧) తత్రవిధృతి రిత్యాత్మ శబ్దసామానాధి కరణ్యాద్విధారయ
తోచ్యతే । క్రిచఃకర్తరిన్మరణాత్ । యథోదక సంతానస్య విధార

యిత్రాలోకే సీతః కేత్రనంబదామ సంభేదాయ । ఏవమయమాత్మై
 మామధ్యాత్మాది భేదిన్నానాం లోకానాం పర్యాశ్రమాదీనాంచ
 విధారయితాసీతురసంభేదాయాసంకరామైతి । ఏవమిహప్రకృతేదహరే
 విధారలక్షణంమహిమానం దర్శయతి । ఆయంచమహిమా పరమేశ్వర
 ఏవశ్రుత్యన్తరా దుపలభ్యతే- “ఏతస్యవాక్షరస్య ప్రశాసనేగార్హి
 నూర్యా చంద్రమసా విధృతాతిషః” ఇత్యాదేః । తథాస్య త్రాపిని
 శ్చితే పరమేశ్వరవాక్యే శ్రూయతే- “ఏషసర్వేశ్వర ఏషభూతాధి
 పతి రేష భూతపాలఏష సీతుర్విధరణ ఏషాంలోకానామసంభేదాయే”తి ।
 ఏవంధృతేశ్చహేతో, పరమేశ్వర ఏవాయందహరః ॥౧౭॥

(పరిచ్ఛేదః) ౨౦ ।

ఇతిశ్చపరమేశ్వరేవ “దహరోస్మిన్తనరాకాశ” ఇత్యుచ్యతే ।
 యత్కారణ మాకాశశబ్దః పరమేశ్వరే ప్రసిద్ధః । ఆకాశోపై నామనా
 మరూపయోర్నిర్వహితా (భా-౧౧౧౮) “సర్వాణిహవా ఇమాని
 భూతాన్యా కాశాదేవసముత్పన్నాన్” (భా-౧౧౭౧) ఇత్యాదిప్రయో
 గదర్శనాత్ । జీవేతునక్వచిదాకాశశబ్దః ప్రయుజ్యమానో దృశ్యతే ।
 భూతాకాశేస్తుసత్యామిష్యాకాశ శబ్దప్రసిద్ధాపువమానోవమేయ భావా
 ద్యసంభవాన్నగ్రహీతవ్య ఇత్యుక్తమ్ ॥౨౦॥

ఇతరపరామర్శాత్ ఇతిచేన్నాసంభవాత్ ॥౨౧॥

యదివాక్యకేవలతేన దహర ఇతిపరమేశ్వరః పరిగృహ్యై
 తాస్మి తరస్యాపి జీవస్య వాక్యకేషే పరామర్శః- “అథయ ఏషసంప్ర
 నాజోన్మాచ్ఛరీరాత్పుముత్థాయ పరంజ్యోతిరుప సంపద్యస్వేనరూపేణాభి
 నిష్పద్యతే ఏష ఆత్మేతిహోవాచేతి, (భా-౧౧౩౧౮) అత్రిహిసంప్రసాద

శ్రీః శ్రుత్యం తేనుషుప్తావస్థాయాం దృష్టత్వాత్తదవశానంతరం శక్తి
త్యుపస్థాపయితుం నారాగతమ్! ఏవంజీవవిషయోపి భవిష్యతి! తస్మాద్ది
తరవరామశ్శాస్త్రం హోసీన్నన్నరాకాశి “ఇత్యత్రసంపదజీవజీవితే
ఇతి చేన్నైతదేవస్యాత్! కస్మాదసంభవాత్! సహజీవో బుద్ధ్యాన్య
పాధిపరిచ్ఛేదాభిమానీ సన్నాకాశేనో పమీయతే! సచోపాధిధర్మాన
భిమన్యమానస్యా పహత పాపృత్వాదయోధర్మాస్సంభవన్తి॥౨౦॥

ఉత్తరాచ్ఛేదావిర్భూతస్వరూపస్తు ॥౨౧॥

ఇతరవరామశ్శాస్త్రం జీవాశక్త్యా జాతాసాసంభవాన్నిరా
కృతా! ఆధేదానీం మృతస్త్వేవామృతస్థికాత్వం సముత్థానం జీవాశం
కాయాః క్రియతే ఉత్తరస్మాత్వాజ్ఞా వత్సాద్వాక్యాత్! తత్రహి
“యత్యావహతపాస్మా” ఇత్యవహత పాస్మాత్వాది గుణకమాత్మాన
మన్వేషన్యం విజిజానీ తవ్యంచ ప్రతిజ్ఞాయ “యవిషోక్తిని పురుషో
దృశ్యతపష ఆత్మే” తిబ్రువన్నక్షిప్తం ద్రష్టారం జీవమాత్మానం నిర్దిశతి
“ఏతం త్వేవతే భూయోను వ్యాఖ్యాన్యామీ”తి (భా-౮/౨౧౩) చత
మేవపునః పునః పరామృత్య “యవిషస్వప్నేమహీయ మానశ్చర త్వేష
ఆత్మేతి (భా-౮/౧౦౧౦) “తద్యత్రైతత్పునః సమస్తః సంప్రసన్నః
స్వప్నం నవిజానాత్వేష ఆత్మే”తి చ జీవమే వాపస్థానరగతం వ్యాచక్షే!
తస్యైవహావహతపాస్మాత్వాది దర్శయతి! “ఏతదమృతమభయమే
తద్భృహ్మతీ”తి “నాహాభివ్యయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాత్వ
యమమహాస్మీతి నో ఏవేమాని భూతానీ తిచ (భా-౮/౧౦౨) సుషు
ప్తావస్థాయాం దోషముపలభ్య “ఏతం త్వేవతే భూయోనువ్యాఖ్యా
న్యామీనో ఏవాన్యత్రైతస్మా” దితిచోప క్రమ్యశరీరసంబంధ పూర్వకం
“ఏవసంప్రసాదో స్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రోషసంపద్య
స్వసరూపేణాభి నివృద్ధ్యతేన ఉత్తమః పురుష” ఇతిజీవమేవ శరీరా

త్సముత్థితముత్తమ పురుషం దశయతి తస్మాకస్మి సంభవోజీ వేపార
 మేశ్వరాణాం ధర్మాణామహో “దహరోస్మిన్నతిరాకాశ” ఇతిజంపవోక్త
 ఇతిచేతకశ్చిద్భూయ యాత్తంప్రతిబ్రూయదా విర్భూతస్వరూపస్త్వితీ
 తుశబ్దః పూర్వపక్షవ్యా వృత్త్యర్థః నోత్తరస్మాదపిచాక్యాపిహజీవస్యా
 శబ్దా సంభవతీత్యర్థః కస్మాద్యత్తతాప్యావిర్భూత స్వరూపాజీవో
 వివక్ష్యతే ఆవిర్భూతంస్వరూపమస్యేత్యా విర్భూతస్వరూపః భూత
 పూర్వగత్యాజీవ వచనమే తదుక్తంభవతి “యవహోక్షి గీత్యక్షి లక్షి
 తండ్రప్తారం నిర్దిశ్యోదశరావ బ్రాహ్మణేనై నంశరీ రాత్మతయాప్యతాప్య
 “ఏతంత్యేవతే” ఇతిపునః పునస మేవచ్యాభ్యేయ త్వేనాకృత్యస్య స్యేన్న
 నుషుపోవన్యాసక్రమేణ “పరంజ్యోతి రుపసంపద్యస్తేన రూపేనాభినిష్ప
 ద్యతే” ఇతియదస్యపారమార్థికంస్వరూపం పరంబ్రహ్మతద్రూపతయైవం
 జీవంవ్యాచక్ష్మేన జై వేన రూపేణ యత్పరంజ్యోతి రుపసంపత్త్యం
 శ్రుతంతత్పరం బ్రహ్మ తచ్చావమాత పాపృత్వాది ధర్మకంతదేవజీవస్య
 పారమార్థికం స్వరూపం - “తత్త్వమసీ” త్యాదిశాస్త్రీభ్యః నేతరదు
 పాధికల్పితమ్ యావదేవహిస్థాగావివ పునవబుద్ధిద్వైతలక్షణామవి
 ద్యాం నివర్తయన్మాటస్ నిత్యవృత్తస్వరూపమాత్మానమహం బ్రహ్మ
 స్మృతిన వ్రతినద్యతే తావజీవస్యజీవత్వమ్ యదాతు జేహేన్ద్రియమ
 నోబుద్ధి సంఘాతాద్వృత్తాప్య శ్రుత్యావ్రతిహోధ్యతేనాసిత్వం జేహేన్ద్రి
 యమనోబుద్ధి సంఘాతి నాసిసంసారీ కింతర్హితద్యత్సత్త్వం ఆత్మాచైత
 న్యమా తస్వరూపమాత్మానం వ్రతిబుధ్యాస్మాచ్ఛరీరాద్యభిమానాత్స
 ముత్తివ్వస్సవేన కూటస్థ నిత్యదృక్స్వరూప ఆత్మాభవతి “సయోహవై
 తత్పరంమంబ్రహ్మవేద బ్రహ్మేవభవతీ” త్యా దిశ్రుతిభ్యః (ముణ్డ
 ౩.౨౧) తదేవచాస్య పారమార్థికంస్వరూపం యేనశరీరాభ్యముత్థా
 యస్యేన రూపేనాభినిష్పద్యతే. ౨౨.

అన్యార్థశ్చపరామర్శః : ౨౩.

అథయోదహరవాక్యకేపేజీవ పరామర్శోదశితః “అథయవేవ

సంప్రసాద" ఇత్యాదిః (భా-౧-౧౩౧౪) సదహానేవరమేశ్వరే వ్యాఖ్యా
యమానేన జేహాపాసనోపదేశోన ప్రకృతవిశేషావదేశ ఇత్యనర్థః తస్మిం
ప్రాప్నోతీత్యత ఆహ- అన్యార్థోయం ఎరామశోనచజీవన్మయాపవ్యక్త
సాయాః కింతర్హి పరమేశ్వరస్వరూపవ్యవసాయాః కథమ్! సంప్రసాద
శబ్దోద్భవో జేహోజాగరితవ్యవసారే జేహేన్ద్రియ వజ్జగధ్యక్షోభూత్వా
తద్వాసనా నిర్మితాంశ్చస్వన్న నాడిచరోనుభూయత్రాంతః శరణం
ప్రేప్నుయథయరూపాదపి శరీరాభిమానాత్స ముతాయనుషుప్తావస్థా
యాం పరంజ్యోతి రాకాశ శబ్దితం పరంబ్రహ్మసంపద్యవిశేష విజ్ఞా
నసత్త్వంచ పరిత్యజ్యస్వేనరూపేణాభి నిష్పద్యతే యదస్యావసంపత్తవ్యం
పరంజ్యోతిశ్యేన రూపేణాయమభి నిష్పద్యతే సఏష ఆత్మావహత
పాప్మత్వాదిగుణ ఉపాస్య ఇశ్యేవమర్థోయంజీవరామర్శః పరమేశ్వర
వాదినో ప్రియపద్యతే-౨౪॥

౧౭॥ జ్యోతిరధికరణమ్!

జ్యోతిర్దశనాత్ ॥౨౪॥

ఏషసం ప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సమత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసం
పద్యస్వేన రూపేణాభి నిష్పద్యతే "ఇతిశ్రూయతే! (భా-౧-౧౩) తత్ర
సంశయ్యతే! కింజ్యోతిశ్చబ్దంచతుర్విషయతమోపహంతేజః కింవాపరం
బ్రహ్మేతి! కింతావత్ప్రాప్తం! ప్రసిద్ధమేవ తేజోజ్యోతిః శబ్దమితి!
కుతః తత్రజ్యోతిశ్చబ్దస్వరూఢత్వాత్! తస్మాత్ప్రసిద్ధమేవతేజో జ్యోతిః
శబ్దమిత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః! పరమేనబ్రహ్మజ్యోతిః శబ్దమ్! కస్మాత్!
తస్యహీహ ప్రకరణేవత్వత్వేనాను పుత్తిర్నైవశ్యతే- "య ఆత్మావహ
తపాస్మా" (భా-౧-౧౨౧౧) ఇత్యవహత పాప్మత్వాదిగుణకన్యాత్మనః ప్రక
రణాదావన్వేష్యత్వేన జిజ్ఞాసితవ్యత్వేనచ ప్రతిజ్ఞానాత్! "ఏతంత్యే
వతేభూయోనువ్యాఖ్యాస్యామితి! (భా-౧-౧౧౨౧) ఇతిచా శరీరతా
యైజ్యోతిస్సం పత్తేసాన్యభిధానాత్ బ్రహ్మభావాత్పాన్యతా శరీరతా
నుపపత్తే! "పరంజ్యోతిః" "న ఉత్తమః పురుష" ఇతిచ విశేషణాత్!
(భా-౧-౧౧౨౩) ॥౨౪॥

౧౬౬) అహంసాధికరణమ్ । అకాశోరానరత్వాదివ్యవచేహత్ ॥౨౧॥

“అకాశో వైనామ నామరూపయోర్నిర్వహతాతే యవన్తరా తచ్చిహృతదమృతం స ఆత్మేతి శ్రూయతే (భా-౮౧౩౧) తత్తి మాకాశశబ్దం పరంబ్రహ్మ కింవాప్రసిద్ధమేవ భూతకాశమితిచిచారేభూత పరిగ్రహోయక్త ఆకాశ శబ్దస్య తస్మిన్మాథత్వాత్ । నామరూపయో ర్నిర్వహణర్యతావకాశదానద్వా రేణ తస్మిన్వ్యజృతుంశక్యత్వాత్ స్రష్టృ త్వాదేచ్చస్పష్టస్యబ్రహ్మలిజ్జనాశ్రవణాదిత్యేవం ప్రాప్తృదముచ్యతే-పర మేవ బ్రహ్మహకాశశబ్దం భవతుమర్హతి । కస్మాన్మాన్తరత్వాదివ్యవచే హత్ । “తేయదన్తరాతచ్చిహృ”తి హినామరూపాభ్యామర్థాన్తర భూతిమాకాశం వ్యవదిశతి । నచ బ్రహ్మణోవ్యన్నామ రూపాభ్యామర్థాన్తరం సంభవతి । సర్వస్యవికారజాతస్య నామరూపాభ్యామేవవ్యాకృత త్వాత్ । నామరూపయోరపి నిర్వహణం నిర్జుశంస బ్రహ్మణోవ్య త్రసంభవతి । “అసేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీ త్యాదిబ్రహ్మకర్తృకత్వశ్రవణాత్ (భా- ౬౧౩౧) ననుజీవస్వాపిప్రత్యక్షం నామరూప విషయం నిర్వృత్తమస్తి । బాధమస్తి । అభేదస్త్విహ వివక్షితః । నామరూపనిర్వహణాభిధానాదేవచ స్రష్టృత్వాది బ్రహ్మలిజ్జ మభిహితం భవతి । “తచ్చిహృతదమృతంస ఆత్మేతిచ (భా-౮౧౩౧) బ్రహ్మవాదస్యచలిజ్జాని । “ఆకాశస్సలిజ్జాది” త్యస్యైవాయం వవశ్యః ॥౨౧॥

౧౬౭) కారణత్వాధికరణమ్ । కారణత్వేనచాకాదిషు యథావ్యవది

ప్రకృతః ॥౨౨॥

ప్రతిపాదితం బ్రహ్మణో లక్షణమ్ । ప్రతిపాదితంచ బ్రహ్మవిష యం గతిసామాన్యం వేదాన్తవాక్యానామ్ । ప్రతిపాదితంచ ప్రధానస్వా శబ్దత్వమ్ । తత్రేదమపరమూశజ్జతే-పజన్మాది కారణత్వం బ్రహ్మణో బ్రహ్మవిషయంవాగతి సామాన్యం వేదవాక్యానాం ప్రతిపత్తుం శక్యమ్ ।

కన్నాత్! విగానదశనాత్! సతివేదాంతం వ్యావ్యా సృష్టిమలభ్యతే
 క్రమాదివైచిత్ర్యాత్! తథాహ - క్వచిత్ “ఆత్మనాకాశః సంభూ
 త” ఇత్యాకాశాదికా (వై-౨౧) సృష్టిరామాయతే! క్వచిత్తేజ
 ఆదికా - “తత్తేజోఽసృజితే”తి (ధా-౬౧౨౩) క్వచిత్ప్రాణాదికా-
 “సప్రాణమసృజత ప్రాణాచ్ఛ్చిదామి”తి (వై-౬౧౪) క్వచిదక్రమేనేవ
 లోకానాముత్పత్తిరామాయతే - “సఇమాంల్లా కాససృజత! అమ్నో
 మరీచిర్మరమావ” ఇతి! (ఐత-౪౧౧-౨) తథాక్వచిదసత్పూర్వికాసృ
 ష్టిః పత్యతే - “అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ తస్మాదాసీత్ తస్మాదపదమి”తి
 (ధా-౩౧౧౪౧) క్వచిదసద్వాదనిరాకరణేన సత్పూర్వికాప్రక్రియాప్ర
 తిజ్ఞాయతే - “తథైక ఆహురసదేవేదమగ్ర ఆసీత్” త్యుపక్రమ్య
 “కుతస్తుఖలుసోమ్యైవంస్యాదితిహో వాచకథమసతస్సజ్జాయేతేతి సత్త్వై
 వసోమ్యైదమగ్ర ఆసీద్”తి (ధా-౬౧౨౧౧౨) క్వచిత్స్వయంకర్తృత్వేన
 వ్యాక్రియాజగతోనిగద్యతే - తద్దేదంతర్వ్యవ్యాకృత మాసీత్ తస్మా
 దూపాభ్యామేవవ్యాక్రియతే”తి (బృ-౧౪౧౨) ఏవమనేకథావి ప్రతి
 పత్తైర్వస్తువి కల్పస్యాను పపత్తైర్న వేదాంత వాక్యానాం జగత్కార
 ణావధారణ పరతాన్యాయా! స్మృతీన్యాప్రసిద్ధిభ్యాంతు కారణాంతర
 పరిగ్రహోన్యాయ్య ఇత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూముః! సత్యపిప్రతివేదాంతంసృజ్య
 మానేష్యాకాదిషు క్రమాదిచ్ఛారణేవిగానేన స్రష్టరి కించిద్విగానమస్తి!
 కుతః! యథావ్యపదిష్టే! యథాభూతోహ్యేకస్మిన్వేదాన్తే సర్వజ్ఞః
 సర్వేశ్వరః! సర్వాత్మైకోద్వితీయః కారణత్వే నవ్యపదిష్ట స్రభాభూత
 ఏవవేదాంతేష్యపివ్య పదిశ్యతే - “సత్యంజ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ”తి
 (తై-౨౧) ఆత్రతాపత్ జ్ఞానశబ్దేన పరేణచతద్విషయేణకామయితృత్వ
 వచనేన చేతనం బ్రహ్మన్యరూపయద పరప్రయోజ్యత్వే నైశ్వరం
 కారణ మబ్రవీత్! తద్విషయే నైవపరేణాత్మ శబ్దేన శరీరాదిలోక పరం
 పరయాచాంతమప్రవేశనేన సర్వేషామంతః ప్రత్యగత్మానం నిరధార
 యత్! బహుస్యాం ప్రజాయేయే”తి (తై - ౨౩) చాత్మవిషయేణ
 బహు భవనానుశం సనేనసృజ్యమానానాం వికారాణాం స్రష్టరభేదమ

భావతః తథా “ఇదం సర్వమస్మజతః యదిదం కించోతి (తై-౨౩) సమస్తజగత్సృష్టినిర్దేశేన (సాక్షాత్సృష్టేర్ ద్వితీయం) స్రష్టారమచక్షే. తగత్రయల్లక్షణం బ్రహ్మకారణత్వేన విజ్ఞాతంతల్లక్షణ మేవాస్యత్రాపి విజ్ఞాయతే- “సదేనోమ్యేద మగ్రసీదేక మేనాద్వితీయమ్” “తద్దక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్రేజోస్సృజతేతి (భా-౩౧౧,౩) తథా “ఆత్మావాచనమేకవచాగ్ర సీన్నాస్యత్కించన మివత్. సతతతలో కాన్నుస్మజా” ఇతిచ. (ఏత-౪౧౧.౧౨) ఏవంజాతీయకస్యకారణ స్వరూపణ వంస్యవాక్యజాతస్య ప్రతివేదాస్త మవిగతార్థత్వాత్. కార్యవిషయంతు విగానం దృశ్యతేకచిదాకాశాది కాస్పష్టిః క్వచిత్తేజ ఆది కేత్యేవం జాతీయకమ్. సచ కార్యవిషయేణ విగానేన కారణమపిబ్రహ్మసర్వవేదానే వ్య విగీతమధి గమ్యామానమ వివక్షితం భవతు మర్హతీతి శక్యతే వస్తుమ్. అతిప్రసక్తాత్. భవేదపి కార్యస్యవీరతత్వమ ప్రతిపాద్యత్వాత్. సహాయం సృష్ట్యాది ప్రవేశ్యః ప్రతిపాద యిషితః। సహితత్ప్రతిబద్ధః కశ్చిత్పురుషార్థో దృశ్యతేశ్రూయతేవా. సచకల్పయితుం శక్యతే. ఉపకరణమేవ సంహారాభ్యాంతత్ర తత్రబ్రహ్మవిషయైర్వాక్యైః సాకమేకవాక్యతా యాగమ్య మానత్వాత్. దక్షయతిచ సృష్ట్యాదిప్రవేశ్యస్య బ్రహ్మప్రతిపత్త్యర్థతామ్. “అన్నే ససోమ్య శుజ్ఞేనా పోమూలమన్విచ్ఛాచ్ఛద్ధిః సోమ్యశుంగేన తేజో మూల మన్విచ్ఛతేజసా సోమ్య శుజ్ఞేన సన్మూలమన్విచ్ఛేతి (తా-౩౧౧౪) మృదాదిదృష్టా నైశ్చకార్యస్యకారణేనా భేదం వదితుంసృష్ట్యాది ప్రవేశ్యః శ్రావ్యతేజాది గమ్యతే. తథాచ సంప్రదాయవిదోవదన్తి- “మృల్లోహ విస్ఫులిక్లాద్యైః సృష్టిర్యాచోదితాస్యథా. ఉపాయస్సోపతారాయనాసి భేదః కథంచనేతి (మాణ్డూకా ౩౧౫) బ్రహ్మప్రతిపత్తి ప్రతిబద్ధంతు ఫలం శ్రూయతే- “బ్రహ్మవిదాపోతీతి వరమ్ (క్ష-౨౧) తరతిశోకమాత్మ విత్” (భా- ౨౧౧౩) ‘తమేవదిత్వాతి మృత్యుమేతీతి (శ్వే-౩౧౦) ప్రత్యక్షవగమం చేదం ఫలమ్. “తత్త్వ మసీత్యసంర్యాత్మత్వ ప్రతిపత్తౌ సత్త్వాంసం సార్యాత్మత్వ వ్యాప్తతైః ॥౨౩॥

యత్ననః కారణవిషయవిగానం దశిత" మనస్వో షమగ్రే

అనీదిత్వాది తత్పరిహర్య మశ్రోచ్యతే-

సమాకర్ణాత్ || ౨౭ ||

“అసద్వాదమగ్ర అనీది”తి నాత్మాస్మిన్ని రాత్మకంకారణత్వే
సత్రావ్యతే। యతః “అసన్నేపనభవతి అసన్న”పౌతి వేదచేత్ అస్తి
బ్రహ్మేతిచేద్వేదా సంతమేనం తతోవిదు” రిత్యసద్వాదాపచాదేనాస్తిత్వ
లక్షణం బ్రహ్మేన్నమయాది కోశవరంపరయా ప్రత్యగత్కాననిర్దార్య
“సోకామయతే”తి తమేన ప్రకృతం సమాకృప్య సప్రవర్ణం సృష్టిం
తస్మాచ్ఛ్చివయిత్వా “తత్పత్వమిత్యాచక్షత” ఇతిచోప సంకృత్య
“తదప్యేషశోభవతీ”తి తస్మిన్నేవ ప్రకృతేర్థే శ్లోకమిమముదా
హరితి- “అసద్వాదమగ్ర అనీది”తి। యదిత్వసన్ని రాత్మకమస్మింఛోకే
భిప్రేయేతతోన్యసమాకర్షణే న్యస్యో దాహరణాద సంబద్ధంవాక్యచూ
పద్యేత। తస్మాన్నామపరూప వ్యాకృత పస్తువిషయః పాప్రయోగ సచ్చ
బ్ధః ప్రసిద్ధఇతి తద్వ్యాకరణభావాపేక్షయాప్రాగుత్పత్తేః సదేవ బ్రహ్మ
సదివాసీ ణిత్వచర్యతే। ఏషేన “అసదేవేదమగ్ర అనీది” త్యత్రాపి
యోజనా। (భా-౩1౧౮12) “తత్పదానీది”తి సమాకర్షణాత్। అత్య
స్తాభావాభ్యుపగమేహితత్పదానీదితికింసమాకృష్టేతి తద్దైక ఆహారసదే
వేదమగ్ర అనీదిత్యత్రాపి (భా-౬1౨12) సమత్వస్త రాభిప్రాయేణాయ
మేకీయమశోపన్యాసః క్రియాయామివ వస్తుని వికల్పస్యాసంభవాత్।
తస్మాచ్ఛ్చితి పరిగృహీత సత్పక్షదాధ్యో యైవాయం మన్దమతి
పరికల్పితస్య సత్పక్షస్యోపన్యసస్యనిరాస ఇతిద్రష్టవ్యమ్। “తదేదంత
వ్యాకృతవ్యాకృతమానీది”త్యత్రాపి (బృ-౧1౪12) నిరధ్యక్షస్య జగ
తోవ్యాకరణం కథ్యతే- “సప్రవర్ణప్రవిష్ట అనభాగ్రేభ్యః” ఇత్యధ్యక్ష
స్యవ్యాకృతకార్యాను ప్రవేశత్వేన సమాకర్షాత్। నిరధ్యక్షే వ్యాకర

కాభ్యుపగమేహ్యన్త కేణ వ్రతప్రతావలమ్బినాన ఇన్ద్రనేనసర్వనామ్నాకః
 కార్యాను ప్రవేశి ష్టేన సమాకృష్యేత్ | చేతనస్యచాయమాత్మనః శరీ
 రేనుప్రవేశః శ్రూయతే | ప్రతిష్ఠస్యచేతనత్వశ్రవణాత్ | “పశ్యంత్యక్షుః
 శ్రుణ్వణ్శ్రోత్రం మన్వానోమన” ఇతి | అపిచయాదృశమిదమద్యత్యేనా
 మరూపాభ్యాం వ్యాక్రియమాణం జగత్సాధ్యక్షం వ్యాక్రియత ఏవమా
 దినగ్గేపితి గమ్యతే | దృష్టవిపరీతకల్పనా నుపపత్తేః | శ్రుత్యన్తరమవ్య
 “నేనజేచేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణీ”తి (భా-౬|౩|౨)
 సాధ్యమేవజగత్తో వ్యాక్రియం దర్శయతి | వ్యాక్రియత ఇత్యపికర్మ
 కర్తరిలకారః సత్వేపవరమేవ్వరే వ్యాకర్తరి సాకర్మ మపేక్ష్య ద్రష్టవ్యో
 యథాలూయతేకేదారః స్వయమేవేతి సత్వేన పూర్ణాకేలవిరి |
 యద్వా కర్మణ్యేవైషలకారోర్థాక్షిప్తం కర్తారమపేక్ష్యద్రష్టవ్యః |
 యథాగమ్యతేగ్రామ ఇతి | ౨౭ |

౨౮|| వాక్యాన్వయాధికరణమ్ | వాక్యాన్వయాత్ | ౨౮ |

బృహదారణ్యకే మైత్రేయీ బ్రాహ్మణే ధీయతే “సవా ఆరే
 సత్యః కామాయే” త్యుపక్రమ్య “సవా ఆరేసర్వస్యకామాయసర్వం
 ప్రియం భవత్సాత్మనస్తు కామాయసర్వం ప్రియం భవత్సాత్మావా
 అరేద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యో మైత్రేయాత్మనో
 వాఆరేదర్శనేన శ్రవణేన మత్వావిజ్ఞానేనేదం సర్వం విదితమ్”తి
 (బృ-౪|౫|౩) తత్రైతద్విచిత్త్య తేకింవిజ్ఞానాత్మైవాయంద్రష్టవ్యశ్రోతవ్య
 త్యాది రూపేణోపదిశ్యత ఆహోస్విత్పరమాత్మైతి | కుతః పునరేషా
 విచిత్త్యా | ప్రియసంసూచితేనాత్మనా భోక్తృప్రకమాద్విజ్ఞానాత్మోప
 దేశ ఇతి ప్రతిబాతి | తథాత్మ విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానోపదేశాత్పరమా
 త్మోపదేశ ఇతి | కింతావత్సాన్వయే విజ్ఞానాత్మోపదేశఇతి కస్మాత్
 ఉపక్రమసామర్థ్యాత్ | పతిజాయాపుత్రవిత్తాది కంహిభోగ్య భూతం

సర్వం జగజ్జాతార్థత యాప్రియం భవేతితి ప్రియసగ నూచితంభోక్తా
 రమాత్మాన ముపక్రమ్యానన్తరమిద మాత్మనోదర్శనాద్యుపదిశ్యమా
 నం కస్యాన్యస్యా త్మనః స్వాత్ మధ్యేపి “దంఘహద్భూత మనన్త
 మపారంవిజ్ఞానఘన ఏవైతేభ్యోభూతిభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవాను
 వినశ్యతి నప్రేత్యసం జ్ఞానీతి ప్రకృత స్తైవమహాశోభూతస్యద్రష్టవ్యస్య
 భూతేభ్యః సముత్థానం విజ్ఞానాత్మభావేన బ్రువన్విజ్ఞానాత్మన ఏవేదం
 ద్రష్ట వ్యత్వోదర్శయతి తథా “విజ్ఞాతారమరేకేన విజానీయాది”తి
 కర్తృవచనేనశబ్దేనోప సంహారాద్విజ్ఞానాత్మానమేవేహోపదిష్టం దర్శ
 యతి తస్మాదాత్మవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానపచనం భోక్తృత్వాద్భోగ్య
 జాతస్యా పచారికం ద్రష్టవ్యమిత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః- పరమాత్మో
 విదేశఏవాయం కస్మాత్ వాక్యాన్వయాత్ వాక్యం హీదం పా
 ర్వావర్యేణావేక్ష్యమాణం పరమాత్మానం ప్రతి అన్వితాయశం
 త్యతే! కథమితి తదుపపాద్యతే! ఆమృతత్వస్య తునాశాస్తివితైనేతి
 యాజ్ఞవల్క్య దుపశ్రుత్య “యేనాహం నామృతాస్యాంకిమనాం తేన
 కుర్యాం యదేవ భగవాన్స్వేద తదేవమే బ్రూహి”త్య మృతత్వ
 మాకాసానాయైమైతేయా యాజ్ఞవల్క్య ఆత్మావిజ్ఞాన మిదముపది
 శతిన చాన్యత్ర పరమాత్మ విజ్ఞానాదమృతత్వ మస్తితి శ్రుతివాదా
 వదన్తి తథాచాత్మ విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానముచ్యమానం నాన్యత్ర పర
 మకారణ విజ్ఞానాన్ముఖ్యమవకల్పతే నచైతదా పచారిక మాశ్రయి
 తుంకోత్యం యత్కారణమాత్మ విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞా యాన
 న్తరేణ గ్రహేన తదేవోప పాదయతి- “బ్రహ్మతం పరాదాద్యోన్య
 త్రాత్మనో బ్రహ్మవేదే” త్యాదినా యోహి బ్రహ్మక్షత్రాదికం జగ
 దాత్మనోన్య తస్మా తంత్యేణలబ్ధసద్భావం వశ్యేతి తంవిధ్యాదర్శి
 సంత దేవ విధ్యాదృష్టం బ్రహ్మక్షత్రాదికం జగత్పరాకరోతిభద్రస్థి
 మహోద్యో” దంసర్వం యదయమాత్మేతి సర్వస్యవస్తుజాతస్యాత్మా వ్యతి
 రేక మనతార యతి! దుందుభ్యాదిదృష్టానైశ్చ (బృ-రగి-౮) తమేవా
 వ్యతిరేకందృశయతి, అన్యమహతోభూతస్యనిః శ్వసితమేతద్యస్యగ్నేద”

ఇత్యాదినా (బృ-ర|గి|౧౧) చ ప్రకృతస్యాత్మనో నామరూపకర్మప్రపశ్చ
కారణతాం వ్యాచక్షాణః పరమాత్మాన మేనం గమయతి| తద్ధైవైకా
యన ప్రక్రియాయామపి (బృ-ర|గి|౧౨) సవిషయస్యసేన్ద్రియస్యసాన్తః
కరణస్య ప్రపశ్చస్యైకాయనమనంతర మబాహ్యోక్తత్వం ప్రజ్ఞాప
ఘనం వ్యాచక్షాణః పరమాత్మాన మేనం గమయతి| తస్మాత్పరమాత్మన
ఏవాయం దశన్ నాద్యుపదేశ ఇతి గమ్యతే || ౨౮ ||

యత్ప్రసరుక్తం ప్రియసంసూచితోపక్రమాద్విజ్ఞానాత్మన ఏవా
యం దశన్ నాద్యుపదేశ ఇత్యత్రబ్రూమః-

(పరిజ్ఞాసిద్ధిరిజమాశ్చరభ్యః || ౨౯ ||

అస్త్యత్ర పరిజ్ఞా “ఆత్మవిజ్ఞాతే సర్వమిదం విజ్ఞాతం భవతీషం
సర్వం యదయమాత్మే”తివ | తస్యాః పరిజ్ఞాయాః సిద్ధిం సూచ
యత్యేతలిజం యత్ప్రియసం సూచితస్యాత్మనోద్రవ్యవ్యాధిసంకీర్తనమ్
యదిహ విజ్ఞానాత్మా పరమాత్మనోస్యః స్వాత్మః పరమాత్మవిజ్ఞానేపి
విజ్ఞానాత్మాన విజ్ఞాత ఇత్యేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం పరిజ్ఞాతంతద్ధియేత|
తస్మాత్ప్రతిజ్ఞా సిద్ధ్యర్థం విజ్ఞానాత్మ పరమాత్మానోరభేదాంశే నోపక్ర
మణ మిత్యాశ్చరభ్య ఆచార్యో మన్యతే || ౨౯ ||

ఉత్త్ర-మిష్యత ఏవం భావాదిత్యేదులోమః || ౩౦ ||

విజ్ఞానాత్మన ఏవదే హేన్ద్రియమనోబుద్ధిసంఘాతోపాధిసంపర్కా
త్కలుషీభూతస్యజ్ఞాన భ్యానాదిసాధనానుష్ఠానా త్సంప్రసన్నస్యదేహ
దిసంఘాతాదుత్త్ర-మిష్యతః పరమాత్మైక్యోపపత్తే రిదమభేదేనోప
క్రమణమిత్యేదులోమి రాచార్యోమన్యతే | తుత్యేచ్ఛేపం భవతి -
“ఏష సంప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్మముతాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేన
రూపేణాభి నిష్పద్యతే” ఇతి (భా-ర|గి|౨౩) క్వచిచ్ఛకేవాశ్రయమపి

నామరూపం నదీనికళ నేనజ్ఞాపయతి - “యథా”ద్యుఃస్వప్నమానాః
సముద్రేస్తంగచ్ఛన్దినామరూపే విహాయ । తథావిద్వాన్నామరూపా
ద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యమితి (ముణ్డ - 31-౨1౮)
యథాలోకేనద్యుః స్వాశ్రయమేవ నామరూపం విహాయ సమస్తమువ
యస్త్యేనం జీవోఽపిస్వాశ్రయ మేనామరూపం విహాయపరంపురుష
ముపైతీతి హితతార్థః ప్రతీయతే దృష్టాన్త దాప్తాన్త యోస్తుల్య
తాయై 1301

అవస్థితేరితి కాశకృత్సన్న్ః 1301

అస్యైవ పరమాత్మినో నేనాపి విజ్ఞానాత్మ భావేనావస్థానాదువ
పన్న మిదమభేదేనోపక్రమణ మితి కాశకృత్సన్న్ః ఆచార్యోచయతే ।
తథాచబ్రాహ్మణమ్ - “అనేనజీవేనాత్మ నానుప్రవిశ్య నామరూపే
వ్యాకరవాణీత్యేవం జాతీయకం (భా-౬131-౨) పరస్యైవాత్మనో జీవ
భావే నావస్థానం దర్శయతి । మంత్రవర్ణశ్చ - “సర్వాణి రూపాణి
విచిత్యధీరోనామాని కృత్వాభివసన్యదాస్త” ఇత్యేవం జాతీయకః ।
(తైః ౩1-౩1-౨2) నచతేజః ప్రభృతీనాం సృష్టౌ జీవస్య పృథక్సృష్టిః
శ్రుతాయేన పరస్మాదాత్మనోస్య సద్వికారో జీవఃస్యాత్ । కాశకృత్సన్న్ః
స్యాచార్యస్యా వికృతః పరిమేష్వరో జీవోనాస్య ఇతిమతమ్ । ఆశ్మరధ్య
స్యతు యద్యపి జీవస్య పరస్మాదస్యత్వ మభిప్రేతం తథాపిప్రతిజ్ఞాసిద్ధే
రితి సాపేక్షత్వాభిధానాత్కార్య కారణభావః క్రియాసమ్యభిప్రేత ఇతి
గమ్యతే । జ్ఞాదురో వివక్షేపునః స్పష్టమేవావస్థానరావేక్షాభేదాభేదా
గమ్యతే । తత్రకాశకృత్సన్న్ః యం మతం శ్రుత్యనుసారితి గమ్యతే ।
ప్రతిపిపాద విషయతార్థానుసారా తత్త్వమసీ” త్యాది శ్రుతిభ్యః ।
ఏవంచసతి తజ్జ్ఞానాదమృతత్వ మవకల్పతే । వికారాత్కృత్యేహి జీవస్య
భృవగమ్యమానే వికారస్య ప్రకృతి సంబంధేప్రలయప్రసంగాన్నతజ్జ్ఞానా
దమృతత్వ మవకల్పేత । అతశ్చస్వాశ్రయస్యనామరూపస్యా సంభవా

దుపాభ్యుత్థయం నామరూపంజీవ ఉపచర్యతే । అత ఏకోత్పత్తిరపి
జీవస్యకృచ్ఛిచ్ఛి విస్ఫులిజో దాహరణేన శ్రావ్యమాణోపాధ్యాత్రయైవ
వేదితవ్యా । యదప్యక్తం ప్రత్యురస్యైవ మహతోభూతస్య ద్రష్టవ్యస్య
భూతేభ్యస్సముత్థానం విజ్ఞానాత్మ భావేన దర్శయన్విజ్ఞానాత్మసంపదం
ద్రష్టవ్యత్వం దర్శయతీతి తత్రాపీయమేవ తిసూత్రయోజ యితవ్యా ।
“ప్రతిజ్ఞాసి దేహిమాశ్చరభ్యః” - ఇదమత్రప్రతిజ్ఞాతమ్ । ఆత్మ నివిదితే
సర్వం వినితం భుతి “ఇదం సర్వం యదయమాత్మా” తిచ (బృ-౨।
౪।౬) ఉపసాదితంచ సర్వస్యనామరూపకర్మ ప్రసక్తస్యైవ ప్రవత్వా
దేక ప్రలయత్వాచ్చ మందుభ్యాదిదృ దృష్టానైశ్చ కార్యకారణయోర
వ్యతిరేక ప్రతిపాదనాత్ । తస్యా ఏవప్రతిజ్ఞాయః సిద్ధిం సూచయత్యేత
లికో యస్యమాతోభూతస్య ద్రష్టవ్యస్య భూతేభ్యస్సముత్థానంవిజ్ఞానాత్మ
భావేన కథితమిత్యాశ్చరభ్య ఆజ్ఞార్యమస్యతే । అభేదేహ సత్యేక
విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాత మవకల్పిత ఇతి ।

“ఉత్త్రమిష్యత ఏకంభావాదిత్యోదులోమిః” ఉత్త్రమిష్యతో
విజ్ఞానాత్మనో జ్ఞానధ్యానాది నామక్యాత్సంప్రసన్నస్యచ రేణాత్మనైక్య
సంభవాదిసమ భేదాభిధాన మిత్యోదులోమిరాచార్యమస్యతే । “అవ
స్థితేరితికాశకృత్సై” - అస్యైవ పరమాత్మనోనేనాపి విజ్ఞానాత్మ
భావేనావస్థానా మవపన్న మిద మభేదాభిధాన మితి
కాశకృత్సై ఆచార్యమస్యతే । దర్శితంపురస్తాత్కాశకృత్సైయస్య
వక్తస్య శ్రుతిమ త్వమ్ । అతశ్చ విజ్ఞానాత్మ పరమాత్మనో రవిద్యా
ప్రత్యుపసాపితనామరూప రచిత దేహోద్యుపాధి నిమిత్తో భేదోన పార
మార్థిక ఇత్యేవార్థః సర్వవేదాననవాదిభిరభ్యవగ న్తవ్యః - “సదేవ
సోష్యేదమగ్ర అసీదేక మేవాద్వితీయమ్” (ఛా - ౬।౨।౧) “ఆత్మై
వేదం సర్వమ్” (ఛా - ౭।౨౩।౨) “బ్రహ్మైవేదం సర్వమ్” (ముణ్డా
౨।౨।౧౧) “ఇదం సర్వం యదయమాత్మా” (బృ - ౨।౪।౬) “నా
న్యోత్యో స్తిద్రష్టా” (బృ - ౩।౭।౨౩) “నాన్యదితో స్తిద్రష్టృ” (బృ -

31.1.1) ఇత్యేవం చూపాభ్యః శ్రుతిభ్యః స్మృతిభ్యశ్చ- “వాసు
 దేవస్సర్వమితి” (గీ-21.16-1) కేత్రజ్ఞం చాపిమాం ది సర్వకేతేషు
 భారత” (గీ - 13.1.9) “సమం స ర్వేషుభూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరమ్”
 (గీ-13.1.22) ఇత్యేవం చూపాభ్యః భేద దశనాపవాదాచ్చ! “అన్యో
 నాపన్యోహమస్మీతి ససకేదయథావశః” (బృ - 11.1.1.1) “మృత్యో
 స్సమృత్యమాప్నోతియ ఇహనాసేవవశ్యతి” (బృ - 11.1.1.2) ఇత్యే
 వం జాతీయకాత్ । “సవా ఏషమహానజ అత్మా జగోమగోమృగో
 భయోబ్రహ్మ”తి (బృ - 11.1.1.3) చాత్మనిసర్వ విక్రియా ప్రతిషే
 థాత్ । అన్యథాచ ముముక్షుణాం నిరవవాద విజ్ఞానానువవత్తే ।
 సునిశ్చయర్థత్వా నుపవత్తేశ్చ । నిరవవాదంహి విజ్ఞానం సర్వాకాంక్షా
 నివ రకమాత్మప్రయ మిష్యతే । “వేదా నవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాఇతిచ
 శ్రుతేః (ముద్గా - 31.1.3) “తత్రకోమాహః కళ్యాణ ఏకత్వమునువశ్యత
 ఇతిచ (ఈ - 2) స్థితప్రజుకణస్మృతేశ్చ । (గీ - 21.1.3) సీతేచకేత్ర
 జ్ఞ పరమాత్మైకత్వ విషయే సమ్యగ్దర్శనే కేత్రజ్ఞఃపరమాత్మేతిసామ
 మాత్రభేదాత్ కేత్రజ్ఞోయం పరమాత్మనోభిన్నః పరమాత్మాయం
 కేత్రజ్ఞాద్భిన్న ఇత్యేవం జాతీయక ఆత్మభేద ఏవయో నిర్బద్ధోనిరర్థకః ।
 ఏగోహ్యాయమాత్మానామమాత్రభేదేన విహుధాభిధీయత ఇతి । సహి
 “సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ । యోవేద నిహితం గుహా యా”మితి
 (తై - 2.1.1) కాంచిదేవైకాం గుహామధిక్ష్మత్యై తదుక్తమ్ । సచ
 బ్రహ్మణోన్యో గుహాయాం నిహితోస్తి । “తత్సప్తస్త్వైత దేవానుప్రా
 విశదితి (తై - 2.1.2) సప్తరేషప్రవేశే శ్రవణాత్ । యేతు నిర్బంధం
 కుర్వన్తి తేవేదాన్తార్థం బాధమానాః శ్రేయోద్వారం సమ్యగ్దర్శన
 మేవబాధన్తే । కృతకమనిత్యంచ మోక్షం కల్పయన్తి । న్యాయేనచన
 నం గచ్ఛన్త ఇతి । 31.1

(పశుతిశ్చ) ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తా నుపరోధాత్ ॥3-౨॥

యథాభ్యుదయ హేతుత్వాద్ధర్మోజ్జ్ఞాన్య ఏవంసి (శ్రేయ
సహేతుత్వాద్బ్రహ్మ జ్ఞాన్య మిత్యుక్తమ్ । బ్రహ్మచ “జన్మాద్యన్య
యత” ఇతి లక్షితా (బ్ర - ౧/౧౧-౨) తచ్చులక్షణం ఘటరుచికాదీనాం
మృత్సువర్ణాది వత్ప్రకృతిత్వేక్షలాల సువర్ణకారాదివ నిమిత్తత్వేచ
సమానమిత్యతోభవతి విమర్శః । కిమాత్మకం పునర్బ్రహ్మణఃకారణత్వం
స్యాదితి । తత్రనిమిత్తకారణ మేవతావత్కేవలం స్యాదితిప్రతిభాతి ।
కస్మాత్ । ఈకాపూర్వక కర్తృత్వ శ్రవణాత్ । ఈకాపూర్వకంహి
బ్రహ్మణః కర్తృత్వ మవగమ్యతే - “సఈక్షాంచక్రే” (ప్ర - ౬/13)
“సప్రాణ మసృజతేత్యాది (శ్రుతిభ్యః (ప్ర - ౬-౪) ఈకాపూర్వకంచ
కర్తృత్వం నిమిత్తకారణేష్యేవకులాలాదిషు దృష్టమ్ । అనేక కారక
పూర్వకాచ క్రియాఫలసిద్ధి రి లోకే దృష్టా । సచన్యాయ ఆదికర్తృత్వపి
యుక్తః సంక్రమయితుమ్ । ఈశ్వరత్వ ప్రసిద్ధేశ్చ । ఈశ్వరాణాంహి
రాజవైశస్యతాదీనాం నిమిత్తకారణత్వ మేవకేవలం ప్రతీయతే తద్వత్పర
మేశ్వరస్యాపి నిమిత్తకారణత్వ మేవయుక్తం ప్రతిపత్తుమ్ । కార్యం
చేదం జగత్సావయవమ చేతనమశుద్ధంచ దృశ్యతే । కారణేనాపి తస్య
తాదృశేనైవ భవితవ్యమ్ । కార్యకారణయోః సారూప్యదర్శనాత్ ।
బ్రహ్మచ నైవం లక్షణమవగమ్యతే - “నిష్కలం నిష్క్రియం కాంతం
నిరవద్యం నిరజ్జనమి” త్యాది (శ్రుతిభ్యః (శ్వే - ౬/౧౮) పారిశేష్యా
ద్బ్రహ్మణో న్యదుపాదాన కారణ మశుద్ధ్యాది గుణకంస్మృతి (ప్రసిద్ధ
మభ్యుపగతవ్యమ్ । బ్రహ్మకారణత్వశ్రుతేర్నిమిత్తత్వమాత్రే పర్యవ
సానాదిత్యేవం ప్రాప్తేబ్రాహ్మః ప్రకృతిశ్చోపాహాన కారణంచ బ్రహ్మ
భ్యుపగతవ్యం నిమిత్తకారణంచ । నకేవలం నిమిత్తకారణమేవ । కస్మాత్
ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్తా నుపరోధాత్ । ఏవం ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తా శ్రోతానో
పరుధ్యేతే - ప్రతిజ్ఞాతావత్ - “ఉతమమాదేశమప్రాప్యోయేనాశ్రుతం
శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమితి (ధా - ౬/౧౧-౨) ।

తత్రచైవేన విజ్ఞాతేన సర్వమన్యద విజ్ఞాతమపి విజ్ఞాతం భవతీతి ప్రతి
 యతే తచ్చాపాదనకారణ విజ్ఞానే సర్వవిజ్ఞానం సంభవత్యుపాదాన
 కారణావ్యతిరేకా త్కార్యస్య । నిమిత్తకారణా వ్యతిరేకస్తు కార్యస్య
 నాస్తి । లోకేతక్ః ప్రాసాదవ్యతిరేకదర్శనాత్ । దృష్టానోపి-“యథా
 సోమ్యైవేన న్యుత్పింజేన సర్వం మృస్యయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారమ్భ
 ణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేనసత్య మిత్యుపాదాన కారణ
 గోచర ఏవామ్నాయతే । తథా “ఏకేన లోహమణినా సర్వం లోహ
 మయం విజ్ఞాతం స్యాత్” ఏకేన నఖనికృతనేన సర్వం
 కాష్ఠాయనంవిజ్ఞాతం స్యాదితిచ (భా-౬|౧|౪|౫|౬) తథాన్యత్రాపి
 “కస్మిన్నుభగవో విజ్ఞాతే సర్వమిదం విజ్ఞాతం భవతీతి ప్రతిజ్ఞా (ముణ్డ-
 ౧|౧|౨) “యథాపృథివ్యా మోషధ యస్సంభవస్తీతి దృష్టాన్తః
 (ముణ్డ- ౧|౧|౨) తథా “ఆత్మనిఖల్వరే దృష్టేత్రుతేమతే విజ్ఞాతి ఇదం
 సర్వం విదితమితి ప్రతిజ్ఞా । నయథాదున్దుభేర్హ స్యమానస్యన బాహ్య
 శ్చబ్దశ్చక్షుర్యాద్యహానాయదున్దుభేస్తు గ్రహణేన దున్దుభ్యాఘాత
 స్యవాశబ్దో గృహీత ఇతి దృష్టాన్తః (బృ - ౪|౫|౧|౨) ఏవం యథా
 సంభవతి ప్రతివేదానం ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్తా ప్రత్యేతవ్యో ప్రకృతిత్వ
 సాధనా । యత ఇతీయం పశ్యమి । “యతోవా ఇమాని భూతాని
 జాయంతే” ఇత్యత్ర । “జనికర్తు ప్రకృతిరితి (పా|నూ-౧|౪|౩౦) ఏకేష
 స్సరణాత్ప్రకృతి లక్షణ ఏవాపాదానే ద్రవ్యవ్యా । నిమిత్తత్వంత్యధిష్ఠా
 త్రస్తరాభావాదధిగత్తవ్యమ్ । యథాహిలోకే మృత్సనరాదిక ముపా
 దాన కారణం కులాల సువర్ణకారాదీన ధిష్ఠాత్మా నపేక్ష్య ప్రవర్తతే
 నైవం బ్రహ్మణ ఉపాదాన కారణస్య సత్తోన్యోధిష్ఠాతాపేక్ష్యస్తే ।
 ప్రాగుత్పత్తే రేకమేవా ద్వితీయ మిత్యవధారణాత్ । అధిష్ఠాత్రస్తరా
 భావోపి ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్తానుపరోధాదేవో దివోవేదితవ్యః । అధిష్ఠా
 తరిహ్యుపాదానాదవ్యస్మిన్నభ్యుపగమ్యమానేపునరపేక్ష విజ్ఞానేన సర్వ
 విజ్ఞానస్యా సంభవాత్ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్తోపరోధ ఏవస్యాత్ । తస్మాదధి

స్త్రాప్త సరాభావాదాత్మనః కర్తృత్వ ముపాదానాన్తరాభావాచ్చప్రకృ
తిస్త్వమ్ 1321

అభిధ్యోవదేశాచ్చ 1331

అభిధ్యోవదేశాచ్చాత్మనః కర్తృత్వ ప్రకృతిత్వేగమయతి "సోకా
మయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి" తదైకత బహుస్యాం ప్రజాయే
యేతిచ । తత్రాభిధ్యాన పూర్వికాయాః స్వాతంత్ర్యప్రవృత్తేః కర్తృతి
గమ్యతే । బహుస్యామితి ప్రత్యగాత్మవిచయత్వాద్బహుభవనాభిధ్యానస్య
ప్రకృతిరిత్యపి గమ్యతే 1331

సాక్షాచ్ఛోభయామ్నానాత్ 1341

ప్రకృతిత్వ స్వామ్యమభ్యుత్పయః । ఇతశ్చ ప్రకృతిర్బహ్మ
యత్కారణం సాక్షాద్బహ్మైవావకారణముపాదాయోభా ప్రసవప్రలయా
వామ్నాయేతే - "సర్వాణిహవా ఇమాని భూతాన్యాకాశాదేవ
సముత్పద్యంతే । ఆకాశం ప్రత్యస్తం య నీతి (భా - ౧1-1౧) యద్దియ
స్మాత్ప్రభవతి యస్మింశ్చ ప్రళయతే తత్తస్మాదాదానం ప్రసిద్ధమ్ । యథా
ప్రహీయవాదీనాం వృథివీ । సాక్షాదిచోపాదానాన్తరానుపాదానం
దత్తయత్వాకాశాదేవేతి । ప్రత్యస్తమయశ్చనోపాదానాదన్యత్ర
కార్యస్యదృష్టః 1341

ఆత్మకృతేః 1351

ఇతశ్చ ప్రకృతిర్బహ్మయత్కారణం బ్రహ్మప్రక్రియాయాం -
"తదాత్మానం స్వయమకురుతే" త్యాత్మనః (తై - ౨, 2) కర్మత్వం
కర్తృత్వంచ దత్తయతి । ఆత్మానమితి కర్మత్వం, స్వయమకురుతేతి
కర్తృత్వమ్ 1351

పరిణామాత్ 13౬

ఇతశ్చ ప్రకృతిర్బ్రహ్మ యత్కారణం బ్రహ్మణివ వికారాత్మనా
పరిణామః సామానాధికరణ్యే నామ్నాయశః - “సచ్చత్యచ్ఛాభవత్ ।
నిరుక్తంచా నిరుక్తంచేత్వాదినేతి (తై - ౨౬) 13౬

యోనిశ్చహిగీయతే 137

ఇతశ్చ ప్రకృతిర్బ్రహ్మ యత్కారణం బ్రహ్మయోనిరత్యపి
వత్యతే వేదాస్తేషు - “కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమి”తి
(ముణ్డ - 31౧13) “యద్బూత యోనిం పరివశ్యన్తిధీరా” ఇతిచ
(ముణ్డ - ౧1౧1౬) యోనిశ్చబ్దశ్చ ప్రకృతి వచనః సమధిగతౌలోకే -
”వృథివీయోనిరోషధీనామి”తి । స్త్రియోనేరవ్యస్త్యేవావ యవద్వా
నేణ గర్భం ప్రత్యుపాదాన కారణత్వమ్ । వాక్యశేషాత్వత్రప్రకృతి
వచన తాపరిగృహ్యతే “యథోర్లనాభిః సృజతే గృహ్లాతే చేత్యేసం
జాతీయకాత్ (ము - ౧1౧12) ఏవం ప్రకృతిత్వం బ్రహ్మణః ప్రసిద్ధమ్
137

౨౧, సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణమ్ ।

ఏతేన సర్వేవ్యాఖ్యాతాః వ్యాఖ్యాతాః 13౮

“ఈకతేర్నాశబ్దమి” త్యారభ్య (బ్రహ్మ - ౧1౧1౫) ప్రధాన
కారణ వాదః సూత్రైర్దేవ పునఃపునరాశంక్య నిరాకృతః । తస్యహి
పక్షస్య పోద్బుల కానికాని చిల్లిజ్ఞా భాసాని వేదాస్తేషాపాలేన మన్ద
మతి స్మృతిభా సీతి । సచ కార్యకారణానన్య త్యాభ్యుపగమా త్రప్రత్యా
సన్నో వేదాప్రవాదస్య । తేన తత్రప్రతిషేధే యతోన్నతీవక్తవోనాన్యాది
కారణవాదప్రతిషేధే । తేషీతుబ్రహ్మకారణవాదపక్షస్య ప్రతిపక్షత్వా

ప్రతిషేధవ్యాః । తెమామమ్యుపోద్బలకం వైదికం కించిల్లిజ్జమాపాతేన
 ముద్దమతీస్సతి భాయాదిత్యతః ప్రధాన మల్లనిబర్హణ న్యాయేనాతిదిశతి
 ఏతేన ప్రధానకారణవాద ప్రతిషేధన్యాయ కలాపేన సర్వేన్యాది
 కారణవాదా అపిప్రతిషేధ తయావ్యాఖ్యాతావేదితవ్యాః । తెమామపి
 ప్రధానవదశబ్ద త్వాచ్ఛబ్ద విరోధిత్యాచ్చేతి వ్యాఖ్యాతావ్యాఖ్యాతాఇతి
 పదాభ్యాసోధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి ॥౩౮॥

ఇతి వేదాంత మీమాంసామృతే ప్రథమాధ్యాయశ్చ ద్వితీయఃపాదః

ఇతి ప్రథమాధ్యాయః

బ్రహ్మ సూత్ర బాష్య సంగ్రహః

అథద్వితీయః ధ్యాయస్య

(ప్రథమః పాదః)

౧॥ ఆత్మత్వధిః కారణమ్ - ఆత్మత్విరసకృదుపదేశాత్ ॥౧॥

(ప్రథమేధ్యాయే సర్వజ్ఞస్య స్వేశ్వరోజగతశ్చత్వతి కారణం మృత్యు
వర్ణాదయ ఇనఘటరుచ కాదీనాముత్పన్నస్య జగతోనియంతృత్వేనస్థితి
కారణం మాయాదీన మాయాయాః ప్రసారితస్య జగతః
పునః స్వాత్మనేత్యో పసంహారకారణమపనిరవచతుర్విధస్య భూతగ్రా
మస్యసఏవచ సర్వేషాంన ఆశ్లేత్వేతద్వేదాన్తవాక్యసమన్వయ ప్రతి
పాదనేనప్రతిపాదితమ్) ప్రథానాదికారణవాదాశ్చాక్షబ్దత్వేననిరాకృతాః॥
ఆశేషాద్ద్వితీయే ఫలాశ్రయ ఆగమిష్యతి॥ ప్రసంగాదాగతంచాన్యదపికించి
చ్చిన్నయాష్యతే॥ ప్రథమంతావత్కతిభిశ్చిదధికరణే సాధనాశ్రయవిచార
విశేషమనుసరామః॥

“ఆత్మావా ఆరేద్రప్రవ్యః శ్రోతవ్యో మస్తవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః
“(బృ-౪।౫।౬)” తమేవధీరోవిజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాంకర్యత“(బృ-౪।౪।౨౦)”
సోన్వేష్టవ్యః సవిజ్ఞానాసితవ్యః “(భా-౮।౭।౧) ఇతి చైవమాదిశ్రవణేషు
సంశయః- కిం సకృత్ప్రత్యయః కర్తవ్య ఆహోస్విదావృత్తేతి కింతా
వత్ప్రాప్తంసకృత్ప్రత్యయఃస్వాత్ప్రయోజాదివత్తావతాశాస్త్రస్యకృతార్థ
త్వాత్ ఆశ్రయమాణాయాంహ్యవృత్తేక్రియమాణాయామశాస్త్రార్థః
కృతోభవేత్॥ సస్యసకృదుపదేశా ఉదాహృతాః శ్రోతవ్యోమస్తవ్యో
నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యేవమాదయః॥ ఏవమపియావచ్ఛబ్దమూవర్తయేత్సకృ

చ్చివణం సకృత్సననం సకృన్నిదిధ్యాసనం చేతినాతింక్తమ్ । సకృదు
 వదేశేషుతువేదోపాసితేత్యేవ మాదిష్యనావృత్తిరిత్యేవంపాపే బ్రూమ్య
 ప్రత్యయావృత్తిః కర్తవ్యా కుతః అనుక్తిదుపదేశాత్ । “శ్లోతవ్యోమ
 నవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః” ఇత్యేవం జాతీయకోవ్య సకృదుపదేశః ప్రత్య
 యావృత్తింనూచయతి । ననూకం యావచ్ఛబ్దమేవా వర్తయేన్నాధిక
 మితి । దశనవర్యవసితత్వాదేహమ్ । దశనవర్యవసానాని హిత్రవణా
 దీన్యావర మానాని దృష్టార్థానిభవన్తి । యథావఘాతాదీని తండులాది
 నిష్పత్తి పర్యవసానానితద్యత్ । అపిచోపాసనం నిదిధ్యాసనం చేత్వన రీతా
 వృత్తి గుణైవక్రియాభిధీయతే । తథాహి-లోకేగురుముపాసీ రాజానము
 పాస్త ఇతిచ యస్తాత్పర్యేణ గుర్వాదీననువర్తతే సవవముచ్యతే । తథా
 ధ్యాయతి ప్రోషితనాథా పతిమితీయా నిరవరస్మరణావతిప్రతి సోత్క
 న్తాసైవమభిధీయతే । విద్యుపాస్యోశ్చ వేదాస్తేష్యవ్యతిరేకేణ ప్రయో
 గోద్భవ్యతే । క్వచిద్విదితోప క్రమ్యాసాసినోపసంహరతి యథా- “యస్త
 ద్వేద యత్స వేదసమయైతమక్త ఇత్యత్ర (ఛా-౪।౧।౪) ” ఆనుమపతాం
 భగతో దేవతాంశాధి యాం దేవతాముపాస్త “ఇతి (ఛా-౫।౨।౨) ”
 క్వచిచ్చోపాసినోపక్రమ్యవిదితోపసంహరతి । యథా- మనోబ్రహ్మేత్యు
 పాసితే” త్యత్ర (ఛా-౩।౧।౧) భాతిచతవతిచ కీర్తయశసా బ్రహ్మ
 వర్చసేనయవవేదే”తి (ఛా-౩।౧౮।౩) తస్మాత్సకృదుపదేశేష్యవ్య
 వృత్తి సిద్ధిః । అనుక్తిదుపదేశస్తావృత్తే ॥

లింగాచ్చ ౨౨

లింగమపిప్రత్యయావృత్తిం ప్రత్యాయయతి । తథాహ్యు ద్విధవిజ్ఞా
 నం “ఆదిత్య ఉద్గీఢః ” (ఛా-౧।౫।౧) ఇత్యేతదేశ పుత్రతాదోపేణ
 బోధ్య” రస్మింస్త్వం వర్యావర యాదితి (ఛా-౧।౫।౨) ఇతి రశ్మిబహు
 త్వవిజ్ఞానం బహుపుత్రతాత్త్వ విదధత్సిద్ధవత్ప్రత్యయావృత్తింబల్యయతి ।
 తస్మాత్త తానూన్యాత్సర్వ ప్రత్యయేష్యవృత్తి సిద్ధిః । తథాహి- ఛా

ద్వోగ్యో తత్త్వమసిత్వేతకేతో (భా-౯-౧౮) ఇత్యుపదిశ్యో “భూయవ
వమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్ప్రతి (భా-౬-౧౮) పునః పునః పరిచోద్యమాన
స్తత్తదాశజ్ఞాకారణం నిరాకృత్య “తత్త్వమసిత్వే వాసకృదుపదిశతి
తథాచ” శ్రోతవ్యో మస్తవ్యో నివిధ్యాసితవ్యఇత్యాది (బృ-౪-౧౫) 31
దశీతమ్ తస్మాత్పర బ్రహ్మవిషయేషి ప్రత్యయే తదుపాయాపదేశే
హ్యవృత్తిసిద్ధిః 1౨

౨౧ ఆత్మభోవాసనాధికరణమ్ ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయ
న్చ 131

యః శాస్త్రాక విశేషణః పరమాత్మారూప మహామితి గ్రహీ
తవ్యః కింవామదవ్య ఇత్యేతద్విచార యతి కథంపునరాత్మ శబ్దే ప్రత్య
గాత్మ విషయే శ్రోయమాణే సంశయఇత్యుచ్యతే అయమాత్మకృద్భో
ముఖ్యః శక్యతే భ్యవగమం సతిజీవేశ్వరయోరభేద సంభవ ఇతరథాతు
గోణోయముభ్యుపగస్తవ్య ఇతిమన్యతే కింతావత్ప్రాప్తం నాహమితి
గ్రాహ్యః సహ్యపహత పావృత్వాదిగూణో విపరీత గూణేనశక్యతే
గ్రహీతుం విపరీత గూణోవాపహత పావృత్వాది గూణత్వేన అపహత
పావృత్తి గూణశ్చపరమేశ్వరస్తద్విపరీత గూణస్తు శారీరః ఈశ్వరస్య
చసంసార్యాత్మత్వ ఈశ్వరాభావ ప్రసజ్యతశ్చాస్త్రానర్థకృత్ సుసారిణో
పీశ్వరాత్మత్వేధికార్య భావచ్ఛాస్త్రానర్థకృత్ సుసారిణో
ధశ్చ అన్యత్వేపి తాదాత్మ్యదర్శనం శాస్త్రాత్కర్తవ్యం ప్రతిమాది
ప్రేమవిష్ణాది దర్శనమితిచేత్కామమేవంభవతు నతుసంసారిణోముఖ్య
ఆత్మేశ్వరఇత్యేతన్నః ప్రాపయితవ్యమేవం ప్రాప్తేబ్రూమః ఆత్మేత్యేవపర
మేశ్వరః ప్రతిపత్తవ్యః తథాహిపరమేశ్వర ప్రక్రియాయాం జాబాలా
ఆత్మత్వేనైవైతముపగచ్ఛన్తి - “త్వంవాఅహమస్మిభగవో దేవతేహం
వైత్వమసి భగవోదేవతే ఇతి తథాన్యేవ్య” హంబ్రహ్మస్మిత్వేన మాహ
యత్యైవోపగమాద్రప్తవ్యః గ్రాహయన్తీత్యేనైవేశ్వరం వేదా
వైవాక్యాని “ఏవత ఆత్మానర్వానరః (బృ-౩-౪౧)” ఏవత ఆత్మాన

రామ్యమృతః (బృ-31౮13) "తత్సత్యం సత్యతాత త్వమసీత్యేవమా
 దీని (భా-31౮12) యదుక్తం ప్రతీకదర్శన మిదంవిష్ణుప్రతిమాన్యాయేన
 భవిష్యతీతితదయుక్తం గౌణత్వప్రసంగాత్ । వాక్యవైయాచ్యచ్చ ।
 యత్రహిప్రతీకదద్వమీరభిప్రేయతే సకృదేవతత్ర వచనం భవతి యథా-
 "మనోబ్రహ్మ" (భా-31౮1౧) "అదిత్యో బ్రహ్మ" త్యాది (భా-
 31-౮1౧) ఇహపునస్తవమమస్మహంచత్వ మసీత్యాహ । అతః ప్రతీక
 శ్రుతివైయాచ్య భేదప్రతిపత్తిః । భేదదృష్ట్యవహదాచ్చ । తథాహి- "అథ
 యోన్యాయోదేవతాముపాస్తైన్యోసాన్యోహమస్మీతి స వేద" (బృ-౧1
 ౪1౧౦) "మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇహనానేవపశ్యతి" (బృ-
 ౪1౪1౧౮) (కఠ- ౪1౧౦) "సర్వంతంపరాదాద్యోనస్త్రతాత్మనస్సర్వంవేద
 " (బృ-౪1౫12) ఇత్యేవమాద్యాభూయసీ శ్రుతిర్వేదదర్శనమవవదతి ।
 యత్త్వం నవిరుద్ధగుణయోరన్యోన్యత్యత్వసంభవ ఇతి । నాయం దోషః ।
 విరుద్ధగుణతాయామిథ్యాత్వోపపత్తేః । యత్పునరుక్త మిశ్వరాభావ
 ప్రసంగ ఇతి తదసత్ । శాస్త్రప్రామాణ్యాదసభ్యుపగమాచ్చ । సహి
 శ్వరస్య సంసార్యాత్మత్వం పరిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగమాచ్చ । కింతర్హి
 సంసారిణః సంసారిత్వా పోహేనేశ్వరాత్మత్వం ప్రతిపాదయిషిరమితి ।
 ఏవం సత్యదైత్యేశ్వరస్య పహతపాప్మత్వాది గుణతా విపరీతగుణతాత్వి
 తరస్యమిథ్యేతి వ్యతిరేకతే । యదప్యక్త మధికార్యభావః ప్రత్యక్షాది
 విరోధశ్చేతి తదవ్యసత్ । ప్రాకృబోధాత్సంసారిత్వాభ్యుపగమాత్
 తద్విషయ త్యాచ్యప్రత్యక్షాదివ్యవహారస్య । "యత్రత్వస్యసర్వమా
 త్మైవాభూత్ తేనకం పశ్యేది" త్యాదినా (బృ-౨1౪1౧౪) హిప్రబోధే
 ప్రత్యక్షాద్యభావందర్శనయతి । ప్రత్యక్షాద్యభావే శ్రుతేరవ్యభావ ప్రస
 జ్యతిఇతిచేన్న । ఇష్టత్యాత్ । "అత్రపితాపితాభవతీ" త్యుపక్రమ్య "వేదా
 అవేదా" ఇతి (బృ-౪131౨-౨) వచనాదివ్యత ఏవాస్మాభిః శ్రుతేర
 వ్యభావఃప్రబోధోకస్యపునరయ మబోధఇతిచేత్ - యస్తంపుచ్చసీతస్యత
 ఇతివదామః । నన్వహమిశ్వర ఏవోక్తః శ్రుత్యా యద్యేవం ప్రతిబు
 ధ్తో నినాస్తి కస్యచిదప్రబోధః । యోషిదోషశ్చోపస్థితే కైశ్చిదవిద్యయాకి

లాత్మనః సద్విశీయత్వాదద్వైతానువర్తిరితిసోప్యేనేన (బ్రహ్మకైః) తస్మా
జాత్మైశ్వర్యేష్యే రేమనోదధీతః॥3॥

3॥ ఆసీనాధికరణమ్॥ ఆసీనస్సంభవాత్ ॥౪॥

కర్మాజ్ఞరం బద్ధేషు తావదుపాసనేషు కర్మతంత్రత్వాన్నాసనాది
చింతనాపి సమ్యగ్గతనే వస్తుతంత్రత్వాద్విజ్ఞానస్య ఇతరేషు తావదసనే
షుకిమనియమేన తిష్ఠన్నాసీనః శయానోవాప్రవేశోతనియ మేనాసీన
ఏవేతి చింతయతి॥ తత్రమానసత్వాదుపాస్యాని యమః శరీరస్థిరేరిత్యై
వం ప్రాప్తే బ్రవీతి-ఆసీనఏవోపాసితేతి॥ కుతస్సంభవాత్, ఉపాసనం రామ
సమాన ప్రత్యయ ప్రవాహకరణం॥ న చ తదవచ్ఛికోధావశో
వాన్యభవతి॥ గత్యాదీనాం చిత్తవికేవకత్వాత్॥ తిష్ఠ్యోపి దేహధారణే
వ్యావృతం మనోన నూత్నవస్తునిర్మలాక్షమం భవతి॥ శయానస్యాప్యక
స్మాదేవ నిద్రయాభిభూయేత॥ ఆసీనవన్యత్వేవం వాతీయకో భూయాన్దోమః
సుపరిహర ఇతి సంభవతి తస్మాదపాసనమ్॥౪॥

ధ్యానాచ్చ ॥౫॥

అపిచధ్యాయత్యర్థవషయత్నమాన ప్రత్యయప్రవాహ కరణమ్॥
ధ్యాయతిశ్చ ప్రశిఖిలాజ్ఞచేష్టేషు ప్రతిష్ఠితదృష్టిష్యేకేవషయాక్షిప్తచిత్తే
మావచర్య మాణోద్భవ్యతేధ్యాయతి బహోధ్యాయతి ప్రాప్తిబంధుతి॥
ఆసీనశ్చానా యాసోభవతి॥ తస్మాదప్యాసీనకర్మోపాసనమ్॥౫॥

అచలత్వం చాపేక్ష్య॥౬॥

అపిచ “ధ్యాయతివపృథివీత్యత్ర (డా-21౬.1౦) పృథివ్యాదివ్య

చలత్వమేవాపేక్ష్యధ్యాయతి వాదోభవతి తచ్చలిజముపాసనస్యా నీవశ
ర్కత్వే । ౬ ।

స్మరన్తి చ 121

స్మరన్త్యపిచశిష్టా ఉపాసనాజ్ఞత్వేనాసనమ్- శుచోదేశేప్రతిష్ఠా
వ్యస్థిరమాసనమూత్మన “ఇత్యాదినా (గీ-౬.100) అతవపద్యకాదీనా
మాసన విశేషాణాముపదేశోయోగశాస్త్రే! 21

౪। ఏకాగ్రతాధికరణమ్! యత్రైకాగ్రతాతత్రావిశేషాత్ । ౮ ।

ద్విగేశకాలేషునంశయః- కిమస్తికల్పిన్నియమోనాస్తి వేతి!
ప్రాచ్యేణవైదికేష్వారంభేషుదిగాదిని యమదశానాత్సాన్య దిహాపికల్పి
న్నియమి ఇతి యస్య మతిస్తం ప్రత్యాపాద్విగేశకాలేష్వర్గలక్షణ ఏవని
యమః! యత్రైవాన్య దిశిదేశకాలేవామనసః సాకర్మేణైకాగ్రతాత్
వతితత్రైవోపాసితసాచీదిక్పూర్వాహ్లా ప్రాచీన ప్రవణాదివద్విశేషాత్రా
వణాత్ । ఏకాగ్రతాయా ఇష్టాయాః సర్వత్రావిశేషాత్ । ౮ ।

౫। ఆప్రాయణాధికరణమ్! ఆప్రాయణాత్తత్రాపిహిదృష్టమ్ । ౮ ।

ఆవృత్తిస్సర్వోపాసనేష్వాదర్శ వ్యేతి స్థితమాద్యేధికరణే! తత్ర
యానితావత్సమ్యగ్దశానాథాన్యూపాసనానితాన్యవఖూ తాదివత్కార్య
పర్యవసావానితి జ్ఞాతమేవైషామావృత్తి పరిమాణమ్! సహిసమ్యగ్దశా
నేకార్థేనిష్పన్నేయత్నావరం కించిచ్ఛాసితంశక్యమ్! అనియోజ్య
బ్రహ్మత్వత్వ (వతివత్తే : శాస్త్రస్యాపిషయత్వాత్ । యాని
పునరభ్యుదయ ఫలాని తేష్యేషాచిన్తాకింకియస్తం చిత్కారం ప్రత్యయ
మావర్త్య పరమేదుత యావజ్జీవమావర్తయేదితి! కింతావత్ప్రవృత్తి

కియప్తంచితకాలం ప్రత్యక్షమభ్యసోత్పన్నజేదావృత్తి విశిష్టసోపానశ
 కర్మార్థస్యకృతత్యాదిత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూముః! ఆప్రాయణాదేవా వర్తయే!
 త్వయిమ్ । అస్త్యప్రత్యయ వ శా ద దృష్ట ఫ ల ప్రాప్తేః
 కర్మాణ్యపిహిజన్మాన్తరలోప భోగ్యం ఫలమారభమాణానితదమరూపం
 భావనావిజ్ఞానం ప్రాయణకాల ఆక్షిపన్తి । “సవిజ్ఞానోభవతి సవిజ్ఞాన
 మేవాన్యవక్రామతి । “యచ్చిత్తస్సేనైషప్రాణమాయాతి । పాణిస్సేషనా
 యుక్తః సహోత్పన్నాయథాసంకల్పితం లోకంనయతి” తిచ్చెవమాదిశ్రుతి
 భ్యః! తృణజలూకానిదశ్శనాచ్ఛ । ప్రత్యయా స్వేతేన్వరూపాను వృత్తిం
 ముక్త్యాకిమన్య త్ప్రాయణకాలభావిభావనా విజ్ఞానమపేక్షేరక్ । తస్మా
 ద్వేషతిపత్రవ్య ఫ ల భా వ నా త్మ కాః ప్ర త్య యా స్తే హ్వ
 ప్రయణాదావృత్తిః । తథాచశ్రుతిః । “సయావత్కృతుం యమ
 స్మాలోకాత్ప్రేతీ”తిప్రాయణకాలేపిప్రత్యయానువృత్తిందశ్శయతి! స్మృ
 తిరపి “యంయంవాపిసర్గరన్భావం త్యజత్యస్తేక లేవరమ్ । తంతమేవైతి
 కాస్తేయసదాతద్భావభావిత “ఇతి (గీ॥౧౮) “ప్రయాణకాలేమనసా
 చలేనేతి”చ (గీ॥౧౯) “సాన్త వేలా యామపికర్త వ్యకేవం శ్రావయతి
 121

౬। తదధిగమాధికరణమ్- తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేష
 వినాశో తద్వ్యవదేశాత్ 1౦౦।

అథేదానీం బ్రహ్మవిద్యాఫలం ప్రతిచిన్తాప్రతాయతే । బ్రహ్మధి
 గమేనతితద్విపరీత ఫలం దురితంక్షియతేసక్షియతేవేతి సంశయః! కిం తా
 వత్ప్రాప్తం! ఫలార్థత్వాత్కర్మణః ఫలమదత్వాన సంభావ్యతేష్యయః!
 ఫలదాయినీహ్యసృశక్తిః శ్రుత్యాసమధిగతా! యదితదస్య రేజేనఫలోప
 భోగమవప్రకృత శ్రుతిః కదర్థితాస్యాత్ । స్మరన్తిచ “సహోకర్మక్షియత
 “ఇతి! సన్వనభ్యుపగమ్యమానే బ్రహ్మవిదః కర్మకయేతత్ఫలస్యా వశ్యం
 భోక వ్యత్యాదనిర్మోక్షః స్యాత్ । నేతువ్యచ్యతే! దేశకాలనిమిత్తాజ్ఞో

మోక్షః కర్మఫలవద్యవిషయతి తస్మాన్న బ్రహ్మధిగమే దురితనివృత్తి రిత్యేవం పాప్రబూమః - తదధిగమే బ్రహ్మధిగమే సత్కుత్తరపూర్వ యారఘయారశైవ వినాశౌ భవతః ఉత్తరస్యా శైవః పూర్వస్య వినాశః కస్మాత్ తస్యైవ జేశాత్ తథాహి బ్రహ్మవిద్యాప్రక్రియా యాం సంభావ్యమానసం బద్ధస్యా గామినోదురితస్యాభిసంబద్ధం విదు షోవ్యవదిశతి - “యథాప్రమదరవలాశ ఆపోనశ్చివ్యస్తవీవమేవం విదిపా వంకర్మనశ్చివ్యతే” ఇతి (భా-రః-౧౪/౧౩) తథావినాశమపి పూర్వోప చితస్యవ్యవదిశతి - “తద్యథేవ కాతూలమగ్నప్రోతం ప్రదూయైతేవం హస్యసత్వేపాప్తానః ప్రదూయన్తే” ఇతి (భా-౧౪/౧౩) అయమవరః కర్మక్షయవ్యవేశోభవతి - “భిద్యతే హృదయగ్రన్ధిచ్ఛిద్యస్తే సర్వసంశ యాః క్షియన్తే చాన్యకర్మాణిత్స్నిహ్నమైవరావరే” ఇతి (ము-౨౨/౧౦) యదుక్తమనువభక్తస్యకర్మణః క్షయకల్పనాయాం కాన్త్రం కద ర్థతం స్యాదితి సైవదోషః సహివయం కర్మణఃఫలదాయినీం శక్తిమవ జానీమహేవిద్యత ఏవసా సాతువిద్యాదినాకారణాన్తరేణ ప్రతిబద్ధత ఇతిపదామః శక్తిసద్భావమాత్రేచ కాన్త్రంసవ్యాప్రియతేన ప్రతిబద్ధా ప్రతిబన్ధయారపిసహికర్మక్షియతిఇత్యేతదపిస్మరణమాత్సర్గికంసభోగాదృ తేకర్మక్షియతే తదర్థత్వాదితి ఇవ్యతవప్రసాయశ్చిత్తాదినాతస్యక్షయో “సర్వంపాప్తానంతరతి” తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోశ్వమేధేన యజ తేయఉచైసమేవం నేజే” త్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః అశేషఇతిచాగామిషు కర్మ సుకర్మత్వ మేవప్రతిపద్యతే బ్రహ్మ విదితి దక్షయతి । అతి క్రాన్తే మతుయద్యపి మిథ్యాజ్ఞానాత్కర్మత్వం ప్రతిపేద ఇవ తథాపి విద్యాసామర్థ్యాన్నిథ్యాజ్ఞాన నివృత్తేనాన్యపి ప్రవిలీయన్త ఇత్యాహ వినాశ ఇతి । అన్యథాన్యనాదికాల ప్రవృత్తానాం కర్మణాం కర్మ ఖానే సూకాభావఃస్యాత్ । నచజేశకాల నిమిత్తావో మోక్షక కర్మ ఫల వద్యపితమర్హతిఅనిత్యత్వ ప్రసంగాత్ । పరోక్షత్వానువపత్తేచ్ఛ జ్ఞానఫలస్య । తస్మాద్బ్రహ్మధిగమే దురితక్షయ ఇతి సిద్ధమ్ । ౧౦।

౭. ఇతరానంశ్చేషాధికరణమ్।

ఇతరస్యా ప్యేవ మసంశ్లేషః పాతేతు ॥౧౧॥

పూర్వస్మిన్నధికరణే బద్ధహేతోఽభ్యున్యస్యాభావికస్యా శ్లేషవినా
తాజ్ఞాన నిమిత్తే శాస్త్రవ్యవదేశాన్నిరూపితే । ధర్మస్యపునః శాస్త్రీ
యత్వాచాప్త్రై యేణజ్ఞానేనా విరోధ ఇత్యాశంక్యత్వవారణాయ
పూర్వాధికరణన్యాయాతి దేశఃక్రియతే । ఇతిస్యాపి పూర్వస్యకర్మణ
ఏవ మఘవద సంశ్లేషో వినాశశ్చజ్ఞానసహ భవతః । కుతస్తస్యాపిఫల
హేతు త్వేనజ్ఞానఫలప్రతిబద్ధిత్వ ప్రసజ్ఞాత్ । “ఉభే ఉపైవైష ఏతే
తరతీత్యాదిశ్రుతిమచ (బృ-౪/౪/౨౨) దుష్కృతవత్సుకృతస్యాపిప్రణా
శవ్యవదేశాత్ । అకర్తృత్వస్య బోధనిమిత్తస్యచ కర్మకయస్య సుకృత
దుష్కృతయోనుల్యత్వాత్ । “కీయ నేచాస్యక రాణి”తి(ము-౨/౨౨)
జ్ఞా విశేషశ్రుతేః । యత్రాపి కేవల ఏవపాప్యశబ్దోద్భవ్యతే తత్రాపి తే
నైవ పుణ్యమిస్యా కలితమితి ద్రష్టవ్యమ్ । జ్ఞానఫలాపేక్షయానికృష్టఫల
త్వాత్ । అస్తిచశ్రుతౌ పుణ్యేపి పాప్యశబ్దః । “నైసంసేతు మహా
రాతే తరతీ” ఇత్యత్ర (భా-౨/౪/౧) సహదుష్కృతేనసుకృతమప్యను
క్రమ్య సర్వేపాపానో హోనిన ర్జన ఇత్య విశేషేణైవ ప్రకృతే పుణ్యే
పాప్య శబ్ద ప్రయోగాత్ । పాతేత్పితితుశబ్దోపధారణార్థః । ఏవంధర్మా
ధర్మ యోర్బద్ధహేతోర్విద్యా సామర్థ్యాదశ్లేష వినాశ సిద్ధిరవశ్యం
భావినీ విదుమః శరీరపాతే ను క్తిరిత్యవధారయతి॥౧౧॥

౧౧. అనారబ్ధాధికరణమ్ ।

అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః॥౧౨॥

పూర్వయోరధికరణయోర్జ్ఞాన నిమిత్తః సుకృతదుష్కృతయో
ర్వినిశోపధారితః సకిమవిశేషేణారబ్ధకార్యయో రనారబ్ధకార్యయోశ్చ
భవత్యుత విశేషేణారబ్ధ కార్యయో రేవేతి విచార్యతే । తత్ర “ఉభే
ఉపైవైష ఏతేతరతీ” (బృ-౪/౪/౨౨) ఇత్యేవమాది శ్రుతివ్య విశేష
శ్రవణాద విశేషేణైవక్షయ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాహ-అనారబ్ధకార్యే

ఏవత్వితి । అవపృత్యతే ఏవపూర్వజన్మాన్తర సంచితే అస్మిన్నపిచ
జన్మని ప్రాక్ జ్ఞానోత్పత్తేః సంచితేనుకృతదుష్కృతే జ్ఞానాధిగమ్యాత్
యేతేనత్వార్థ కా ర్యసామి భుక్తఫలే యాభ్యామేతద్బ్రహ్మ జ్ఞానా
యతనం జన్మనిర్మితమ్ । కుతఏతత్ - “తస్య తావదేవచిరం యావన్న
విమోక్ష్యేథసంపత్స్యే” (భా-౩।౧౪।౨) ఇతి శరీరపాతాపధికరణాత్
కేమప్రాప్తేః । ఇతరథాపి జ్ఞానావశేష కర్మకయేగతి స్థితిహేత్వభావా
త్ జ్ఞాన ప్రాప్త్యనంతరమేవకేమ మశ్నువీత । తత్రశరీరపాతప్రతికాం
నాచక్షేత । శ్రుతిస్మృతిమచస్థితప్రజ్ఞలకణ నిర్దేశే నైతదేవ నిదుచ్యతే ।
తస్మాదనారభ్య కార్యయో రేవ సుకృత దుష్కృతయోర్విద్యా సామా
న్యోక్త్యయ ఇతినిర్ణయః । ౧౨।

౯. అగ్నిహోత్రాద్యధికరణమ్ ।

అగ్నిహోత్రాదియ తత్కార్యయైవ తద్దేశనాత్ । ౧౩।

పుణ్యస్యావ్యసేషవినాశయో రఘన్యాయోదిదిష్టః । సోతిదేశః
సర్వపుణ్యవిషయ ఇత్యాశంక్య ప్రతిపక్షే- అగ్నిహోత్రాదిత్వితి తుశ్చ
అశజ్ఞా మపనుదది । యన్నిత్యం కర్మవైదిక మగ్నిహోత్రాది తత్ర
తత్కార్యయైవ భవతి । జ్ఞానస్య యత్కార్యం తదేవాన్యాపి కార్య
మిత్యర్థః - “తమేతం వేదాను వచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తియజ్ఞేన
దానేనేత్యాది దేశనాత్ (బృ-౪।౧।౨౨) సమజ్ఞానకర్మహోర్విలకణ
కార్యత్వాత్కార్యయైవకర్తానువపత్తిః । నైషదోషః । ఇరమరణకార్య
యోరపి దధివిషయోద్భవస్త్ర) సంయుక్తయోస్త్రప్తి పుష్టికార్య
దేశనాత్ । తద్వత్కర్మహోపి జ్ఞానసంయుక్తస్య మోక్షకార్యోపపత్తేః ।
సన్వనారభ్యో మోక్షః । కథమన్యకర్మ కార్యత్వముచ్యతే । నైషదోషః
ఆరాదువకారకత్వాత్కర్మణః । జ్ఞానస్యైవహిప్రావకంసత్కర్మప్రణాద్యా
మోక్షకారణమిత్యేవచర్యతే । అత ఏవచాతిక్రాంత విషయమేతత్కా

రైక త్యాభిధానమ్ । సహిబ్రహ్మ విద ఆగామ్యగ్నిహోత్రాది సభ
వతి । అనియోజ్యబ్రహ్మత్వత్వ ప్రతిపత్తిః । శాస్త్రస్వావిషయత్వాత్ ।
సగుణానుతు విద్యా సుకర్తృత్వానతి స్పృశేః సభవత్యాగామ్యగ్ని
హోత్రాది । తస్యాపి నిరభి సంధిః కార్యాస్తరాధావాద్విద్యా సంగ
త్యుపపత్తిః । ౧౩ ।

కింవిషయం పునరిదమశ్లేష వివాశః చనం కింవిషయావాసో
వినియోగ వచనమేకేషాంశాభినామ్ “తస్యపుత్రా దాయముఖ్యయన్తి
సుహృదః సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః సాపకృత్యా”మిత్యతి ఉత్తరంవతతి -

అతోన్యాపిష్యే కేషాముభయోః । ౧౪ ।

అతోగ్నిహోత్రాదేర్నిత్యా త్కర్మణోన్యాపిష్యన్తి సాధు
కృత్యానాం ఫలమభిసంధాయ క్రియతే తస్యా ఏవవినియోగ ఉక్త
ఏకేషాం శాభినామ్ “సుహృదః సాధుకృత్యా ముపయన్తితి । తస్యా
ఏవ చేదమముఖ్యవదశ్లేష వివాశ నిరూపణమితరస్యా ప్యేవమ సంశ్లేష ఇతి ।
తథా జాతీయకస్య కామ్యస్య కర్మణో విద్యాం ప్రత్యనువేశారక త్వే
సంప్రతిపత్తి రుభయోరపిజ్ఞేమినిబాదరాయణయో రాచార్యయోః । ౧౪

౧౦. విద్యాజ్ఞానసాధనత్వాధికరణమ్.

యదేవ విద్యయేతిహి । ౧౫ ।

సమధికతమేత తదనస్తరాధి కరణే నిత్యమగ్నిహోత్రాదికంకర్మ
ముముక్షుణామోక్త ప్రయోజనోద్దేశేన కృతముపాత్త దురితక్షయ
హేతుత్వద్వారేణ సత్త్వగుణ కారణతాం ప్రతిపద్యమానం మోక్షప్ర
యోజన బ్రహ్మధిగమ నిమిత్తత్వేన బ్రహ్మవిద్యయా సహాక కార్యం
భవతీతి । తత్తాగ్నిహోత్రాది కర్మాజ్ఞాన్యపాత్రయ విద్యాసంయక్తం

కేవలం చాసి । “య ఏవం విద్యాస్యజతి” “య ఏవం విద్యాస్యజాతీ”
 “య ఏవం విద్యాస్యజాతీ” । “య ఏవం విద్యాస్యజాతీ” “తస్మాదేవం
 దేవమేవ బ్రహ్మణం కుర్వీతనానేవం విదం” (భా-౪।౧౭।౧౦) “తేనోభా
 కురుతో యశ్చై తదేవం వేదయశ్చనవేద” (భా-౧।౧౧।౧౦) ఇత్యాది
 వచనేభ్యో విద్యాసంయుక్తమస్మి కేవలమవ్యసే । తత్రేదం విచార్యతే -
 కింవిద్యాసంయుక్తమేవాగ్నిహోత్రాదికం కర్మముమగ్నోర్విద్యా హేతుత్వే
 నత యాస్తసాకకార్యత్వం ప్రతిపద్యతేన కేవలముత విద్యాసంయుక్తం
 కేవలంచావికేషణేతి । కుతస్తంశయః - తమేతమాత్మానం యజ్ఞేన
 వివిదిషన్తి” ఇతి యజ్ఞాదీనామవికేషణాత్మ వేదనాజ్ఞత్వేన శ్రవణాత్ ।
 విద్యా సంయుక్తస్యచాగ్నిహోత్రాదేర్విశిష్టత్వావగమాత్ । కింతావ
 త్రాప్తం విద్యాసంయుక్తమేవ కర్మాగ్నిహోత్రాద్యాత్మ విద్యాకేష
 త్వం ప్రతిపద్యతేన విద్యాహీనానామ్ । విద్యోపరిస్థవిశిష్టత్వావగమా
 ద్విద్యావిహీనాత్ “యదహారేవ జహోతి తదహః పునర్మృత్యుమప
 జయత్యేవం విద్యాని” త్యాదిశ్రుతిభ్యః । “బుద్ధాయుక్తో యయాపార్థ
 కర్మబంధం ప్రహస్యసి” (గీ-౨।౩౯) “దూరేణహ్యవరం కర్మబుద్ధియో
 గాద్ధనం జయేత్త్యాది (గీ-౨।౪౯) స్మృతిభ్యశ్చేత్త్యేవం వ్రాప్తేప్రతిప
 ద్యతే - “యదేవవిద్యయేతిహి” । సత్యమేతత్ । విద్యాసంయుక్తం
 కర్మాగ్నిహోత్రాదికంవిద్యావిహీనాత్కర్మణోఽగ్నిహోత్రాద్విశిష్టం
 విద్యానివబ్రాహ్మణో విద్యావిహీనాద్రాహ్మణాత్ । తథాపి నాత్య
 క్తమనపేకం విద్యావిహీనం కర్మాగ్నిహోత్రాదికమ్ । కస్మాత్ -
 తమేతమాత్మానంయజ్ఞేన వివిదిషన్తి” త్యవికేషణాగ్నిహోత్రాదేర్వి
 ద్యా హేతుత్వేనశ్రుతత్వాత్ । ననువిద్యాసంయుక్తస్యాగ్నిహోత్రా
 దేర్విద్యావిహీనాద్విశిష్టత్వా వగమాద్విద్యా విహీనమగ్నిహోత్రా
 ద్యాత్మ విద్యాహేతుత్వేనానపేక్ష మవేతీయుక్తమ్ । సైతదేవంవిద్యా
 సహాయస్యాగ్నిహోత్రాదేర్విద్యానిమిత్రేన సామర్థ్యాతిశయేనయోగా
 దాత్మజ్ఞానం ప్రతికల్పితా-రణత్వాతిశయోభవిష్యతి న తథావిద్యావి
 హీనస్మృతి యుక్తంకల్పయతుమ్ । నతు “యజ్ఞేనవి విదిషన్తి” త్యత్రావి

శేషేణాత్మజానాజ్ఞత్యేన శ్రుతస్యాగ్నిహూతాదేన జన్మత్వం శక్యమభ్యుపగన్తుమ్ । తథాహ శ్రుతిః “యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోవగేష దాత దేవవీర్యవత్తరంభవతి” (ఛా-౧/౧/౧౦) ఇతి విద్యాసంయుక్తస్య కర్మణోగ్ని హూతాదేవీర్యవత్తరత్వాభిధానేన స్వకార్యం ప్రతిపింబి దతి శయం బ్రువాణా విద్యావిహీనస్య తస్యైవ తప్తయోజనం ప్రతివీర్యవత్త్వం దర్శయతి । కర్మణశ్చ వీర్యవత్త్వం తిద్యత్ప్రయోజం నాభవ ప్రసహత్వమ్; తస్మాద్విద్యాసంయుక్తం నిత్యమగ్ని హూతాది విద్యా విహీనం చోభయమపి ముముక్షుణామీ కప్రయోజనోదే శే సేవాజన్మ నిజన్మాన్తరేచ ప్రాకీజానోత్పత్తేశ్చ తం యత్తద్యథానానుభ్యం బ్రహ్మ ణిగమప్రతిజన్మకారణోపాత్తదురితక్షయ హేతుత్వద్వారేణ బ్రహ్మభిగమకారణత్వం ప్రతిపద్యమానం శ్రవణ మనన శ్రద్ధాతాత్పర్యాద్యస్తంభికారణాపేక్షం బ్రహ్మవిద్యయానుష్ఠాక కార్యం భవతీతి స్థితిమ్ । ౧౭॥

౧౧. ఇతరక్షపణాధికరణమ్.

భోగేనత్వితరేక్షపయిత్యా సంపద్యతే । ౧౮॥

అనారభకార్యమోః పుణ్యపాపయోర్విద్యా సామర్థ్యాత్క్షయ ఉక్తః । ఇతరేత్వారభకార్యే పుణ్యపాపే ఉపభోగేనక పయిత్యా బహు సంపద్యతే - “తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే భవంపత్స్యే” (ఛా-౬/౧౮/౨) ఇతి । “బ్రహ్మైవ సప్రహ్మ్యేతీ”తి చైవమాదీశ్రుతి భ్యః । నను సత్త్వపి సమ్యగ్దర్శనే యథాప్రాగ్దేవాపాతా జ్ఞేద సర్వేశం ద్విచన్ద్రదర్శనన్యాయే నానువృత్తమేవం వశ్చాదవ్యనువర్తతే । న । నిమిత్తాభావాత్ । ఉపభోగ శేషక్షపణం హితత్రానువృత్తి నిమిత్తం నచ తాదృశమిత్రకించిదస్తి । సన్వపరః కర్మాశయోభిసవముపభోగ మార వ్యుత్తే । న । తస్య దగ్ధబీజత్వాత్ । మిథ్యాజ్ఞానావృత్తం భంహికర్మాన్తదం దేహపాత ఉపభోగాన్తర మారభతే । తచ్చ మిథ్యాజ్ఞానం

సమ్యక్గా నేన న్గమిత్యతః సాధ్యే తదారబ్ధకార్యక్షయే వీదుమః కైవల్య
మవశ్యం భవతీతి ॥౧౬॥

ఇతి వేదాంతమీమాంసామృతే ద్వితీయాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః

(౨)

వేదాంతమీమాంసామృతమ్.

(బహునూత్రభాష్యసంగ్రహః)

అథద్వితీయాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః॥

౧౨ అర్చిరాద్యధికరణమ్. అర్చిరాదినాతత్ప్రతికే॥౧॥

అథావరాను విద్యానుఫలప్రాప్తయే దేవయానం పన్నానమవతా
రయిష్యన్విద్వద విదుషోరాస్మత్యుపకృత్యామాత్మమానోత్కృష్టిరిత్యు
క్తమ్. స్మృతిస్తుశ్చిత్తవశేన కేవలసేవకామోయతే — నాదీరక్తిసంబంధే
నైకా- “అక్షైతే కేవలశ్చిత్తి రూర్ధ్వఅక్రమితే” ఇతి (చా-౮.౩.౧౫) అర్చి
రాద్యైకా- “తేర్చిషమభిసంభవన్త్యర్చిషాఽహ్న” ఇతి బృ-౩.౧.౨
౧౫) ” సవితం దేవయానం పన్నానమాసాద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతీ
“త్యన్యా(కా-౧౩) ” యదాపై పురుషోస్మాల్లోకాత్ప్రేతినవాయుమాగ
చ్ఛతీ” త్యవరా(బృ-౫.౧౦.౧) “సూర్యవ్యారేణ తేవిరజాః ప్రయాస్తీతి
చావరా(ముణ్డ-౧.౨౧౧)-తత్రసంశయః- “కింవస్సరంభిన్నావతాః స్మృత
యఃకింవైక వానేకవిశేషజేతి తత్ప్రప్రాప్తం తావద్భిన్నావతాః స్మృతయ
ఇతి భిన్నప్రకరణత్వాత్. భిన్నోపాసనాశేషత్వాచ్చ అపిచ “ అక్ష

"తైరేవరశ్శిఖిః" (భా-౮|౬|౫) ఇత్యవధారణమర్చిరాద్య ప్రకారమును
 రుద్రేణ త్వరావచనంచ వీర్యతే "సయావతికి ప్యేన్యససాతదానిత్యం
 గ.చుత్తి"తి (భా- ౮|౬|౫) తస్మాదన్యోన్యభిన్నా వై తేవన్దాన ఇతి
 ఏవం ప్రాప్తేభిదధ్యహే- అర్చిరాది నేతి సర్వోబ్రహ్మపేష్వరర్చిరాదినై
 వాధ్వనారంహతీతి ప్రతిజానీ మహి కుతః తత్ప్రధితిః (వధిహోహ్యేష
 మార్గః సర్వేషాం విదుషాం తథాహ-ఎచ్చాగ్ని విద్యాప్రకరణే "యే
 తామీ అంశ్యైశ్చద్ధాంసత్యముపాసతే ఇతి (బృ-౩|౨|౧౫) విద్యాస్త
 రశీలినామవ్యర్చిరాదికామృతిః (శావ్యతే స్యాదేవత్ యాసువిద్యాసు
 వకాదిదగ్ధత్యతే తాస్మియమర్చిరాదికోపతిషతాం యాసుస్వస్యా
 (శావ్యతే తాసుకిమిత్యర్చిరాద్యాశ్చియణమిత్యశోచ్యతే- భవేదేతి
 దేవం యద్యత్యస్తభిన్నా ఏవైతాః సృతియః" స్మృతిః ఏకేవత్వే
 షామృతిరనేక విశేషణాబ్రహ్మలోకప్రపదనీకృచితే-నచిద్విశేషణేవోప
 లక్ష్మితేతివదామః సర్వత్రైకదేశప్రత్యభిజ్ఞానాది తరేతర విశేషణ
 విశేష్య భావోపపత్తేః ప్రకరణభేదేహివిద్యైకత్వే భవతీతరేతర
 విశేషణోప సంహారవద్దేవిశేషణానామప్రసవసంహారః విద్యాభేదేహి
 గత్యైకదేశప్రత్యభిజ్ఞానాద్గన్తవ్యాభేదాచ్యుగత్యభేదవన తథాహ "తే
 ముబ్రహ్మలోకేషుపరాః పరావశోపసన్తి" (బృ-౩|౨|౧౫) "తస్మిన్వసంతి
 తాశ్చితిః సమాః " (బృ ౫|౧౦|౧) "సాయాబ్రహ్మహో జతిర్యా
 వృష్టిస్తాం జతింజయతి తాం వృష్టింవృష్ణతే" (కా-౧|౪) "తస్యవై
 తం బ్రహ్మచర్యేణాను విదతీతిచ (భా- ౮|౪|౩) తత్ర తత్ర తదేవై
 కం ఘటం బ్రహ్మలోక స్థాపితలక్షణం ప్రదశ్యమాతే యత్త్వైతైరేవేత్య
 వధారణమర్చిరాద్యాశ్రయణేనస్యాదితి నైషదోషః రశ్మిప్రాప్తివరత్యా
 దసర్వసహ్యోకేవకేదోరశ్మింశ్చ ప్రావయిమతుర్హ త్యర్చిరాదీంశ్చ వ్యావ
 ర్తయితుమ్ తస్మాద్రక్తి సంబంధ ఏవాయమతథావ్యత ఇతిదృష్టవ్యమో
 త్వరావచనంత్వర్చిరావ్యపేక్షా మూఢవిగత వ్యాస్తరాపేక్షయా శైఖ్యోక్తి
 జ్యోత్యాహ్నోచరుభ్యతే యథానిమిషమాతేణ తాగ్రమ్యతి ఇతి అపిచ
 తాత్పర్యయోః పరోక్షతరేణచనే"తి (భా- ౫|౧౦|౪) మార్గద్యయ

భ్రష్టానాం కష్టం తృతీయం స్థానమాచక్షాణా పితృయాణా వ్యతిరిక్త
 మేకమేవ దేసయాన మర్చిరాది వర్షాణాం వస్థానం ప్రధయతి ।
 భూయాం స్యర్చిరాది సృతేమార్గవర్షాణ్యల్పియాం సిత్వన్యత్ర । భూ
 యసాం తానుగుణ్యేనాల్పియసాం నయనం న్యాయ్యుచిత్వితోవ్యర్చి
 రాదినాతత్రధితేత్యుక్తమ్ ॥౧॥

౧౩. కార్యాధికరణమ్ ॥

కార్యం బాదరిత్య గత్యుపపత్తేః ॥౨॥

“సవినాస్పహ్య గమయతి” త్యత్ర (భా-౪|౧౫|౫) ఏచిత్స్యతే
 కింకార్యమవరంబ్రహ్మ గమయత్యా హాస్పితృరమేవావికృతం ముఖ్యం
 బ్రహ్మేతి । కుతస్సంశయః । బ్రహ్మకబ్ధ ప్రయోగాద్గతిశుతేశ్చ । తత్ర
 కార్యమేవసగుణ మవరం బ్రహ్మై నాస్సమయత్య మానవః పురుష ఇతి
 బాదరిరాచార్యో మన్యతే । కుతః - అన్యగత్యుపపత్తేః । అన్యపీ-
 కార్య బ్రహ్మణోగ న్నవ్యత్వముపపద్యతే ప్రదేశవత్త్వాత్ । నతు షర
 స్మిన్సహ్యణిగ న్నృత్వం గంతవ్యత్వం గతిర్వాఽవ కల్పతే|సర్వగతత్వా
 త్రైత్యగాత్మ త్వచ్చగ న్నాణమ్ ॥౨॥

విశేషితత్వాచ్చ ॥౩॥

“బ్రహ్మలోకానమయతి తేతేషు బ్రహ్మలోకేషు పరావరావహో
 వసన్తీతిచ (బృ-౩|౨|౧౫) శ్రుత్యన్తరే విశేషితత్వా త్కార్యబ్రహ్మ
 విషయైవ గతిరితి గమ్యతే । నహి-బహువచన విశేషణం వరస్మిన్సహ్య
 ణ్యవకల్పతే । కార్యేత్వవస్థాభేదోపపత్తే స్సంభవతి బహువచనమ్ ।
 లోకశ్రుతిరపివికారగోచరాయామేవసంనివేశ విశిష్టాయాంభోగ భూమా
 వాఙ్మనీ । గాణిత్యన్యత్ర “బ్రహ్మేవలోక ఏష సమాధి” త్యాదిషు ।

అధికరణాధి కర్తవ్య నిర్దేశోపి పరస్మిన్ప్రహృణ్య నాజ్ఞానఃస్యాత్ ।
తస్మాత్కార్య విషయమేవేదం నయనమ్ ॥3॥

ననుకార్యవిషయేపి బ్రహ్మశబ్దోనోపపద్యతే । సమన్వయేహి
సమస్తస్య జగతోజన్మాదికారణం బ్రహ్మేతి స్థాపితమిత్యత్రోచ్యతే -

సామీప్యాత్తు తద్వ్యవదేశః ॥౪॥

తుశ్చ ఆశంకావ్యాప్త్యర్థః । పరబ్రహ్మ సామీప్యాదపరస్య
బ్రహ్మణస్తస్మిన్నపి బ్రహ్మశబ్ద ప్రయోగోన విరుధ్యతే । పరమేవహి
బ్రహ్మ విశుద్ధోపాధి సంబంధం క్వచిత్తైశ్చిద్వికారధర్మై ర్మనోమయ
త్వాదిభిరుపాసనా యోగదిశ్యమాన మపరమితిస్థితిః ॥౪॥

ననుకార్యప్రాప్తావనావృత్తిశ్రవణంసంఘటతేనహిపరస్మాద్బ్రహ్మ
ణోన్యత్రక్వచిన్నిత్యతాం సంభావయన్తి । దక్షయతిచ దేవయానేన
వఖ్యాప్రస్థితానామ నావృత్తిమ్ - ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమంమానవ
మావరం నావరస్తే (చా-౪|౧౫|౬) ఇతి తేషా మిహనపునరావృత్తి
రస్తి - “తయోర్ధ్వ మాయన్నమృతత్వమేతి(చా-౮|౬|౬)(క-౬|౧౩)
ఇతి చేదత్రబ్రూమ, -

కార్యాత్వయేతదధ్యక్షేణ సహతః పరమభిధానాత్ ॥౫॥

కార్యబ్రహ్మలోకప్రలయ ప్రత్యుపస్థానే సతితత్త్వోపాత్పన్న
సమ్యగ్దక్షణాః సస్తస్తదధ్యక్షేణ హిరణ్యగర్భేణ సహతః పరంపరి
శుద్ధం విష్ణోః పరమంవదం ప్రతిపద్యన్తి ఇతి । ఇత్థం శ్రమముక్తిరనా
వృత్త్యాది శుత్యభిధానేభ్యాభ్యుపగస్తవ్యా । నహ్యజ్ఞానైవగతి పూర్వికా
(పరపాపిః సంభవతీత్యుపపాదితమ్ ॥౫॥

స్మృతేశ్చ 111

స్మృతిరప్యే తమర్థమనుజానాతి-“బ్రహ్మణా సహతే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే । పరస్మాన్తే కృతాత్మనః ప్రవిశన్తి పరంపదమ్” తి తస్మాత్కార్యబ్రహ్మవిషయాగతిః శూన్యత ఇతి సిద్ధాంతః 111

కఃపునఃపూర్వస్వకమా శజ్ఞాన్యాయం సిద్ధాంతః ప్రతిపాదితః - “కార్యంబాదరి” రిత్వాది నేతి (బ్రహ్మ - ౪1312) స ఇదీనీం నూతనై రేవోపదేశ్యతే -

పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వాత్ 121

జైమినిస్తాచార్యః “సవనాన్బ్రహ్మ గమయతీత్యత్ర (చా-౪1 ౧711౬) పరమేవ బ్రహ్మప్రాపయతీతి మన్యతే । కుతః - ముఖ్యత్వాత్ పరంహి బ్రహ్మ బ్రహ్మశబ్దస్య ముఖ్యమాలం బనం గౌణమపరం ముఖ్య గౌణయోశ్చముఖ్యే సంప్రత్యయోభవతి 121

దర్శనాచ్చ 1౩1

“తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వ మేతీతిచ (చా-౮1౬1౬1౬1౬1 ౧౬) గతిపూర్వక మమృతత్వం దర్శయతి । అమృతత్వంచ పరస్మిన్బ్రహ్మణ్యుపపద్యతే సకార్యే । వినాశిత్యాత్కార్యస్య । “అథయ త్రాన్యత్పశ్యతి తదల్పం తస్మర్తమి”తి (చా-21౨౪1౧) ప్రవచనాత్ । పరవిషయైవ చైవాగతిః కథవల్లిఖవత్యతే । సహిత్ర విద్యాస్తర ప్రక్రమాన్తి “అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రా ధర్మాది”తి (క-౨1౧౪) పరస్మైవ బ్రహ్మణః ప్రకాన్తత్వాత్ 1౩1

నచకార్యే ప్రతిపత్త్యభిసంధిః॥

అపిచ “ప్రజాపతేః సభాం వేత్సప్రవద్యే (ఛా-౮.౧౨.౪౧) ఇతి నాయంకార్యవిషయః ప్రతిపత్త్యభిసంధిః “నామయాపయోర్నిర్వహితా తేయదస్తరాతద్భుషే”తి (ఛా-౮.౧౨.౪౧) కార్యవిలక్షణస్యవరస్యైవ బ్రహ్మణః (వక్రతత్వాత్ । “యశోహంభవామిబ్రాహ్మణానామి”తిచ (ఛా-౮.౧౨.౪౧) సర్వాత్మత్వేనోపక్రమణాత్ । “నతస్యప్రతిమా అస్తి యస్యనామ మహద్వ్యశో”ఇతిచ (శ్వేతా-౪.౧౮) వరస్యైవబ్రహ్మణో యశోనామత్వ ప్రసిద్ధేః । సాచేయం వేత్స ప్రతిపత్తిర్గతి పూర్వకాహర్ద విద్యాయాముదితాతదపరాజితాపూర్వహ్మణః (వభువిమితం హిరణ్మయమి”త్యత్ర (ఛా-౮.౧౨.౪౩) వదేంపిచ గత్యర్థత్వాన్మార్గేపేక్షా వసీయతే । తస్మాత్పరబ్రహ్మ విషయాగతి శ్రుతయ ఇతి వక్షాస్తరమ్ । తావేతా ద్వైపక్షవాచాశ్చ్యేణ సూత్రితా గత్యుపపత్త్యాదిభిరేనా ముఖ్యత్వాదిభిరతరః । తత్రగత్యుపపత్త్యాదయః ప్రభవన్తి ముఖ్యత్వా దీనాభాస యితం సతుముఖ్యత్వాదయో గత్యుపపత్త్యాదీని త్యాద్య ఏవ సిద్ధాంతో వ్యాఖ్యాతో ద్వితీయః పూర్వపక్షః । సహ్యసత్యపీ సంభవే ముఖ్యస్యైవార్థస్య గ్రహణమిది కల్పిదాజ్ఞాపయితా విద్యతే । వర విద్యాప్రకరణేపిచ తత్త్వత్వర్థం విద్యాస్తరాశ్రయగత్యనుకీర్తన ముపపద్యతే - “విష్వజ్జన్యా ఉత్త్రమణేభవన్తి” తివత్ (ఛా-౮.౧౨.౪౧) “ప్రజాపతేస్సభాం వేత్స ప్రవద్యే” (ఛా-౮.౧౨.౪౧) ఇతితుపూర్వ విచ్ఛేదేన కార్యేపి ప్రతిపత్త్యభిసంధిర్నవిరుధ్యతే సగుణేపిచ బ్రహ్మణే సర్వాత్మత్వ సంకీర్తనం సర్వకర్తాసర్వకామ ఇత్యాది పదపకల్పతే । తస్మాదపర విషయావపగతి శ్రుతయః । తస్మాత్ - “కార్యంబాదరి” రిత్యేష (బ్రాహ్మ-౪.౩.౧౨) ఏవస్థితః పక్షః । “వరం జైమిని” రితి (బ్రాహ్మ-౪.౩.౧౨) తుపక్షాస్తర ప్రతిభాసమాత్ర ప్రదర్శనం ప్రజ్ఞావికాసనాయోతి ద్రవ్యవ్యమ్॥

౧౪. అప్రతీకాలంబనాధికరణమ్!

అప్రతీకాలం బనాన్మయతీతి బాదరాయణ ఉభయభా
దోమా త్రత్రతుశ్చ! ౧౦:

స్థితమేతత్కార్య విషయాగతిర్నవర విషయేతి । ఇదమిదానీం
సందిశ్యతే కిం సర్వాన్వికారాలమ్బనానవిశేషే జ్ఞేవామానవః పురుషః
ప్రాప్తయతి బ్రహ్మలోకముతకాంశ్చిదేవేతి । కింతావత్ప్రాప్తం సర్వేషా
మేనైషాం విదుషామన్యత్రపరస్మాద్బ్రహ్మణోగతిఃస్యాత్ । ఏవంప్రాప్తే
ప్రత్యాహ - అప్రతీకాలం బనాన్మయత్యైత్యా సర్వాసన్యాన్వికారా
లమ్బనాన్మయతీ బ్రహ్మలోకమితి బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యతే ।
న హ్యేష ముభయభాభావా దభ్యుపగమే కల్పిద్దోషోస్తి । అనియమన్యా
యన్యప్రతీక వ్యతిరీకేష్వప్యపాసనేషాపవతేః । త్రత్రతుశ్చాన్వీ
భయభా భావన్య సమర్థకో హేతుర్ద్రష్టవ్యః । యోహిబ్రహ్మక్రతుః
సబ్రాహ్మ మైశ్వర్య మాసీదేది తిశ్చిన్యతే । “రింభయభాయభోపాసతే
తిదేవ భవతి”తి శ్రుతేః । నతు ప్రతీకేషు బ్రహ్మక్రతుత్వమస్తి ప్రతీక
ప్రధానత్వాదుపాసనన్య । నన్య బ్రహ్మక్రతురపి బ్రహ్మగచ్ఛతీతి
శ్రోయతే యథాపంచాగ్ని విద్యాయామ్ - “సపనాన్మహ్మగమయతీతి
(ఛా-౨.౧.౧౫) భవతుయత్రైవ మాహత్యవాద ఉపలభ్యతే । తదభా
వేత్వోత్పర్గికేణ త్రత్రతున్యాయేన బ్రహ్మక్రతునామేవత్రాప్తిర్నైత
రేషామితిగమ్యతే । ౧౦:

విశేషంచ దర్శయతి । ౧౧:

నామాదిషు ప్రతీకోపాసనేషు పూర్వస్కాత్ఫల విశేషముత్తరస్మి
న్నుత్తరస్మిన్నుపాసనే దర్శయతి - “యావన్నామ్నో గతం తత్రాన్య
యథాకామచారోభవతి (ఛా-౨.౧.౧౫) “వాగ్వావనాయోభాయనీ”
(ఛా-౨.౧.౧) “యావద్వాచోగతం తత్రాన్య యథాకామచారో

భవతి" (భా-21-9) "మనోవావవాచో భూయ ఇత్యాదినా (భా-23-1) సచాయం ఫలవిశేషః ప్రతీకతస్తత్వాదుపాసనానాముపపద్యతే బ్రహ్మ తంత్రత్వేతు బ్రహ్మణో విశిష్టత్వాత్కథం ఫలవిశేషః స్యాత్ । తస్మాత్ప్రతీకాలమ్బనానామితరైస్తుల్య ఫలత్వమితి॥౧౧॥

౧౧. సంపద్యావిర్భావాధికరణమ్॥

సంపద్యావిర్భావః స్వేనశబ్దాత్ ॥౧౨॥

‘ఏవమేవైష సంప్రసాదో స్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుప సంపద్యస్వేనరూపేణాభి నిష్పద్యతే’ ఇతి శ్రూయతే । తత్రసంశయః కిం దేవలోకాద్యుపభోగస్థానే మ్యేవాగస్తు కేన కేన చిద్విశేషేణాభి నిష్పద్యత ఆహాస్యదాత్మ మాత్రేణేతి । కింతావత్ప్రాప్తం । స్థానాస్తరేష్యేవాగస్తు కేన కేన చిద్రూపేణాభినిష్పత్తిః స్యాత్ । షోడశ్యాపి ఫలత్వ సిద్ధేః । అభినిష్పద్యత ఇతిచోత్పత్తి వర్యాయత్వాత్ । స్వరూప మాత్రేణ చేదభినిష్పత్తిః పూర్వాస్వప్యవస్థానుస్వరూపానపాయాద్విభావ్యేత తస్మాద్విశేషేణ కేన చిదభినిష్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూయః - కేన తే నైవాత్మనావిర్భవతిస ధర్మాస్తరేణేతి । కుతః । స్వేనరూపేణాభి నిష్పద్యత ఇతి స్వశబ్దాత్ । అన్యథాహి స్వశబ్దే నేతి విశేషణ మనవశ్యం స్యాత్ । సన్వాత్మీయాభిప్రాయః స్వశబ్దో భవిష్యతి । స । తస్మావచసీయత్వాత్ । యేనైవహి కేన చిద్రూపేణాభి నిష్పద్యతే తస్మై వాత్మీయత్వోపపత్తేః స్వేనేతి విశేషణ మనర్థకం స్యాత్ । ఆత్మ వచనతాయాం త్వర్థవత్కేవలే నైవాత్మ రూపేణాభి నిష్పద్యతే నాగస్తు శేనావర రూపేణాపీతి ॥౧౨॥

క. పునర్విశేషః పూర్వాస్వప్యవస్థా స్విహవ స్వరూపానపాయ సామ్యేనతీత్యత ఆహ -

యోత్రాభి నిష్పద్యత ఇత్సక్తః ససర్వ బన్ధ విముక్తుకః శుద్ధి
నవాత్మనా పరిచ్ఛేదః । పూర్వత్రబన్ధో భవత్స్విహోదితి త వినాశమేవా
హీతో భవతీతి చానస్తాత్రయ కలుషితే నాత్మానే త్యయంవిశేషః । కథం
పునరప గమ్యతే ముక్తోయ మిచానీం భవతీతి । ప్రతిజ్ఞా నాదిత్యాహ
తథాహ - “ఏతంత్యైవతే భూయోనువ్యాఖ్యాన్యామి” (భా - ౧౮౯)
3।౧౮౧౦౨౩।౧౮౧౦౩) ఇత్యనస్తాత్రయ దోష విహీనమాత్మానం వ్యా
ఖ్యే యత్యేన ప్రతిజ్ఞాయ “అశరీరం వాపసంతం నప్రియాప్రియేస్తుకలత”
ఇతి (భా - ౧౮౧౦౪) చోపన్యస్య “స్వేనయాపేణాభి నిష్పద్యతే స
క్షిత్రముః పురుష” ఇతి (భా - ౧౮౧౦౫) చోప సంహరతి । తథాఖ్యా
యికోపక్రమేపి “య ఆత్మాపహతపాప్యేత్యాది (భా - ౧౮౨౧)
ముక్తాత్మ విషయమేవప్రతిజ్ఞానమ్ । ఫలత్వ ప్రసిద్ధిరపి మోక్షస్య బన్ధ
నిష్ఫుత్తిమాత్రాపేక్షానా పూర్వోపజననా పేక్షా । యదవ్యభినిష్పద్యతే
ఇత్సత్సత్తి వర్యాయత్వం తదపి పూర్వావస్థాపేక్షం యథారోగ నిష్ప
తావరోగాభి నిష్పద్యత ఇతి తద్యత్ । తస్మాదదోషః । ౧౩1

అత్మాప్రకరణాత్ ||౧౪||

కథం పునర్ముక్త ఇత్యుచ్యతే - యావతా “వరంజ్యోతి రుషనం వజ్యోతి (భా - ౮.1౧౨3) కార్యగోచరమేవైనం (భావయతి । జ్యోతి శ్శబ్దస్యభౌతికే జ్యోతిషిరూఢత్వాత్ । సచానతిశ్చత్తో వికారవివయా త్కల్పిన్ముక్తో భవేతుమర్హతి । వికారస్యార్థస్య ప్రసిద్ధిరేతి । నైషదోషః యత ఆత్మై వాత్రిజ్యోతిశ్శబ్దే నావేద్యతే (వకరణాత్ । “య ఆత్మావ హతి వాస్మా విజరో విమ్బత్పురి”తి (భా - ౮.121౧) హి(వక్యతే వర స్మిన్నాత్మని నాకస్మాద్భౌతికం జ్యోతిః శక్యం గ్రహీతుమ్ । (వక్యత హానా(వక్యత (వక్రియా(వసజ్ఞాత్ । జ్యోతిశ్శబ్దస్య త్వస్యపి దృశ్యతే-

తదేవాజ్యోతిషాం జ్యోతిరితి (బృ - ౪|౪|౧౬) । ప్రవచ్చితం చైతత్
 “జ్యోతిర్దక్షనా”దిత్యత్ర॥౪॥

౧౬. అవిభాగేన దృష్టత్వాధికరణమ్॥

అవిభాగేన దృష్టత్వాత్ ॥౧౭॥

ఐరంజ్యోతి రుపసంపద్యస్యేన యాపేనాభి నిష్పద్యతేః సకీ
 పరస్మా దాత్మనః పృథగేవ భవత్పుతావిభాగే నైవాపతిష్ఠత ఇతివీక్షా
 యామ్ “సత్రతపశ్యతి” (ఛా - ౮|౧౨౩) ఇత్యధికరణాధి కర్తవ్య
 నిర్దేశాత్ “జ్యోతిరుపసంపద్య”తిచ (ఛా-౮|౧౨౩) కర్తృకర్మ నిర్దే
 శాద్భేదే నైవాపస్థానమితియస్య మతిస్తం పుష్పత్పద్యత్వనిభ క్త ఏవ
 శరణాత్మనా ముక్తవతిష్ఠతే కుతః । దృష్టత్వాత్ । తథాహి- “తత్త్వ
 మసి” (ఛా - ౬|౮|౭) “అహం బ్రహ్మస్మి” (బృ- ౧|౪|౧౦) “యత్ర
 నాన్యత్పశ్యతి” (ఛా-౭|౨౪|౧) “నతుతిద్వితియమ స్తితతోన్యద్విభక్తం
 యత్పశ్యేత్” (బృ - ౪|౩|౨౩) ఇత్యేవమాదీని వాక్యాన్య విభాగే
 నైవ పరమాత్మానం దక్షణయన్తి । యథాదక్షణమేవచ ఫలంయక్తత
 త్రత్రతున్యాయాత్ । “యథోదకం శుభేశుదమాసికం తాదృగేవ
 భవతి । ఏవం మః సేర్విజానత ఆత్మాభవతి శౌతమే”తి (క-౪|౧౭) ।
 చైవమాదీని ముక్తస్వరూప నిరూపణ పరాణి వాక్యాన్య విభాగమేవ
 దక్షణయన్తి । నదీసముద్రాది నిదక్షణానిచ । నదీసముద్రాదినిదర్శనాని
 చ । భేదనిర్దేశ స్వ భేదేపుష్పచర్యతే । “సభగవః । కస్మిన్ప్రతిష్ఠితఇతి
 శ్వే మహిమీన్నతి(ఛా - ౭|౨౪|౧) “ఆత్మరతిరాత్మకిద”ఇతి (ఛా-౭
 |౨౪|౨) చైవమాది దక్షణాత్ ॥౧౭॥

౧౭. బ్రహ్మాధికరణమ్॥

బ్రాహ్మణ జైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః ॥౧౮॥

స్థితమేతత్ “స్వేనయాపేణ” (ఛా-౮|౩|౪) ఇత్యత్రాత్మమాత్ర
 రూపేనాభి నిష్పద్యతే నాగన్తుకే నాపరయాపేతేత్యధునాతు తద్విశేష

బుద్ధుత్వాద్యాయామభిధీయతే స్వమస్వరూపం బాహ్యమపహతపావ్యత్వాది
సత్త్వసంబంధత్వావసానం తథాసర్వజ్ఞత్వం సర్వేశ్వరత్వంచ తేనస్వరూ
పేనాభి నిష్పద్యత ఇతి కైమినిరాచార్యమన్యతే । కుతిః - ఉపన్యాసాది
భక్తిస్తథావగమాత్ । తథాహ- “య ఆత్మావహతపావ్యా” (చా-౮।
21౧) ఇత్యాదినా “సత్యకామః సత్యసంబంధః” (ఛా - ౮।21౧) ఇత్యే
వమస్తే నోపన్యాసే నైవమాత్మకతా మాత్మనోబోధయతి । తథా”
సత్రత్రపశ్యేతి జక్ష్మన్ప్రసమమాణః” (ఛా-౮।౧౨3) ఇత్యేశ్వర్య
యావ మా వేదయతి । “తస్యసర్వేశ్వర్యా కేషు కామచారోభపతీ” తిచ
(ఛా-21౨౫1౨) “సర్వజ్ఞఃసర్వేశ్వరః” ఇత్యాదివ్యపదేశాశ్చైవ మువ
పన్నాభవిష్యన్తి1౧౬1

చితితన్మాత్రేణ తదాత్మక త్వాది త్యోమలోమిః ౧౭1

యదవ్యవహత సాన్నిత్యాదయో భేదేనైవధర్మానిర్దిశ్యన్తే తథాపి
శబ్ద వికల్పజా ఏవైతే । పాప్యాది నిష్పత్తిమాత్రం హితీత్రగమ్యతే ।
చైతన్యమేవత్వస్యాత్మనః స్వరూపమితి తన్మాత్రే సర్వరూపేనాభినిష్పత్తి
ర్యుక్తా । తథాచశ్రోతిః-“ఏవంవా అశ్రేయమాత్మకవాన్తరోబాహ్యః
కృత్సంప్రజ్ఞాన ఘన ఏవ” (బృ - ౪।౫1౧3) ఇత్యేవం జాతీయ
కానుగృహీతాభవిష్యతి । సత్యకామత్వాద యస్తుయశ్యపి వస్తుస్వరూ
పేనైవధర్మా ఉచ్యన్తే సత్యాః కామా ఆసేన్తి । తథాప్రసాధిసంబన్ధా
భీనత్వాత్తేహం నచైతన్యవత్స్వరూపత్వ సంభవః1అనేకాకారత్వప్రతిపే
ధాత్ । ప్రతిపిద్ధంహి బ్రహ్మణో నేకాకారత్వమ్ । అత ఏవచ జక్ష్
ణాది సంకీర్తన మవిదుః ఖాభావ మాత్రాభిప్రాయం స్తుత్యర్థమాత్మ
రతిరిత్యాదివత్ । సహి ముఖ్యాన్తేవ రత్రికీడా మిధునానాన్యత్మనిశక్యన్తే
వర్ణయితుం ద్వితీయవిషయత్వాత్తేహమ్1తస్మాన్నిరస్తాశేష ప్రవక్షేచ్ఛ
ప్రసన్నేనావ్యపదేశేన బోధాత్మనాభి నిష్పద్యత ఇత్యోమలోమిరా
చార్యమన్యతే 1౧౭1

ఏవ ఘృవన్యాసాత్పూర్వభావాద విరోధం బాదరాయణః ||౧౮||

ఏవమపి పారమార్థిక చైతన్యమాత్రస్వరూపాభ్యుపగమేపి స్వవ
హారాపేక్షయా పూర్వస్వాభ్యుపన్యాసాదిభ్యోవగతస్య బాహ్యే శ్రేష్ఠ్యరూ
పస్యావత్యాఖ్యానాద విరోధం బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యతే ||౧౮||
౧౯. సంకల్పానికరణమ్!

సంకల్పాదేవతు తచ్ఛతే. 1౧౯.

హర్షవిద్యాయాం శ్రూయతే- “సయది పితృలోక కామోభవతి
సంకల్పాదేవాన్య పితరస్సముత్తిష్ఠన్తి” త్యాది ।) ఛా-౮.౨౧) తత్ర సంశ
యః కిం సంకల్ప ఏవ కేవలః పిత్రాది సముత్థాన హేతురుత నిమిత్తా
నర సహిత ఇతి । తత్ర సత్యపి సంకల్పాదేవేతి శ్రవణేలోకవన్నిమిత్తా
నరాపేక్షతాయుక్తా । యథాలోకేస్సదాదీనాం సంకల్పాద్గమనాదిభ్యశ్చ
హేతుభ్యః పిత్రాది సంవత్తిభవత్వేనం ముక్తస్యాపిన్యాత్ । ఏవం దృష్ట
వివరీతం సకల్పితం భవిష్యతి । సంకల్పాదేవే తితురాజ్ఞ ఇవ సంకల్పి
తార్థ సిద్ధికరీం సాధనానగ సామాగ్రిం సులభామప్యోచ్యతే । సచ
సంకల్పనాత్ర సముత్థానాః పిత్రాదయో మనోరథ విజృంభిత వచ్చ
లత్వాత్పక్షలం భోగం సమర్పయితుం వర్యాస్తాన్మరిత్యేనం ప్రాప్తే
బ్రూమః - సంకల్పాదేవతు కేవలాన్నితాది సముత్థానమితి । కుతః -
తచ్ఛతే । సంకల్పాదేవాన్యపితరః సముత్తిష్ఠన్తి” త్యాదికా (ఛా-౮.
౨౧) హి శ్రుతిర్నిమిత్తాన రాపేక్షాయాం వీడ్యేత । నిమిత్తానరమపితు
యది సంకల్పాను విధాయోవస్యా ద్భవతు నతువ్రయత్నాననర సంపా
ద్యం నిమిత్తానర మితిష్యతే । ప్రాకృతం వత్తేస్వస్య సంకల్పత్వప్రసక్తా
సచశ్రుత్యవగమ్యేకే లోకవదితి సామాన్య తోదృష్టం క్రమతే సంకల్ప
బలాదేవ చైహం యావత్ప్రయోజనం స్థిత్యోపపత్తిః ప్రాకృత సంకల్ప
విలక్షణత్వాన్ముక్త సంకల్పస్య । ౧౨॥

అతవచావన్యధివతిః ॥౨౦॥

అతవచావన్య సంతల్పత్వాదనన్యధివతిర్విద్వాన్భవతి నాస్యా
న్యోధినతిర్భవతీత్యర్థః । నహిప్రాశ్నోఽపి సంతల్పయన్మత్స్యస్వామికత్వ
మాత్మనః సత్త్వాంగతౌసంతల్పయతి । శ్రుతిశ్చైతద్వక్ష్యమాణి - “అథ
య ఇహాత్మానమను విద్య ప్రజన్త్యే తాంశ్చ సత్త్వాన్కామాంస్తేహం
సర్వేషులోకేషుకామ చారోభవతీతి (భా-౮।౧౬) ॥౨౦॥

౧౯. అభావాధికరణమ్ ।

అభావంబాదరిరాహష్యేనమ్ ॥౨౧॥

సంతల్పాదేవాన్య పితరస్సముత్పన్నీ త్యాది (భా-౮।౨౧)
శ్రుతేర్మనస్తావత్సంతల్ప సాధనం సిద్ధమ్ । శరీరేంద్రియాణి పునః ప్రాప్తై
శ్వేర్యస్య విదుషః సన్తనవాసన్తితి సమీక్ష్యతే । తత్రబాదరిస్తావదా
చార్యః శరీరస్యేంద్రియాణాంకాభావంమహీయమానస్యవిదుషోమన్యతే
కస్మాత్ । ఏవం హ్యహమాష్యుః “మనసైతాన్కామాన్పశ్యేనమతే
(భా-౮।౧౨౫) “యవతేబ్రహ్మలోకే” (భా-౮।౧౩౧) ఇతి । యది
మనసా శరీరేంద్రియైశ్చవిహరేన్ననకీతి విశేషణం వస్యాత్ । తస్మాద
భావః శరీరేంద్రియాణాం మోక్షే ॥౨౧॥

భావం జైమినిర్వికల్పామననాత్ ॥౨౨॥

జైమినిస్త్యాచార్యోమనోవచ్ఛరీరస్యాపిసేంద్రియస్యభావంముక్తం
ప్రతిమన్యతే యతః “స ఏకధాభవతి త్రిధాభవతి” (భా-౭।౨౬౧) ।
ఇత్యాదినానే కధాభావ వికల్పమామనన్తి । సహ్యనేక విధతావినా
శరీరభేదేనాశ్చసీస్యాత్ । యద్యపిర్గుణాయాంభూమవిద్యా యామయమ
నేకధాభావ వికల్పః వత్సతే । తథాపి విద్యమావమేవేదంసగుణావస్థాయా

మెత్తనము చూచువిద్యానుతయే సంకీర్త్యత ఇత్యుతిః సగుణ విద్యాఫల
భావేనోపతివతి ఇతి || ౨౨ || ఉచ్యతే

ద్వాదశాహవదుభయ విధం బాదరాయణోతః || ౨౩ ||

బాదరాయణః పునరాచార్యోత ఏవోభయలిజ్జశ్రుతి దర్శనాదు
భయ విధత్వం సాధుమస్యతే యదానశరీరోభవతి యదాత్వశరీర తాం
సంకల్పయతితదాశరీరఇతి । సత్యసంకల్పత్వాత్ । సంకల్పవైచిత్ర్యాచ్చ ।
ద్వాదశాహవత్ । యథాద్వాదశాహః సత్రమహీనశ్చ భవతి । ఉభయ
లిజ్జశ్రుతి దర్శనాదేవ మిదమపీతి || ౨౩ ||

తస్యభావే సంధ్యచదుపపత్తేః || ౨౪ ||

యదాతినోసేద్ద్యియస్య శరీరస్యా భావస్తదాయథా సంధ్యేస్థానే
శరీరేద్ద్యియ విషయేష్వవిద్య మానేష్వప్యవలబ్ధిమాత్రా ఏవపిత్రాది
కామా భవన్త్యేవం మోక్షేపిన్య రేవం హ్యేతదుపలభ్యతే || ౨౪ ||

భావేహగ్రద్యత్ || ౨౫ ||

భావే పునస్తనోర్యథాజాగరితే విద్యమానా ఏవపిత్రాది కామా
భవన్త్యేవం ముక్తస్యాప్యవపద్యతే || ౨౫ ||

౨౦. ప్రదీపాధికరణమ్

ప్రదీపవదావేశస్తథాహి దర్శయతి || ౨౬ ||

“భావం జైమినిర్వికన్పాయననాత్ ” (బ్రాహ్మసూత్ర ౪.౪.౧౧) ఇత్యుత్ర
నశరీరత్వం ముక్తస్యాత్ । తత్రత్రిధాభావాదిష్వనేక శరీర సర్వేకం
నిరాత్మకాని శరీరాణి దారుయన్త్రాగేన సృజ్యన్తే కింవాసాత్మకాన్యస్మ

దాది శరీర వదిలి భవతి వీకా । తత్రచాత్మమనసా శ్శేదా సుపవత్రేరే
 కేన శరీరేణ మోగాదితరాణి శరీరాణి నిరాత్మకానిత్యేవం ప్రాప్తేప్రతి
 వద్యతే - ప్రదివదావేశ ఇతి । యథాప్రదీప ఏకోనేకప్రదీపభావమా
 వద్యతే వికారశక్తిమోగాత్ । ఏవమేవోపి సన్విత్వానైశ్వర్య యోగా
 దనేకభావమావద్య సర్వాణి శరీరాణ్యావశతి । కుతః । తథాహిదశ్శ
 యతి శాస్త్రమేకస్యానేక భావమ్ - “స ఏకభావతి । త్రిభావతి
 పంచభావ ప్రథా నవభేత్వాది(శా-21-౨౬-౨) నైతద్దాతు యన్తో)వమా
 భ్యుపగమేవకల్పతే స పి జీవాన్తరావేశే । నచనిరాత్మకానాం శరీరా
 ణాం ప్రవృత్తిః సంభవతి । యత్త్వాత్మ మనసా శ్శేదా సుపవత్రేరనేక
 శరీరయోగా సంభవ ఇతి । నైషదోషః । ఏకమనోనువర్తీని సమనస్కా
 న్యేవా పరాణి శరీరాణి సత్యసంకల్పత్వాత్సక్వతి । స్పృష్టేషుచతేషా
 పాధిభేదాదాత్మనోపి భేదేనాధిష్ఠాత్మత్వం యోక్యతే । ఏషైవచ
 యోగ శాస్త్రేషు యోగినామనేక శరీరప్రయోగ ప్రక్రియా ॥౨౬॥

కథం పునర్ముక్తస్యానేక శరీరావేశాది లకణమైశ్వర్య మభ్యుప
 గమ్యతే యావతా “తత్కేనకం విజానీయాత్” (బృ - ౪/౧౧/౧౫)
 “నతుతిద్వితీయమస్తికోవ్యద్విభక్తం యద్విజానీయాత్”(బృ-౪/13/3౦)
 “సలిలవకోద్రప్తానైవోభవతి” (బృ-౪/13/3౨) ఇతిచైవం జాతీయకా
 శ్రుతిర్విశేష విజ్ఞానం వారయతీత్యత ఉత్తరం పఠతి -

స్వావ్యయసంపన్యోరన్యతరా పేక్షమావిష్కృతంహి ॥౨౭॥

స్వావ్యయః సుషుప్తమ్|స్వమపితోభవతి తస్మాదేనం స్వపితీత్యా
 చకతే” ఇతి శ్రుతేః (చా-౬/1౦/2) సంపత్తిః కైవల్యమ్ । “(బ్రహ్మైవ
 సస్మిహ్మేష్యేతి”శ్రుతేః(బృ-౪/1౪/౬) తయోరన్యతరామవస్థామపేక్ష్య
 తద్విశేష సంజాభావ వచనమ్ । క్వచిత్సుషుప్తావస్థామపేక్ష్యోచ్యతే
 చిత్తైవల్యావస్థామ్ । కథమంగమ్యతే|యత స్తత్త్వేవైత దధికారవశాదా
 విష్కృతమ్ “ఏతేభ్యోనూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవాను వినశ్యతి

న ప్రేతస్య సంజ్ఞాస్తీతి । (బృ-౨౪|౧౪) । “యత్ర త్వస్య సర్వమూర్తైశ్చైవా
భూత్” (బృ-౨౪|౧౪) “యత్ర సుప్తానాం చ సకామం యకామయతేనకం
చ సస్వప్నం పశ్యతీ” త్యాది శ్రుతిభ్యః (బృ ౪:3|౧౯) (మ. బ్ర. - ౫)
సగుణవిద్యా విపాకావస్థానం త్వేతత్త్వస్యైవాది వదవస్థానరం యుక్తైత
దై శ్వర్య ముపపద్యమా తే । తస్మాదదోషః । ౨౩ ।

౨౦: జగద్వ్యాపారాధికరణమ్॥

జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాద సంనిహితత్వాచ్చ । ౨౦:॥

యేనగుణ బ్రహ్మాపాననాత్మహేన మనశీశ్వర సాయుజ్యం
ప్రజన్తికిం తేషాం నిరవగ్రహమైశ్వర్యం భవత్యాహోస్యి తానగ్రహమితి
సంశయః । కింతావత్ప్రాప్తం । నిరజు-శమేనై మైశ్వర్యం భవతు
మర్హతి - “అహోతిన్యారాజ్యమ్” (తై-౧|౧౬|౨) “సర్వేస్థైదేవా
బలిమావహన్తి” (వై-౧|౫|౩) “తేషాం సర్వేషులోకేషు కామచారో
భవతి” (ఛా-౨|౨౫|౨౦|౧|౬) ఇత్యాది శ్రుతిభ్య ఇత్యేవం ప్రాప్తే
పతతి - జగద్వ్యాపార వజ్రమితి । జగదుత్పత్త్యాది వ్యాపారం వర్జ
యితాంస్య దణిమాద్భూత్యైక మైశ్వర్యం ముక్తానాం భవతుమర్హతి ।
జగద్వ్యాపారస్తు నిత్యసిద్ధస్యైవేశ్వరస్య । కుతః తస్యతత్ర ప్రకృతిత్వా
దనం నిహితత్వాచ్చైతరేషామ్ । పరవీచ హీశ్వరో జగద్వ్యాపారే-
ధికృతః । తమేవ ప్రకృత్యోత్పత్త్యాద్యుపదేశాత్ । నిత్యశబ్ద నిబంధ
నత్వాచ్చ । తదన్వేషణ విజ్ఞానన పూర్వకం త్వితరేషామణిమాద్వై
శ్వర్యం త్రోయతే । తేనానం నిహితాస్తే జగద్వ్యాపారే । సమన
స్కూత్వాదేవ చైతేషామనైకమత్యేకస్య చక్రినిత్యభిప్రాయః । కస్య
చిత్సంహారాభిప్రాయ ఇత్యేవం విరోధోపి కదా చిత్సాన్యత్ । అథకస్య
చిత్సంకల్ప మన్వస్యస్య సంకల్ప ఇత్య విరోధః సమర్థేత తతః పరమే
శ్వరాకూతతస్యైవ మేవేతరేషామితివ్యవతిష్ఠతే । ౨౦॥

చత్వర్షోపదేశాదితి నేన్నాధికారిక మండలస్థాకే: 129।

అథయదుక్తం “ఆప్తోతిస్వారాజ్యం” (తై - ౧1.౬.౨) ఇత్యాది
చత్వర్షోపదేశాన్నిరసగ్రహ మైశ్వర్యం విదుషాం న్యాయ్యమితితత్పరి
హర్తవ్య ముచ్యతే - నాయం దోషః । అధికారిక మండలస్థాకే: ।
అధికారికాయః సవిత్తమణ్ణలాదిషు విశేషాయతి నేవ్వవస్థితః పర ఈశ్వ
రస్తదాయతైవేయం స్వారాజ్య ప్రాప్తిచ్యతే । యత్కారణ మనన్తరం
“ఆప్తోతి మనసస్పదిమ్” (తై - ౧1.౬.౨) ఇత్యాహ । యోహిసర్వమన
సాం పతిః పూర్వస్థిత ఈశ్వరస్తం ప్రాప్తోత్యైదుక్తం భవతి । తదను
సారణైః చానన్తరమ్ “వాక్యశ్చక్షుష్వతిః శ్రోత్రపతిర్విజ్ఞాన పతిశ్చ
భవతి” (తై-౧1.౬.౨) ఇత్యాహ । ఏవమన్యత్రాపి యథాసంభవం నిత్య
సిద్ధేశ్వరాయ త్రమైశ్వర్యం యోజయితవ్యమ్ 129।

వికారావర్తిన తథాహిస్థితిమాహ 130।

వికారావర్త్యపిచ నిత్యముక్తం పారమేశ్వరం రూపం నకేవలం
వికారమాత్ర గోచరం సవిత్తమండలాద్యధిష్ఠానమ్ । తథాహ్యస్యద్విరూ
పాంస్థితి మాహామ్నాయః । “తావనస్య మహిమాతనోజ్ఞాయాంశ్చ
పూజమః పాదోస్య సర్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతందివ” త్యైవమాదిః
(ఛా-౯.౧.౨.౬) నచ తస్మిన్వికారం రూపమితరాలమ్బనాః ప్రాపున
స్థితి శక్యం వక్తుమతత్కృతుత్వాతైహమ్ । అతశ్చయథైవద్విరూపే
పరశ్చైవ నిర్గుణం రూపమనవాప్యసగుణ ఏవాపతిష్ఠన్త ఏవం సగుణేపి
నిరవగ్రహ మైశ్వర్య మనవాప్యసావగ్రహ ఏవాపతిష్ఠన్త ఇతి ద్రష్ట
వ్యమ్. 130।

దక్షయతశ్చైవం చత్వర్షానుమానే 131।

దక్షయతశ్చ వికారావర్త్యం పరస్య జ్యోతిషః శ్రుతిస్మృతే ।
“సతతనూర్యోభాతి నచద్వితరకం నేమావిమ్యతోభాన్తి కుతోయ

లోకముభిసంపద్యతే” (భా-రా.౧౫౧) “నచపునరావర్తతే” (చా-రా. ౧౫౧) ఇత్యాది శబ్దభ్యః! అనవత్సేపి త్వైశ్చర్యస్య యథాఽనావృత్తిః స్తథావణి-తమ్! “కార్యాత్మయేతిదధ్యక్షేణసహితః పరమి”త్యుత్తి (బి సూ-౪౩౧౦) సమ్యగ్దశన విధ్వస్త తమసాంతునిత్యసిద్ధవిర్వాణపరాయణానాం సిద్ధేవానా వృత్తిః! తదాశ్రయజేనైవహిసగుణశరణానామవ్య నావృత్తి సిద్ధిరితి! అనావృత్తిః శబ్దాదనావృత్తిః శబ్దాదితిమాత్రాభ్యాసః శాస్త్రపరిసమాప్తిద్యోత యతితిరితి!

ఇతివేదాంత మిమాంసాన్ముతే ద్వితీయాధ్యాయస్య

ద్వితీయః పాదః॥

ఇతివేదాంతమిమాంసాన్ముతమ్

బహుశ్రుత్యైవత్యైవానంతర్యామిత్యే
మంత్యానాశ్రయేనైవ

(శావణశుక్ల దశమీ గురువారః॥ 20-8-1953.)

